Roger Dufraisse

Napoleon

51

Midtoxintegr

CORINT

Redactor:
Antonia Kacsó

Tehnoredactare computerizată:
Eugen Fomino

Coperta:
Walter Riess

Roger Dufraisse
NAPOLÉON
© Presses Universitaires de France, 1987
Quatrième édition corrigée, 1998

Toate drepturile asupra acestei versiuni
în limba română sunt rezervate Editurii CORINT

ISBN: 973-653-376-X

Format: 16/54×84
Coli tipo: 9,5

Tiparul executat la:

Tipografia **MULTIPRINT** Iaşi
Calea Chişinăului 22, Iaşi, 6600
tel. 0232-211225, 236388, fax. 0232-211252

ROGER DUFRAISSE
Director de studii la Şcoala Practică
de Înalte Studii (Secţiunea a IV-a)

NAPOLEON

Traducere şi note: Constantin Ionescu-Boeru
Prefaţă: Alexandru-Murad Mironov

CORINT
Bucureşti, 2003

PREFAŢĂ

În cartea prezentată astăzi de Editura Corint, în Colecţia Microsinteze, profesorul Roger Dufraisse încearcă (şi reuşeşte) să realizeze mai degrabă o sinteză a epocii napoleoniene, bazându-se pe o consistentă bibliografie, atent aleasă din cele „sute de mii de lucrări" (p. 7) consacrate problemei, decât o simplă biografie.

Napoleon a fost, în realitate, un aventurier, poate posedat de o scânteie de geniu, dar totuşi un aventurier. De fapt, a fost ultimul aventurier de anvergură universală pe care l-a înregistrat istoria. Discuţiile despre posibilele asemănări cu dictatorii secolului al XX-lea — despre care s-ar putea afirma că fac parte din aceeaşi categorie — sunt inutile. Deşi autoritar şi violent, Napoleon nu a făcut niciodată din crimă principalul mijloc/scop al politicii sale. O altă mare calitate a sa, comună acestui gen de personalităţi, constă în aceea că a fost un constructor, în special în domeniul civilizaţiei.

Cu toate că viziunea sa politico-teritorială asupra Europei nu a rezistat (iarăşi o trăsătură comună), modelul revoluţionar francez, aşadar modernitatea, s-a propagat cu viteză. Lumea a fost altfel după el, deşi lucrul acesta nu putea fi constatat de către contemporani, puţine spirite ale epocii observând fenomenul: „În viaţă nu a reuşit să cucerească iumea, mort, este a lui", va spune Chateaubriand (p. 144), detestându-l şi admirându-l în acelaşi timp.

Autorul dă proporţiile cuvenite acţiunilor politice şi evenimentelor militare, necăzând în eroarea cea mai

obişnuită a biografilor lui Napoleon, aceea de a sublinia meritele sale militare. Din contră, nepunând nici un moment la îndoială competenţele remarcabile în acest domeniu ale personajului principal, evidenţiază şi numeroasele erori comise. Prezentarea antitetică va continua, de altfel, prin punerea faţă în faţă a două ipostaze ale lui Napoleon. Împăratul este atât colaborator la fondarea modernităţii (impune francul ca monedă, conduce redacţia celebrului Cod Civil, impune căsătoria civilă — etapă importantă în laicizarea Occidentului —, inventează Legiunea de Onoare, ba chiar şi ideea de liceu, fondează Banca Franţei), cât şi principalul vinovat de masacrele din timpul bătăliilor. Tot ca o inovaţie, de data aceasta macabră, putem menţiona primele bătălii de masă, cu un număr de victime pe măsură, ce anunţă industria morţii din războaiele moderne. Prima de acest gen a fost „bătălia naţiunilor" de la Leipzig din 16–19 octombrie 1813, la care au participat aproximativ jumătate de milion de oameni, 100 000 dintre aceştia decedând cu acest prilej.

Napoleon a pierdut această bătălie, ca şi pe cele care au urmat, iar soarta nu a mai fost favorabilă. Împăratul, care „era condamnat să fie mereu victorios" (p. 61), era damnat de lipsa norocului căruia îi datora totul.

„Sistemul napoleonian a lăsat moştenire Franţei cadrele administrative şi juridice, pe care le-a păstrat aproape neatinse până în zilele noastre", va concluziona Roger Dufraisse (p. 140), invitându-vă să cunoaşteţi originile acestor procese, prin lectura cărţii de faţă.

Alexandru-Murad Mironov

CUVÂNT ÎNAINTE

Istoricilor care nu apreciază nici genul biografic şi nici studierea figurilor care resping orice determinism istoric, celor care cred că urmările loviturii de stat din Brumar ar fi fost aceleaşi dacă ar fi fost executate nu de Bonaparte, ci de Joubert, aşa cum a avut intenţia Sieyès mai întâi, le-am da sfatul să reflecteze asupra acestor cuvinte ale lui Fernand Braudel: „Pericolul unei istorii sociale îl percepem cu toţii: nu ţinem seama, în observarea mişcărilor importante ale existenţei oamenilor, de fiecare om în luptă cu propria sa viaţă, cu propriul său destin; nu ţinem seama, negăm poate, ceea ce fiecare individ are de neînlocuit" Aceste cuvinte explică motivul pentru care s-a scris atât de mult despre Napoleon.

Dacă i-au fost consacrate sute de mii de lucrări şi studii se datorează faptului că, chiar după moartea sa, a continuat să intereseze, să fascineze, să irite şi că, din generaţie în generaţie, existenţa lui a continuat să stârnească gândirea oamenilor şi să incite imaginaţia lor. În producţia istorică, fiecare epocă a îmbogăţit imaginea noastră despre personaj. Experienţele trăite în secolul nostru, de exemplu, ne-au amintit că el a fost un precursor şi un maestru în arta de a conduce mulţimile şi în cea a propagandei, că el a fost primul care a condus un război economic în stil mare. Euromaniacii noştri actuali nu se abţin să-l prezinte, greşit, ca pe unul din precursorii lor. De asemenea, şi fără ca aceasta să fie considerată ca o concesie făcută fanaticilor duratelor lungi, există tendinţa,

în zilele noastre, de a se studia consecinţele durabile în timp ale scurtei sale stăpâniri în ţările pe care le-a supus.

Lucrarea de faţă ţine seama de rezultatele cercetărilor istorice făcute, în ultimii cincizeci de ani, asupra eroului şi asupra epocii sale. Ea nu are pretenţia de a prezenta ceva complet şi definitiv, pentru că istoria despre Napoleon „nu va fi niciodată încheiată şi niciodată scrisă în totalitate". Ea şi-a fixat ca scop, mai ales, să prezinte personajul în luptă cu problemele pe care le-a avut de înfruntat: să stabilizeze Revoluţia în interior, să asigure Franţei frontierele naturale, să încheie victorios conflictul franco-englez început sub Vechiul Regim, să asigure pacea în Europa, la nevoie chiar prin forţă, să se alinieze, în domeniul instituţional şi social, Franţei născute din Revoluţie. Am încercat să punem la îndemâna cititorului elementele care ar putea să-l ajute să-şi facă o părere despre om şi despre opera sa, şi să înţeleagă de ce ambele au oferit pretextul atâtor lucrări apologetice şi atâtor critici vehemente. Acest studiu cuprinde şi relatarea bătăliilor, pentru că însuşirile de comandant i-au deschis lui Bonaparte cariera de om de stat, la fel cum înfrângerile suferite pe câmpul de luptă l-au forţat să părăsească puterea. Înainte de a i se reproşa acestei cărţi franco-centrismul său, ar fi bine să ne amintim că Napoleon a scris în 1810: „Principiul meu este Franţa înainte de toate", şi că, pentru a servi interesele franceze, cel puţin din ambiţie, a devenit rege al Italiei, mediator al Confederaţiei elveţiene, protector al Confederaţiei Rinului, permiţând astfel operei sale să exercite o influenţă, în unele cazuri durabilă, în afara graniţelor unei Franţe pe care a mărit-o peste măsură.

Capitolul I

NAPOLEON BONAPARTE ÎNAINTE DE BRUMAR

Ajuns pe culmile gloriei sale, Napoleon declara că, dacă se simţea atât urmaşul lui Ludovic cel Sfânt cât şi al Comitetului Salvării Publice, aceasta însemna, desigur, că el onora toată moştenirea pe care i-o transmitea istoria Franţei; fără îndoială că acest lucru reprezenta pentru el un mod de a-şi arăta recunoştinţa faţă de Vechiul Regim şi faţă de Revoluţie, deoarece ambele i-au deschis calea spre o carieră strălucită.

I. Din Corsica natală la comanda armatei din Italia

Napoleone Buonaparte — va semna aşa până în 1795 — s-a născut ca un adevărat francez, pentru că a văzut lumina zilei în Ajaccio la 15 august 1769, la cincisprezece luni de la anexarea Corsicei de către Franţa. Familia sa a participat, alături de Paoli[1], la rezistenţa armată contra anexării şi a sfârşit prin a se alătura Franţei după câteva luni. Dar abia în 1793, după eşecul marilor sale vise de a-şi ridica familia la primul rang în insulă, Napoleone Buonaparte a încetat de a se mai considera corsican, simţindu-se pentru totdeauna francez.

[1] Paoli (Pascal), patriot corsican (1725-1807). Conducător al Corsicei în 1755, s-a luptat cu genovezii, apoi cu francezii. Înfrânt la Ponto-Novo în 1769, s-a refugiat în Anglia. A revenit în 1790, dar, decepţionat şi învins, a plecat din nou la Londra în 1795. (n.tr.)

1. Familia. Clanul Buonaparte nu era sărac, dar nici nu trăia în opulenţă. Doisprezece copii, din care opt au supravieţuit, s-au născut în căminul nobilului de rang mic Carlo Buonaparte şi al Mariei Letiţia Ramolino. În ordinea în care s-au născut, Napoleone era al patrulea, dar a fost al doilea dintre supravieţuitori.

Pentru a-şi hrăni numeroasa familie, tatăl, din momentul în care s-a apropiat de partidul francez, cerea mereu posturi şi avantaje guvernatorului Marbeuf. În 1779, numit deputat al nobilimii din Corsica pe lângă Ludovic al XVI-lea, a venit pe continent, însoţit de primii săi doi fii: Joseph, pe care familia îl destinase carierei de preot, şi Napoleone. Amândoi au intrat la colegiul din Autun. Cel mic n-a rămas aici decât două luni; la 15 mai 1779, datorită unei burse oferite de rege, el a intrat la Şcoala Militară din Brienne.

2. Anii de şcoală. Şcoala din Brienne, condusă de aşa-numiţii călugări *minims*[2], era una din cele douăsprezece instituţii publice create de Saint-Germain, secretar de stat la Ministerul de Război, pentru a pregăti, pe cheltuiala regelui, şase sute cincizeci de fii de gentilomi în meseria armelor. După doi ani, cei mai buni erau admişi la şcoala din Paris. Deci, preocuparea monarhiei pentru mica nobilime i-a permis lui Buonaparte să îmbrăţişeze cariera militară.

Cu un trup plăpând, departe de familie, vorbind rău franţuzeşte, pradă jignirilor colegilor săi, a trăit zile grele la Brienne. Mai târziu, cu trecerea timpului, spunea că, totuşi, păstrează o amintire frumoasă. Va face din unul din colegii lui, Bourrienne, succesiv, secretarul său, consilier de stat, însărcinat

[2] Membri ai unui ordin creat în 1435, la Cosenza (Italia), de sfântul Francisc din Paola. (n.tr.)

cu afaceri al Franţei la Hamburg, iar din altul, Burgeois de Jessaint, prefect de Marna; l-a numit pe Breton, fostul său superior, director de studii al liceului din Reims; în schimb, nu i-a acordat nici o favoare lui Pichegru, fostul său meditator de matematică, ba dimpotrivă.

La Brienne, Buonaparte a fost un elev mediocru. A trebuit să se deprindă cu studiul autorilor latini: Cicero, Tit-Liviu, Horaţiu, Vergiliu. A citit pe nerăsuflate *Vieţile* lui Plutarh, marii autori ai teatrului clasic francez, *Cuvântările funebre* de Bossuet; era pasionat de istorie şi de geografie. Preferinţele lui se îndreptau spre „bărbaţii cei mai virtuoşi ai omenirii" şi, în special, spre Cezar, după părerea lui cel mai însemnat model de măreţie umană, în acelaşi timp războinic, om politic şi literat şi, ca şi el, dorea să „cumuleze preocupările". Reuşind, de la prima încercare, la examenul de absolvire care-i conferea titlul de cadet-gentilom, a intrat, la 19 martie 1784, la Şcoala militară din Champs-de-Mars. Toţi profesorii erau mulţumiţi de munca lui, printre ei şi matematicianul Monge care preda lecţii de artilerie. Cunoştinţele lui solide de matematică i-au permis să obţină brevetul de locotenent de artilerie doar într-un an de studii, deşi erau prevăzuţi doi ani. Avea „şaisprezece ani şi cincisprezece zile" (septembrie 1785).

„Sunt mai mult din Champagne decât din Corsica, pentru că, de la vârsta de nouă ani, am fost crescut în Brienne", cuvinte spuse în Sfânta Elena şi adaptate pentru posteritate, pentru că, până în 1793, se considera corsican şi nutrea o dușmănie secretă pentru dominaţia franceză, pe care o dorea înlăturată de compatrioţii săi.

3. Primele garnizoane. La terminarea Şcolii din Champs-de-Mars, Napoleone a fost repartizat, ca

locotenent secund „în regimentul Fère din corpul regal de artilerie" staţionat în Valence. Atunci a început pentru el viaţa de garnizoană cu monotonia şi obligaţiile ei. Nu s-a arătat deloc atras de serviciul său: din 28 octombrie 1785 până la 30 septembrie 1791, a însumat 38 de luni de concediu şi 33 de prezenţe la regiment, la Valence, Lyon, Douai, Auxonne şi iar la Valence. Era foarte strâmtorat din cauza soldei sale modeste şi-şi petrecea cea mai mare parte a concediilor la Ajaccio, în familie. De la moartea tatălui său (februarie 1785), Napoleone s-a impus din ce în ce mai mult ca şef al clanului, în locul fratelui său mai mare, Joseph.

Anii de şcoală şi cei în care a fost adesea un ofiţer „fantomă" au fost hotărâtori pentru formarea sa ca militar. Gribeauval[3] nu se mulţumise să doteze artileria franceză cu un excelent material (1765), dar impusese şi un foarte pretenţios program de formare a ofiţerilor săi. Astfel încât Buonaparte a trebuit să cunoască şi să comande toate manevrele infanteriei şi să studieze toate împrejurările în care este folosită artileria. În cursurile urmate la Paris şi la Auxonne, completate cu exerciţii pe hartă şi pe teren, a căpătat primele noţiuni de tactică generală. La Auxonne l-a avut profesor pe cavalerul de Teil, fratele autorului unei cărţi, *Utilizarea noii artilerii*, care expunea o doctrină de folosire, exploatând puterea şi mobilitatea noului material.

Şi-a completat instrucţia dobândită pe teren prin studierea campaniilor conduse în Italia de Maillebois în 1745–1746 şi ale lui Frederic al II-lea în Războiul de 7 Ani. În plus, l-a citit cu atenţie pe Fenquière cu lucrarea sa *Amintiri de război* şi, mai ales, pe Guibert cu lucrarea *Studiu general de tactică*, apărută în 1773, în care era susţinută ideea că era necesar, în principal, să

[3] Gribeauval (J.B.Vaquette de), general şi inginer militar francez (1715–1789). A creat tunuri noi, folosite cu succes de la 1792 la 1815. (n.tr.)

dai amploare şi rapiditate unei manevre, acţiune care solicita, în prealabil, organizarea de divizii care să regrupeze toate armele, reducerea trupelor şi a serviciilor, creşterea supleţei formaţiunilor şi descentralizarea comandamentului, toate reformele pe care le vor realiza Carnot şi Napoleon. Guibert nu dădea importanţă fortificaţiilor şi poate, în această privinţă, Napoleon care, totuşi, nu a fost niciodată sclavul lecturilor sale, a rămas prea fidel acestei doctrine. Prea încrezător, desigur, în talentele sale de conducător de oşti, va neglija fortăreţele din interior, greşeală care-i va fi fatală în 1814.

Numeroasele sale lecturi din anii de studii şi cele din primele garnizoane, au făcut din Napoleon dacă nu un om de mare cultură, cel puţin un om cultivat. Studiase şi lucrarea *Digeste* a lui Iustinian — din care era în stare, fără a le fi recitit în prealabil, să citeze pagini întregi în timpul redactării Codului civil —, ca şi scrierile lui Rousseau şi Raynal (doi partizani ai independenţei Corsicei), ale lui Voltaire, Rollin, pe atunci profesor de istorie romană, ale lui Mirabeau şi Necker.

În aceşti ani, Buonaparte a început să scrie câteva lucrări care evidenţiază admiraţia sa fără de margini pentru patriotul Paoli şi arată că, asemenea multor ofiţeri din arma sa, era atras de ideile noi. Astfel, în lucrarea *Disertaţie asupra autorităţii regale* (octombrie 1788), se putea citi: „Sunt puţini regii care n-ar merita să fie detronaţi".

Pe când se afla la Auxonne, a fost martorul primelor tulburări care au însoţit începuturile Revoluţiei. În aprilie 1789, a participat cu compania sa, la Seurre, la o operaţiune de menţinere a ordinii, în cursul căreia a spus aceste cuvinte revelatoare: „Oamenii cumsecade să se ducă acasă; eu nu trag decât în ticăloşi". Revenit la Auxonne, a văzut, în iulie, mulţimea năvălind în birouri şi arzând documentele fiscale. În august, regimentul său s-a răzvrătit. S-a gândit, atunci, că prăbuşirea autorităţii regale îi va permite realizarea visului său de corsican: A obţinut concediu şi, în septembrie 1789, se afla în Ajaccio.

4. Revoluţia: Buonaparte devine Bonaparte. Abia debarcat în insulă, a suferit prima decepţie: Revoluţia a reînviat aici certurile dintre clanurile rivale. Paoli aderase la principiile din 1789, dar patria sa rămânea Corsica, francezii fiind pentru el doar „confraţi". A primit cu neplăcere ofertele de ajutor ale „fiilor lui Charles", fostul său duşman, care s-au aruncat cu înflăcărare în luptele politice, vorbeau în cluburi, formulau în scris pamflete şi comunicate.

În februarie 1791, Buonaparte a revenit în garnizoana sa din Auxonne, a fost numit prim-locotenent şi s-a înscris la iacobinii din regiune. A concurat pentru premiul Academiei din Lyon cu subiectul: „Ce adevăruri şi ce sentimente trebuie cel mai mult insuflate oamenilor pentru fericirea lor?" A scris patruzeci de pagini de banalităţi, în care se amestecau aprobarea fără rezerve a ideilor lui Rousseau şi ale lui Raynal, o condamnare totală a despotismului şi un nou elogiu adus reformelor făcute în Corsica de Paoli, lucrare pe care juriul a avut eleganţa să nu o premieze. Un alt text, inspirat de fuga regelui, ne evidenţiază un Buonaparte partizan al soluţiei republicane pentru Franţa, idee care începuse atunci să se dezvolte.

În timp ce războiul ameninţa graniţele, locotenentul Buonaparte şi-a luat un nou concediu şi a revenit în Corsica (septembrie 1791). Absent de la „inspecţia generală" a regimentului său, la 1 ianuarie 1792, a fost şters din cadrele armatei, ceea ce i-a permis, fără a încălca legea, să fie făcut locotenent-colonel într-unul din batalioanele de voluntari organizate în insulă, ca în toate departamentele. La 9 aprilie, a ordonat să se tragă, pe străzile din Ajaccio, în micul grup de oameni care manifestau contra organizării civile a clerului — fapt care i-a atras duşmănia clanului contrarevoluţionar condus de

Pozzo di Borgo — şi, în ciuda ordinelor colonelului său, a cucerit citadela pe care, din ordinul lui Paoli, a trebuit s-o predea armatei regulate.

S-a hotărât, atunci, să se înapoieze la Paris pentru a se reintegra în armată şi pentru a-şi asigura un loc de refugiu, în cazul în care nu va reuşi în Corsica. La 20 iunie 1792, a asistat la invazia palatului Tuileries. Atunci a ajuns la concluzia că existau două tabere în societate: „plebea" şi „oamenii de treabă"; simpatia i s-a îndreptat spre aceştia din urmă şi spre conducătorul lor de atunci: La Fayette. Atâta timp cât s-a preocupat de aceste probleme, duşmănia faţă de „calicime" nu-l va părăsi.

La 10 iulie 1792, un decret al lui Ludovic al XVI-lea l-a reintegrat în armată. La 10 august, palatul Tuileries a fost invadat, regalitatea abolită, o nouă ocazie pentru el de a-şi arăta atât dispreţul pentru regele care capitulase, cât şi pentru plebea care-l constrânsese. În loc să plece la graniţă cu regimentul său, a preferat, încă o dată, să se întoarcă în Corsica unde şi-a reluat gradul de locotenent-colonel în batalionul său de voluntari.

Cum regele Sardiniei declarase război Franţei, Buonaparte şi unitatea sa au primit ordinul să ocupe insuliţele sarde Maddalena; a fost un eşec (23 februarie 1793). Puţin timp după aceea, Paoli a rupt legăturile cu Franţa şi, probabil ca urmare a unei acuzaţii făcute de Lucien Buonaparte în faţa iacobinilor din Toulon, a fost decretată arestarea lui de către Convenţie[4], ca trădător şi agent al Angliei. Ajaccio s-a revoltat, cei din familia Buonaparte aveau împotriva lor pe cei din familia lui Pozzo di Borgo, regalişti cunoscuţi, şi pe toţi patrioţii

[4] Noua Adunare Constituantă, care şi-a început guvernarea la sfârşitul lui septembrie 1792. (n.tr.)

grupaţi în jurul lui Paoli; casa lor a fost devastată. Letiţia şi copiii săi s-au refugiat la Calvi, de unde un vas de transport i-a dus la Toulon (11 iunie 1793), apoi la Marsilia. Din acel moment, Napoleone şi clanul său au optat pentru Franţa, mai puţin atraşi de Revoluţie, şi mai mult pentru că fuseseră alungaţi din Corsica în care, pentru moment, triumfase Paoli.

Cel puţin până în 1815, Corsica va păstra o ură tenace familiei Bonaparte, rezultatele plebiscitelor din Anul VIII, din Anul X şi din Anul XII vor fi mai puţin favorabile decât în altă parte şi, tot acolo, sub Consulat şi Imperiu, proporţia de recruţi nesupuşi şi a dezertorilor va fi cea mai ridicată.

Napoleone Buonaparte avusese dreptate să nu rupă definitiv legăturile cu armata franceză. După ce a părăsit pentru totdeauna Corsica, a preluat, la Nisa, comanda unei companii din regimentul său. A fost, o perioadă, înregimentat la Avignon la serviciul convoaielor armatei din Italia. În acea vreme, regiunea Provence era în plină rebeliune federalistă. Aceasta i-a inspirat tema unei lucrări de ficţiune, *Cina lui Beaucaire*, în care critică federalismul, dovedindu-se un autor bine informat asupra situaţiei militare şi politice a Franţei, care aderă cu totul la tezele montaniarde, dorindu-şi şi o împăcare generală (ceea ce va încerca după Brumar[5]).

La 16 septembrie 1793, „cetăţeanul Buonaparte, căpitan instruit care pleca la armata din Italia", a fost cerut de reprezentanţii misiunii Salicetti[6] şi Gasparin, pentru a

[5] A doua lună a calendarului revoluţionar francez (22/23/24 octombrie–21/22/23 noiembrie). (n.tr.)

[6] Salicetti (Antoine), om politic francez (1757–1809), membru al Convenţiei, ministru al regelui Joseph la Neapole. (n.tr.)

comanda artileria armatei care asedia Toulonul, predat de federaliști englezilor.

Între Carteaux, un zugrav devenit general, care comanda armata asediului, și artilerist relațiile au fost tensionate; artileristul se opunea părerii superiorului său, și dorea ca orașul să fie cucerit de artilerie susținută de infanterie, având în vedere topografia. Buonaparte a obținut de la Comitetul de Salvare Publică întăriri pentru artileria de asediu și subordonarea ei unui general artilerist care era chiar Teil, fostul său profesor la Auxonne, care i-a dat mână liberă. Mai mult, Buonaparte a obținut, datorită lui Salicetti, înlocuirea lui Carteaux cu Dugommier care i-a acceptat planul. După un puternic bombardament al forturilor care a obligat flota anglo-spaniolă să se retragă, orașul a fost cucerit (17–19 decembrie 1793).

La 22 decembrie, la propunerea reprezentantului Augustin Robespierre[7], Buonaparte a fost făcut general de brigadă. Noul lui grad i-a dat prilejul să reclame Comitetului de Salvare Publică marea risipă din administrația militară și din serviciile de materiale și de personal. La 24 martie 1794, tot datorită lui Robespierre cel tânăr, a fost însărcinat cu comanda artileriei armatei din Italia care acționa la frontieră. A conceput un plan de campanie — cel pe care îl va aduce la îndeplinire doi ani mai târziu — dar n-a reușit, atunci, să-l convingă pe Carnot că Austria putea fi învinsă în Italia.

La 9 Termidor[8], Maximilien Robespierre a fost înlăturat și fratele său Augustin a cerut să-i împărtășească soarta. Toți

[7] Robespierre (Augustin), frate cu Maximilien Robespierre (om politic, unul dintre conducătorii Revoluției burgheze din Franța). Amândoi au fost ghilotinați în 1794. (n.tr.)

[8] A unsprezecea lună din calendarul republican francez (20 iulie–18 august). (n.tr.)

„robiespierişti" s-au simţit ameninţaţi şi, ca să i se uite trecutul, la 8 august 1794, Salicetti a semnat, alături de alţi doi colegi, ordinul de arestare a lui Buonaparte, acuzat de „liberticid" La 11 august a fost încarcerat în fortul din Antibes. Fiind găsit nevinovat, a fost eliberat la 20 august 1794 şi, zece zile mai târziu, a fost repus în grad, dar nu i s-a mai dat comanda.

La 29 martie 1795, a aflat că a fost numit general de artilerie al armatei din vest, însărcinat să pună capăt activităţii şuanilor[9]. Nu era dornic să-şi ocupe postul care-l despărţea de armata din Italia şi, probabil, de Désirée Clary, fiica unui negustor din Marsilia cu care se logodise. La 28 mai, a avut, la Paris, o altercaţie, în Comitetul de Salvare Publică, cu Aubry, foarte duşmănos faţă de „terorişti"[10], de care depindeau numirile şi înlocuirile generalilor, având ca rezultat trimiterea lui la infanterie, care echivala cu o retrogradare. Atunci, a copleşit Comitetul de Salvare Publică cu mii de proiecte, care au dus, până la urmă, la aducerea lui la biroul topografic, unde a fost apreciat de Carnot şi unde şi-a îmbogăţit mult cunoştinţele în ştiinţa armelor.

Muncind în bogata colecţie de planuri şi hărţi adunate în depozitul Ministerului de Război, şi-a dezvoltat vocaţia pe care o avea de a nu lucra decât cu lucruri concrete şi, în momentul în care a devenit stăpânul ţării, şi-a format propriul cabinet topografic, dotat cu o numeroasă colecţie de planuri, de hărţi şi de documente statistice, aduse permanent la zi. La 30 august

[9] Insurgenţi din vest împotriva Revoluţiei, conduşi de Jean Cottereau sau Jean Chouan. (n.tr.)

[10] Teroarea — nume dat unei perioade din timpul revoluţiei burgheze, după crearea Tribunalului extraordinar (17 august 1792), însărcinat cu judecarea celor suspecţi de complot împotriva revoluţiei. A luat sfârşit o dată cu prăbuşirea lui Robespierre. (n.tr.)

1795, a cerut Comitetului autorizaţia de a pleca în Turcia care căuta ofiţeri străini pentru a-şi moderniza armata, dar cererea sa a fost respinsă şi, la 30 septembrie, a fost şters de pe lista generalilor în activitate pentru că refuzase postul în armata din vest.

Primind doar jumătate din soldă, trăind în sărăcie, nu şi-a mai realizat nici proiectul de a se căsători cu Désirée Clary. Din această dramă intimă, el a conceput un roman, *Clisson şi Eugenie*. Cu siguranţă că pe culoarele Comitetului de Salvare Publică l-a reîntâlnit pe Barras. Acesta, făcând parte din categoria nobililor corupţi care au jucat un mare rol în Revoluţie, îmbogăţit peste măsură datorită ei şi adus în prim plan de Termidor[11], l-a readus pe Buonaparte pe linia de plutire.

Termidorierii, regicizii şi teroriştii disidenţi, ar fi dorit să rămână veşnic la putere. Au redactat, în acest scop, Constituţia Anului III care instaura regimul directorial, prin care sperau că vor închide porţile spre putere regaliştilor, moderaţilor care nu votaseră pentru moartea regelui şi iacobinismului. Înainte de a se despărţi, Convenţia a hotărât că cele două treimi din membrii celor două Adunări care vor compune viitorul corp legislativ, să fie, în mod obligatoriu, selectaţi din oamenii lor, pentru a evita o victorie probabilă a regaliştilor la alegeri. Iritaţi, aceştia au hotărât să provoace o revoltă a „cartierelor elegante" din Paris, împotriva Adunării. Începând cu Termidor şi, mai mult, de la 12 Germinal[12] şi 1 Prairial[13] (1 aprilie şi 20 mai 1795), Convenţia nu se mai putea baza pe susţinerea sanchiloţilor[14] parizieni. În

[11] Anul II, 9 şi 10 (27–28 iulie 1794), zile revoluţionare care au dus la căderea lui Robespierre şi sfârşitul Convenţiei montaniarde. (n.tr.)

[12] A şaptea lună a calendarului republican francez (21 sau 22 martie la 18 sau 19 aprilie). (n.tr.)

[13] A noua lună a calendarului francez (de la 20 mai la 18 iunie). (n.tr.)

[14] Numele dat, în timpul Convenţiei, revoluţionarilor care aparţineau straturilor celor mai de jos ale populaţiei (în l. fr. — *sans-culotte*). (n.tr.)

Prerial, pentru a înfrânge rezistenţa poporului, a trebuit să folosească armata, din acel moment singura soluţie de zdrobire a oricărei opoziţii de dreapta sau de stânga, venită din stradă sau ieşită din urne. La 5 octombrie 1795, pentru a evita o răscoală regalistă care se pregătea, i-a încredinţat unui civil, Barras, comandamentul armatei din interior.

Barras, conştient că nu avea talente militare, a cerut să fie repartizaţi armatei din interior mai mulţi generali fără post, printre care şi Buonaparte, reuşind, în acest fel, să salveze Convenţia la 13 Vendemiar[15] (5 octombrie 1795). Este sigur că, având în vedere topografia, Buonaparte nu a tras, după cum spune legenda, în „gulerele negre" pe treptele bisericii Saint-Roch. I-a zdrobit pe regalişti pentru că i-a cerut lui Murat[16] să ia tunurile din Sablons pe care şi le dorea şi pentru că a ştiut să comande manevrele care au permis Convenţiei să elibereze Tuileries, Luvrul şi Palatul Regal.

La 26 octombrie, a devenit generalul comandant al armatei din interior în locul lui Barras. Generalul „Vendemiar" dobândise un renume temeinic de partizan al republicii şi, din acel moment, va fi considerat ca unul de-ai lor de către cei care doreau să păstreze realizările Revoluţiei în faţa ameninţărilor regaliste. Pentru a demonstra că se simţea cu adevărat francez, a optat pentru numele Bonaparte, semnând în acest fel de atunci înainte.

---

[15] Prima lună a calendarului republican francez (22 septembrie–21 octombrie). (n.tr.)

[16] Murat (Joachim), mareşal francez (1767–1815). S-a remarcat în luptele de la Austerlitz (1805), Jena (1806) şi Eylau (1807). Căsătorit cu sora lui Napoleon I, Caroline Bonaparte, a primit din partea împăratului titlul de rege al Neapolelui (1808–1815). (n.tr.)

În această perioadă s-a căsătorit cu Joséphine, mai în vârstă ca el cu şapte ani, „văduvă veselă" a lui Beauharnais, un aristocrat care se alăturase ideilor revoluţiei şi sfârşise pe eşafod. O întâlnise la Barras înainte de 13 Vendemiar şi s-a îndrăgostit imediat de ea. Victoria din Vendemiar făcuse din el un om de vază, cu o situaţie materială bună şi nu a avut linişte până ce ea n-a acceptat să legalizeze legătura lor printr-o căsătorie. S-a oficiat la 9 martie 1796. Dragostea lui Napoleon, cititor pasionat al lui *Werther*[17], a suportat mult timp indiferenţa şi infidelităţile Joséphinei; luată în căsătorie din dragoste, ea va fi, treisprezece ani mai târziu, repudiată din raţiuni de stat.

II. Bonaparte în Italia (1796–1797)

Într-o campanie de douăzeci de luni, Bonaparte va face cunoscut unei Europe uimite geniul său militar, va face pace pe continent şi va dobândi experienţă politică şi diplomatică de om de stat. În martie 1796, Carnot, care-i citise planurile de campanie, îl numise, la mai puţin de douăzeci şi şapte de ani, general comandant al armatei din Italia. Conducerea credea că Austria putea fi învinsă în Germania de puternicele armate ale lui Jourdan şi Moreau, cea din Italia trebuind să facă doar o diversiune, să-i ţină în frâu pe principii italieni duşmani şi să respingă orice ameninţare la frontiera Alpilor.

Ajuns la Nisa la 23 martie 1796, a început prin a redresa situaţia într-o armată flămândă, nedisciplinată şi pusă pe jaf: 35 000 de infanterişti, 4 000 de cavalerişti şi o artilerie cu multe lipsuri. Trupa era valoroasă, cea mai mare parte a infanteriştilor începeau cea de-a patra campanie. Majoritatea generalilor de

[17] Referire la J. W. Goethe, *Suferinţele tânărului Werther*. (n.tr.)

divizie, ca Augereau, Masséna, Sérurier, La Harpe, erau foarte buni dar, adesea, nedisciplinaţi şi prădători dovediţi.

Bonaparte a atacat cu viteza unui fulger. În zece zile, datorită victoriilor de la Montenotte (12 aprilie 1796), Millesimo (13 aprilie), Dego (în 14), Mondovi (în 21), i-a separat de austrieci pe piemontezi care, izolaţi, au semnat armistiţiul de la Cherasco (28 aprilie), regele Victor-Amedeo temându-se de o revoluţie „iacobină" susţinută de armata franceză.

Semnând armistiţiul, Bonaparte a încălcat legea, pentru că doar comisarii, aici Garreau şi Salicetti, aveau dreptul de a o face, şi, de asemenea, nu a îndeplinit indicaţiile Directoratului[18] de a „republicaniza" ţara. Dar guvernul l-a aprobat: prigonindu-i pe „babuvişti"[19] în interior, nu voia să-i susţină pe „iacobinii" din Piemont. Perspectiva aducerii în ţară a unor mari sume de bani, a contribuit şi ea la înţelegerea arătată. Pacea, semnată la Paris (3 iunie), corespundea dorinţei Directoratului: recunoaşterea anexării Savoiei şi Nisei şi o despăgubire de 3 milioane. Bonaparte a hotărât, folosind despăgubirea de război, ca jumătate din soldă să fie plătită în numerar; această hotărâre, care în mod normal ar fi trebuit să fie luată de puterea politică, a avut partea ei de contribuţie ca armata din Italia să fie considerată armata „sa"

La 5 mai, armata din Italia a început cucerirea Lombardiei, apărată de cei 35 000 de austrieci ai lui Beaulieu. Aşezat pe malul stâng al Padului, dincolo de râul Ticino, Beaulieu a căzut pradă unei manevre care, ocolind prin sud, i-a permis lui

[18] Perioadă din istoria Franţei (1795–1799); în sens strict, numele puterii executive — un consiliu de cinci persoane — care a guvernat ţara în acest timp. (n.tr.)

[19] Babuvism, doctrină a lui Babeuf şi a discipolilor lui, care propaga înfăptuirea egalităţii politice şi economice depline. (n.tr.)

Bonaparte, violând neutralitatea statului Parma, să treacă fluviul la Piacenza. Bonaparte şi-a învins duşmanul pe râul Adda, la podul de la Lodi (10 mai) şi, la 16 mai, a intrat în Milano, unde a fost primit ca eliberator de „patrioţii" care luaseră puterea de trei zile. Austriecii au scăpat din încercuire numai prin violarea neutralităţii statului veneţian. Aceasta le-a permis să se fortifice în Mantova, Bonaparte începând asediul la 18 iulie. În 19 mai, ducele de Parma semnase cu Bonaparte un armistiţiu prin care i se impunea o contribuţie de război de 20 de milioane de franci şi 20 de picturi aparţinând unor maeştri. Şi de data aceasta, generalul hotărâse în locul comisarilor armatei.

La 13 mai 1796, Bonaparte a primit de la Carnot o scrisoare prin care îi ordona să renunţe la invadarea Tirolului prin sud şi să pornească spre Italia Centrală, cu scopul de a strânge impozite şi de a-l detrona pe papă, după care să se îndrepte spre Neapole. El a executat ordinul, dar, mai întâi, a taxat din nou oraşul Milano cu 20 de milioane şi, din proprie iniţiativă, a făcut un armistiţiu cu ducele de Modena care a trebuit să plătească 7 milioane şi jumătate şi să cedeze Franţei 20 de tablouri.

Primirea făcută de milanezi i-a dat lui Bonaparte ideea creării unei republici independente în nordul Italiei, dar tulburările care au izbucnit în Lombardia, în spatele armatei, din cauza unor taxe prea mari impuse de Salicetti, i-au atras atenţia asupra sentimentului naţional italian. Din acel moment, a făcut totul pentru a-l modera şi, renunţând la crearea unor state italiene independente, n-a mai tolerat decât existenţa unor state vasale Franţei.

Înaintând spre Italia Centrală, armata sa a ocupat Bologna, în statul pontifical (20 iunie 1796). Bonaparte s-a arătat aici foarte prudent pentru că îşi dădea seama de importanţa sentimentului religios. Gândindu-se să se întoarcă în nord unde austriecii îşi întăreau forţele, a impus,

tot cu de la sine putere, un armistiţiu papei (22 iunie), obligându-l să plătească 15 milioane şi jumătate în aur şi argint şi să livreze, pentru încă 4 milioane şi jumătate, materiale necesare armatei.

La 27 iulie, din ordinul Directoratului, a violat neutralitatea ducatului Toscana pentru a cuceri Livorno şi a distrus acolo mărfurile englezeşti pe care le-a găsit, dar, în nord, austriecii lui Wurmser trecuseră la ofensivă şi veneau din Tirol, în trei coloane, pentru a despresura Mantova. Ridicând asediul oraşului, Bonaparte, cu forţe mult inferioare, dar ţinând seama de preceptele lui Guibert (obţinerea — prin rapiditatea manevrei — a superiorităţii într-un anumit punct), a învins, una după alta, cele trei coloane la Lonato (31 iulie), Castiglione (5 august), Bassano (8 septembrie) şi l-a forţat pe Wurmser să se închidă în Mantova.

În Germania, armatele lui Jourdan şi Moreau suferiseră mari înfrângeri şi armata din Italia rămăsese singura speranţă a Directoratului, ceea ce l-a convins din ce în ce mai mult pe Bonaparte că era indispensabil. Faptul că guvernul şovăia să-i trimită întăririle pe care le cerea nu putea decât să-l instige să facă totul după cum dorea. Dar aceasta n-a fost întotdeauna posibil. Directoratul, căruia nu-i păsa de soarta ducatului Modena, a fost îngăduitor atunci când deputaţii din Modena, din Reggio, din Ferrara şi din Bologna, îndemnaţi de Bonaparte, au proclamat, în acest din urmă oraş, Republica Cisalpină (16 octombrie 1796). Acesta a fost primul stat a cărui întemeiere va jalona cariera lui Bonaparte până în anul 1810. Acesta dorea ca noul stat să lovească la dreapta, contra partizanilor Vechiului Regim şi la stânga contra „anarhiştilor", duşmani ai proprietăţii, politică la care, nu o dată, va apela şi după 18 Brumar. În schimb, Directoratul l-a împiedicat să ocupe şi să „revoluţioneze" republica genoveză şi el a trebuit să se mulţumească cu semnarea unui tratat prin

care Republica se angaja să plătească un tribut de 4 milioane şi să închidă porturile vaselor engleze.

În noiembrie, 50 000 de austrieci sub conducerea lui Alvinzi au atacat prin Friuli şi Tirol pentru a debloca Mantova. Asaltaţi din trei părţi, francezii au trebuit să se retragă pentru a nu li se rupe frontul. Trei zile de lupte îndârjite, în mlaştinile de la Arcole, din 15 la 17 noiembrie, au împiedicat joncţiunea celor două armate austriece.

Atunci a intervenit o întrerupere a operaţiunilor militare şi Directoratul a fost de acord să-i trimită lui Bonaparte 40 000 de oameni ca întărire, aşa cum cerea. În acest timp, în Franţa se desfăşurau evenimente care, fără a da de bănuit atunci, vor contribui în mod hotărâtor la cariera lui Bonaparte. Convorbirile începute cu Anglia, la Lille, continuate apoi la Paris, au eşuat, pentru că Londra nu voia să încheie pacea până ce Franţa nu va evacua Belgia. Era limpede că lupta se putea încheia numai după ce unul din cei doi adversari va fi zdrobit: era cea mai grea problemă lăsată moştenire lui Bonaparte de Revoluţie. Pe de altă parte, Directoratul, prin legea din 10 Brumar V (31 octombrie 1796), interzicea intrarea pe teritoriul francez a tuturor produselor fabricate străine, indiferent de origine. Se dorea înlocuirea, pe continent, a hegemoniei Angliei cu cea a Franţei. Aceasta va fi una din componentele sistemului continental napoleonian şi una din cauzele eşecului blocadei continentale.

În ianuarie 1797, s-a produs a patra tentativă austriacă de a păstra Mantova. Alvinzi a atacat, cu 50 000 de oameni, grosul forţelor lui Bonaparte masate pe platoul Rivoli. Acesta a dat înapoi la prima lovitură, dar situaţia a fost restabilită prin sosirea armatei lui Masséna (4 ianuarie 1797). La 2 februarie, capitularea oraşului Mantova a deschis drumul spre Tirol.

Directoratul i-a ordonat lui Bonaparte să termine cu papalitatea şi „să stingă torţa fanatismului" El a executat ordinul, aducându-i în acelaşi timp la cunoştinţă cardinalului secretar de stat că-l va respecta pe papă şi religia catolică. La 19 februarie 1797, Pius al VI-lea ducea tratative la Tolentino, ceda regiunea Comtat[20], părăsea Legaţiile[21], plătea 15 milioane suplimentare şi preda Franţei o mare cantitate de manuscrise, de cărţi şi de opere de artă.

Directoratul reluase planul de invadare a Germaniei Meridionale, încredinţat celor două armate ale Rinului sub comanda lui Hoche. Armatei din Italia, întărită cu 40 000 de oameni, Austria îi opunea pe cel mai bun general: arhiducele Carol. Bonaparte, care de data aceasta avea superioritate numerică, a înghesuit grosul forţelor inamice spre Tagliamento (16 martie) şi, în trecătorile Alpilor Orientali, a realizat o ofensivă rapidă care l-a dus la Gorizia (21 martie) şi Klagenfurth (28 martie).

În spatele armatei sale se produceau în acest timp incidentele grave care i-au servit foarte mult în realizarea planurilor sale. Republica Veneţia respingând toate ofertele de alianţă, francezii au început, pe ascuns, să „revoluţioneze" ţara. Patrioţi din Bergamo, Brescia etc., s-au răsculat şi au cerut alipirea oraşelor lor la Republica Cisalpină (11–18 martie). Această propagandă republicană, ocupaţia copleşitoare, indisciplina trupelor franceze au provocat duşmănia populaţiei şi, în lunea Paştelui, la 17 aprilie, locuitorii din Verona au masacrat 400 de francezi.

Pe de altă parte, armata din Sambre-et-Meuse a traversat Rinul şi la 18 aprilie 1797, Hoche a obţinut victoria la Neuwied. În aceeaşi zi, la Leoben, Bonaparte şi emisarii austrieci semnau concomitent şi armistiţiul şi preliminariile păcii.

---

[20] Regiune din vechea Franţă, în Vaucluse. A aparţinut papilor, împreună cu Avignon-ul, din 1274 până în 1791. (n.tr.)

[21] Numele a şase diviziuni administrative ale fostelor state ale Bisericii. (n.tr.)

Bonaparte s-a grăbit să semneze pentru că nu voia să împartă meritul pentru pace cu un general victorios în Germania şi pentru că ştia că în alegerilor din aprilie 1797 victorioşi vor fi regaliştii sau cripto-regaliştii, partizani ai păcii şi ai „limitelor mici", adică ale Franţei din 1789, mărită cu Savoia, Nisa şi Belgia. Directoratul vedea în Italia o monedă de schimb pentru malul stâng al Rinului şi pentru Belgia. La Leoben, Bonaparte i-a oferit Austriei, care a fost de acord, Dalmaţia, Istria, Veneţia şi o parte din teritoriul său continental, Franţa primind Belgia şi Lombardia. Procedeul continua tradiţia diplomaţiei Vechiului Regim, cunoscută prin împărţirile Poloniei, imitată de Convenţie şi de Directorat care, împreună cu Prusia (1795), Bad şi Würtemberg (1796), semnaseră tratate ale căror prevederi făcuseră să dispară statele ecleziastice de pe malul drept al Rinului, pentru a-i despăgubi pe laicii de pe malul stâng pe care i-ar fi prejudiciat anexarea acestora la Franţa.

Rămânea de reglementat situaţia Veneţiei. La 2 mai 1797, pentru a răzbuna „Paştele veronez", Franţa i-a declarat război. Veneţia a fost ocupată la 15 mai; în 16, Bonaparte a forţat-o să ceară pace: a trebuit să plătească 3 milioane în numerar, tot atât în echipament pentru marină, să cedeze 5 vase de război, 20 de tablouri şi 500 de manuscrise.

Negocierile de pace cu Austria au început la Udine (29 mai), în timp ce Bonaparte continua organizarea regiunilor cucerite. În Lombardia, a instituit o Republică după modelul Republicii franceze. A fost, mai întâi, o Republică Transpadană, grupând teritoriile lombarde de dincolo de Pad, faţă de centrul peninsulei, şi care, la 9 iulie 1797, a devenit Republica Cisalpină, formată din Transpadana, Cispadana (Modena şi Legaţiile pontificale), provinciile

veneţiene Bergamo şi Brescia. A încorporat şi Valtellina, ai cărei locuitori i-au adus la cunoştinţă că doreau să scape de tutela regiunii Grisons[22]. Bonaparte a informat Directoratul că noul stat va avea o Constituţie calchiată după cea a Anului III şi că va fi legată de Franţa printr-o şosea care va trece prin Simplon.

În secret, a sprijinit, la Genova, răsturnarea regimului oligarhic şi proclamarea noii Republici ligure, prefăcându-se că-i va respecta independenţa, a exploatat-o la maximum. În problema reglementării situaţiei din Italia, a existat, în permanenţă, o perfectă identitate de idei între Directorat şi el (acesta a fost, de altfel, unicul caz).

În toate celelalte probleme, politica sa neliniştea profund guvernul şi majoritatea regalistă din Consilii. Pentru a câştiga simpatia tuturor celor care erau ostili revenirii la Vechiul Regim, a propus un marş al trupelor sale împotriva „clichyenilor", adică moderaţii şi regaliştii constituţionali, şi a furnizat Directoratului dovezi ale trădării lui Pichegru, preşedintele celor Cinci Sute[23], devotat regaliştilor. Directorii „republicani" au hotărât să se debaraseze de doi din colegii lor moderaţi şi să-i elimine din Consiliu pe deputaţii regalişti aleşi regulamentar. Era o lovitură de stat; pentru a o executa, era nevoie de un general republican; Hoche autoeliminându-se din cauza gafelor lui, mai rămânea doar Bonaparte, cu un prestigiu la fel de mare. L-a trimis din Italia pe Augereau cu divizia sa şi „gulerele negre" au fost eliminate prin lovitura de stat din 18 Fructidor[24]

[22] Din 1803. canton elveţian (în l. germ. — Graubünden). (n.tr.)

[23] Adunare politică creată de Constituţia Anului III (1795). Era compusă din cinci sute de deputaţi aleşi prin vot universal. A fost dizolvată în 1799. (n.tr.)

[24] A douăsprezecea lună a calendarului republican francez (18 august–16 septembrie). (n.tr.)

(4 septembrie 1797). Partidul expansionist a câştigat la Paris şi Bonaparte era de acum înainte sigur că nu va fi dezavuat.

Tratatul cu Austria a fost semnat la 18 octombrie 1797, la Campo-Formio, de fapt la Passariano, unde Bonaparte şi Joséphine îşi aveau curtea. Directoratul era mulţumit pentru că Austria îi dădea Franţei Belgia şi, printr-un articol secret, îi recunoştea dreptul la malul stâng al Rinului aproape în totalitate. Bonaparte avea şi el câştig de cauză pentru că, în schimbul teritoriilor veneţiene, mai puţin insulele Ioniene, Austria ceda provinciile sale lombarde.

Opinia publică franceză, în majoritate, a fost de acord. La fel şi partizanii principiilor franceze, atât în teritoriile ocupate şi cucerite, cât şi în afară, în Germania transrenană mai ales. Bonaparte a fost, desigur, salutat ca un general victorios, dar şi ca omul care a adus pacea unui continent în care războiul dura de mai mult de cinci ani. Era dovada că, peste tot, se dorea pace.

Bonaparte şi-a dat seama imediat de puterea acestui sentiment pe care-l va întâlni în toată această perioadă, dar, cum în Franţa, aproape până la sfârşit, nu se avea în vedere o altă pace decât una victorioasă şi cum puterile continentale, ca şi Anglia, nu o doreau aşa, aceasta trebuia să-i aducă Europei încă optsprezece ani de război, aproape fără întrerupere. Până atunci însă, lui Bonaparte şi nu Directoratului îi era recunoscătoare naţiunea pentru revenirea păcii.

Războiul din Italia a avut o importanţă decisivă în formarea şi dezvoltarea lui Bonaparte. Pentru prima oară avea în mâinile sale toate puterile: militară, politică, diplomatică şi chiar financiară. Războiul a făcut din el un element de prim ordin în politica franceză, dar a schimbat şi omul.

A vrut să dea fiecăreia din cele două republici pe care le-a întemeiat în Italia o Constituţie calchiată după cea a Anului III, dar şi-a dat foarte repede seama că va fi foarte greu să o aplice ca atare în Republica Cisalpină, acum când lovitura de stat din Fructidor dovedea că nu valora prea mult nici pentru Franţa. A profitat de ocazie pentru a-i expune, într-o scrisoare, lui Talleyrand, ministrul Afacerilor Externe, părerile sale asupra conducerii Republicii Cisalpine şi asupra celei a Franţei: să nu lase legislativul să încalce atribuţiile executivului şi, pentru aceasta, să instituie o Constituţie care să nu aibă nevoie de a fi salvată „de baionete", aşa cum a fost cazul în Fructidor. Până atunci, în instituţiile pe care le-a instalat în peninsulă şi ai căror membri au fost numiţi de el şi nu aleşi, i-a favorizat pe moderaţii din aristocraţie şi din burghezie, pe seama „anarhiştilor" şi a „extremiştilor" supuşi tutelei preoţilor. A fost surprins de reacţiile antifranceze provocate de o plebe incitată de călugări, ca şi de acelea ale partizanilor sinceri ai principiilor Revoluţiei. Nu şi-a dat seama că se afla în faţa unor prime manifestări ale unui patriotism italian ostil faţă de străini şi nu a înţeles că putea să se opună exceselor ocupaţiei franceze rămânând acelaşi sincer „iacobin" Pe scurt, a făcut greşeala, pe care o va repeta mai târziu în Spania, în Germania, în Rusia, de a subaprecia valoarea sentimentului naţional al popoarelor ocupate.

Bonaparte a avut tot timpul să se iniţieze în diplomaţie şi să-şi desfăşoare talentele reale, impunând pacea de la Tolentino şi pe cea de la Campo-Formio. Directoratul dorea Belgia şi Rinul, a primit-o pe prima şi speranţa pentru cel de-al doilea, iar Bonaparte i-a adus, în plus, Italia de Nord. El n-a sacrificat, aşa cum i s-a reproşat mai târziu, Rinul pentru Italia, pentru că Rinul dacă a devenit francez, aceasta i se datorează lui. Aclamaţiile cu care a fost salutat pacificatorul continentului au făcut oarecum uitate realităţile şi, în special, gravele pericole ale politicii inaugurate de Bonaparte şi de Directorat şi acceptate de entuziasmul popular.

În primul rând, principalul adversar al Franţei, Anglia, nu era deloc dispusă să recunoască anexarea Belgiei, atitudine care va încuraja Austria să reia lupta cu prima ocazie, pentru a încerca să recupereze teritoriul milanez. Aceasta nevrând, la Campo-Formio, să invite Sfântul Imperiu[25], s-a hotărât deschiderea unui congres la Rastadt, pentru reglarea problemelor despăgubirilor ce se vor aloca în Imperiu prinţilor laici cisrenani deposedaţi prin anexarea teritoriilor lor de către Franţa. De aici, perspectiva unor negocieri delicate care puteau crea pretextul unor noi complicaţii continentale. În sfârşit, prin instalarea Franţei în Italia, prin intermediul unor republici vasale, Bonaparte depăşise politica frontierelor naturale, angajând ţara într-o aventură italiană, chiar mediteraneană şi orientală care putea să pericliteze pacea.

Bonaparte devenise un personaj indispensabil în domeniul politic. „Furtişagurile" lui din Italia ajutaseră Directoratul să treacă peste criza financiară şi asigurase succesul din Fructidor. În perioada Vendemiarului, fusese executantul dorinţelor termidorienilor dar, de acum înainte, vorbea de la egal la egal cu ei şi o aceeaşi comunitate de interese îi lega puternic.

După Lodi, gândul său era la Paris. Cunoştea impopularitatea Directoratului şi ştia că puterea putea fi luată, cu condiţia să ştii să-i menajezi pe toţi beneficiarii Revoluţiei. Din acest motiv, cu o rară pricepere, s-a străduit să câştige simpatia opiniei publice, mai întâi în armată, apoi în ţară, pentru a o convinge de importanţa victoriilor sale şi de universalitatea geniului său. Cu banii luaţi de la italieni, a reuşit să facă să apară *Curierul armatei din Italia sau Patriotul francez la Milano*, mai curând iacobin, distribuit gratuit soldaţilor săi şi difuzat peste tot în Franţa, căruia i s-a adăugat *Franţa văzută de armata din Italia*, mai moderat. Cu

[25] Sfântul Imperiu Roman de naţiune germană, denumire oficială a imperiului întemeiat de Otton I cel Mare în 962 şi destrămat în 1806. (n.tr.)

îndemânare, aceste ziare scoteau în evidenţă simplitatea generalului, aversiunea sa pentru orice fel de dictatură, contrastând puternic cu spectacolul oferit de regimul directorial. Propaganda prin scris era sporită de propaganda prin imagine: după 1796, Gros[26] l-a reprezentat pe Bonaparte la Arcole.

Oare omul era identic cu imaginea pe care voia s-o difuzeze despre sine? Ofiţer sărac, cu moravuri spartane, strânsese în Italia o avere frumuşică prin procedee îndoielnice. Doar confiscarea minelor din Idria i-a adus un milion de franci (26 de milioane de franci actuali). Începuseră să-i placă luxul şi fastul, avea o curte strălucitoare la castelul Monbello. Era greu de imaginat că ar fi acceptat să se întoarcă de unde a plecat. „Nu mai ştiu să mă supun", a declarat la întoarcerea la Paris.

III. Campania din Egipt (1798–1799)

În 26 şi 27 octombrie 1797, Directoratul i-a dat lui Bonaparte misiunea de a rezolva două mari probleme de politică externă de actualitate: războiul, şi ca urmare numirea sa ca general comandant al armatei din Anglia, şi reglementarea definitivă a problemei Rinului, şi ca urmare desemnarea lui ca plenipotenţiar la Rastadt. A ajuns acolo la 26 noiembrie şi, la 1 decembrie, semna cu delegaţii austrieci o convenţie secretă care reglementa modalitatea de evacuare a oraşului Mainz de către trupele imperiale şi cea a teritoriilor veneţiene de către armatele franceze. La 5 decembrie revenea la Paris şi începea pregătirea războiului pe care trebuia să-l ducă împotriva Angliei.

[26] Gros (Antoine, baron), pictor francez (1771–1835). Elev al lui David. (n.tr.)

Era vorba de transportarea armatei de invazie şi de adunarea forţelor navale necesare pentru a face posibilă trecerea în Anglia. Un turneu de inspecţie, făcut în perioada 8–20 februarie 1798, pe coastele Canalului Mânecii, l-a convins de starea jalnică a marinei de război franceze şi, cum era preocupat să nu-şi rişte reputaţia de general într-o acţiune cu succes nesigur, i-a prezentat Directoratului un raport în care se declara împotriva debarcării în Anglia şi sugera ca lupta cu aceasta să se desfăşoare la Hanovra sau în Egipt. Nu puteau ataca Hanovra fără riscul de a reaprinde ostilităţile în Germania, în timp ce continua congresul din Rastadt; în ceea ce priveşte Egiptul, acesta era o posesiune turcească şi Turcia nu era atunci nici aliata Angliei şi nici în război cu Franţa.

Ideea expediţiei făcea obiectul multor discuţii. În 1796, consulul Franţei la Cairo propusese ocuparea ţării. La 3 iulie 1797, în faţa Institutului, Talleyrand citise un memoriu în care preconiza să se caute în Egipt o compensaţie pentru pierderea Antilelor. În acest fel, treptat, a prins viaţă în mediile guvernamentale ideea, adoptată repede de Bonaparte, de a intra în Egipt şi, de acolo, să ameninţe India şi să-l sprijine pe Tippoo Sahib[27] în lupta împotriva englezilor. La 5 martie 1798, Directoratul i-a ordonat lui Bonaparte să organizeze acţiunea de cucerire a Egiptului. Oare guvernul a dorit, aşa cum îl va acuza Bonaparte la întoarcere, să „exileze" un general prea ambiţios? Este puţin probabil: ce regim ar pune în pericol 40 000 de soldaţi şi ultima sa flotă pentru a se debarasa de un general incomod? Ambele părţi erau de acord să încerce îngenuncherea Angliei, de unde numele „aripa stângă a armatei pentru Anglia" dată corpului expediţionar.

[27] Tippoo Sahib sau Tipu Sahib, sultan din Mysore (sudul Indiei) (1749–1799). Aliat al Franţei, i-a alungat pe englezi din Mysore (1784), dar a fost ucis apărând Seringapatam-ul. (n.tr.)

O flotă de 65 de nave de război şi de transport de trupe a fost adunată la Toulon, Civita-Vecchia, Genova şi în Corsica; ea putea duce 38 000 de oameni, 1 200 de cai şi 171 de tunuri. Armata era însoţită de o misiune de studii formată din 200 de savanţi şi artişti. Pentru prima dată, Bonaparte şi-a arătat una din lipsurile geniului său militar: indiferenţa faţă de factorul climatic. Va debarca în Egipt în plină lună iulie cu trupe îmbrăcate ca pentru o campanie de iarnă în Europa.

Expediţia a plecat la 19 mai 1798 şi a navigat spre Malta care a fost ocupată la 6 iunie. La 1 iulie, francezii erau în Alexandria; garnizoana turcească, atacată fără declaraţie de război, a fost zdrobită şi înlocuită cu 3 000 de francezi conduşi de Kléber. Cu restul armatei, Bonaparte a pornit spre Cairo, în timp ce flota urca pe Nil. Cavaleria mamelucilor a atacat armata la 21 iulie, dar asalturile ei au fost respinse, aproape de piramide, de către infanteria lui Bonaparte, dispusă în careuri; lipsindu-i cavaleria, n-a putut să o urmărească pentru a o distruge, dar, la 23 iulie, a intrat în Cairo. La 1 august, Nelson[28] distrugea flota amiralului Brueys, ancorată în Alexandria.

Directoratul i-a ordonat lui Bonaparte să îmbarce, la Suez, 15 000 de oameni pentru a sprijini, în India, revolta lui Tippoo Sahib. Dar, mai întâi, a trebuit să-şi asigure stăpânirea Egiptului, acţiune care i-a luat şase luni. Când a ajuns la Suez, în decembrie 1798, n-a găsit suficiente vase şi, de altfel, Tippoo Sahib fusese deja învins şi ucis.

Pe plan militar, expediţia din Egipt a fost un eşec total: armata franceză era blocată în teritoriul ocupat, Anglia era stăpâna Mediteranei şi puterea sa în India era consolidată. Această acţiune a avut consecinţe neplăcute şi în Europa. În septembrie 1798, Turcia a declarat război Franţei şi, puţin timp după aceea a permis ţarului Pavel I

[28] Nelson (Horatio, viconte, duce de Bronte), amiral britanic (1758–1805). S-a remarcat în bătăliile navale de la Abukir (1798) şi Trafalgar (1805). (n.tr.)

să trimită o flotă de război în Mediterană. În decembrie 1798, s-a încheiat o alianţă între Anglia, Neapole şi Rusia care şi-a luat angajamentul să intervină în Italia. Cum Austria permisese trecerea armatelor ruseşti, Directoratul i-a declarat război la 12 martie 1799.

Ca şi în Italia, Bonaparte a căutat în Egipt să atragă de partea lui măcar notabilităţile, fapt care l-a determinat să organizeze, să administreze şi să legifereze; dar cum nu a renunţat la exploatarea ţării, această politică de apropiere nu i-a reuşit.

La 2 iulie 1798, se prezentase populaţiei ca un eliberator, afirmându-şi intenţia de a respecta Coranul, din dorinţa de a evita dificultăţile de ordin religios. Trei zile mai târziu, a lansat un adevărat apel la revoltă contra mamelucilor. Spre marea lui surpriză, ţara nu s-a mişcat. Imediat a impus mari tributuri în aur şi în argint negustorilor din Alexandria. Dându-şi seama de imposibilitatea de a administra direct ţara, a instalat, în fiecare oraş, un „divan" de notabili, însărcinat să supravegheze administraţia, aprovizionarea, poliţia, sub controlul comisarilor francezi. A menţinut sistemul indigen în problemele de justiţie şi de impozite.

Pentru a uşura munca savanţilor care-l însoţeau, Bonaparte a hotărât, la 22 august 1798, să creeze un fel de sucursală a Institutului din Paris: a apărut astfel Institutul din Egipt, căruia i-a atribuit sarcini referitoare la „progresul şi propagarea Luminilor în Egipt" şi la studierea resurselor şi a istoriei ţării. Dacă prima parte a misiunii a eşuat, celei de a doua i se datorează naşterea egiptologiei. A cerut, de asemenea, conform indicaţiilor Directoratului, studierea mijloacelor de îmbunătăţire a navigaţiei pe Nil, restabilirea fostei legături dintre Nil şi Marea Roşie, cercetarea căilor de epurare a apei Nilului şi aclimatizarea

culturilor tropicale. Cu scopul evident de a-i proteja pe soldaţi de epidemii, au fost luate măsuri pentru ameliorarea stării de sănătate a indigenilor; această politică, fără prea mare efect imediat, i-a impresionat pe „doctorii" indigeni şi a stat la originea viitoarei dezvoltări economice a ţării.

Starea de dependenţă faţă de ocupant nu putea fi suportată de indigeni şi situaţia s-a agravat când sultanul a chemat la război sfânt împotriva francezilor. Începând cu septembrie 1798, au izbucnit revolte, urmate de represalii sângeroase.

Cum Anglia concepuse proiectul unui atac în Egipt de către două armate turceşti, una debarcată la vest de deltă, cealaltă venind din Siria, Bonaparte a pornit spre această ţară. Expediţia a plecat din Cairo în februarie 1799; deşertul şi ciuma au decimat o armată formată din 15 000 de oameni — deoarece nu putea lăsa Egiptul fără apărare — şi lipsită de artilerie de asediu. Francezii au cucerit El-Arish (21 februarie), Gaza s-a predat fără luptă. Jaffa, apărată energic de către mameluci, a fost luată la 7 martie. 2 000 de soldaţi turci şi numeroşi civili au fost masacraţi. Bonaparte n-a putut cuceri Saint-Jean-d'Acre, apărată de emigrantul francez Phélippeaux, un fost coleg de studii al lui la Brienne (15 mai 1799) şi s-a retras în Egipt. A ajuns la timp pentru a respinge în mare o armată turcă debarcată la Abukir (25 iulie). Astfel, putea să revină în Franţa cu o victorie, chiar dacă armata rămânea blocată în Egipt.

La 22 august 1799, i-a lăsat comanda armatei lui Kléber şi, într-un ordin de zi, îşi anunţa soldaţii că pleca în Franţa, dar că absenţa sa nu va dura mult. Am putea să-l acuzăm că şi-a părăsit postul în faţa inamicului? Nu, dacă ţinem seama că, la 26 mai, Directoratul dăduse ordin armatei să revină în ţară, da, dacă se ia în consideraţie faptul că a plecat înainte de a-l fi primit şi chiar de a şti că îi fusese trimis.

Capitolul II

DE LA GENERAL LA ÎMPĂRAT

I. Brumar: o lovitură de stat civilă, înfăptuită de un militar

Lovitura de stat care l-a adus la putere pe Bonaparte n-a fost înfăptuită doar în folosul lui de un general popular. A fost pregătită de reprezentanţii acelei burghezii care dorea să se termine odată cu permanenta repunere în discuţie a avantajelor pe care le obţinuse de la Revoluţie şi care suferea din cauza neputinţei şi instabilităţii regimului. A fost realizată de oameni care nu se gândeau să cucerească puterea, ci să se menţină la putere, pentru că erau deja rotiţe importante ale sistemului directorial. Trebuia să fie îndeplinită cu participarea a doi din cei cinci directori, cu acordul Consiliului Bătrânilor şi cu speranţa evitării unor acte de violenţă. După părerea acestor oameni, Bonaparte trebuia să fie doar un factor de execuţie.

Lovitura de stat a fost hotărâtă pentru că nu era posibil să fie revizuită Constituţia Anului III pe căi legale, până în 1805. Aceasta era principala cauză, pentru că nu asigura echilibrul puterilor, executivul şi legislativul fiind separate într-un mod prea net, fără a fi prevăzut arbitrajul în caz de dezacord. În fiecare an se alegeau un director şi o treime din Consiliu, ceea ce ţinea ţara într-o agitaţie permanentă. Încă de la început, Directoratul a fost ţinta vechilor montaniarzi şi a regaliştilor care-şi ridicaseră capetele imediat ce Teroarea slăbise. Pentru a se menţine la

putere, termidorienii, în cea mai mare parte regicizi, au recurs la lovituri de stat, cea din 18 Fructidor V, contra regaliştilor, cea din 22 Floreal[29] VI, contra iacobinilor, conduse, şi una şi alta, împotriva majorităţii reieşite din alegeri, executivul „epurând" astfel legislativul. La 30 Prairial VII, o coaliţie a opoziţiei a permis Consiliului să-şi ia revanşa: trei directori au trebuit să demisioneze.

Regimul era din ce în ce mai discreditat din cauza anarhiei pe care o instaurase, a politicii de basculă[30] şi a dificultăţilor de ordin financiar şi economic. Armatele erau prost echipate, drumurile rău întreţinute, tâlhăriile făcând ravagii peste tot. Ţara era nemulţumită de corupţia şi imoralitatea care domnea în rândurile înaltului personal de stat şi care constituiau tot atâtea jigniri faţă de sărăcia populaţiei.

Campaniile militare ale celei de a doua coaliţii începuseră în mod dezastruos pentru Franţa. În vara lui 1799, Italia fusese pierdută după ofensiva lui Suvorov, Elveţia invadată, ca şi Olanda (debarcare anglo–rusă). Frontierele erau ameninţate în Alsacia de Sus şi în Alpi.

S-a realizat o redresare politică şi militară. Un întreg plan de reforme a fost început: reforma fiscală (de care va profita Consulatul) prin instituirea unui corp de funcţionari specializaţi şi prin stabilirea celor patru contribuţii directe (funciară, personală şi mobiliară, impozitul plătit de comercianţi şi liber profesionişti, porţi şi ferestre), organizarea asistenţei publice, planul unei reţele rutiere şi a căilor navigabile, măsuri pentru dezvoltarea comerţului şi industriei. În domeniul militar, victoriile lui Brune la Bergen (19 septembrie 1799) şi a lui Masséna la Zürich (25–27 septembrie) au salvat Franţa de la invazie. Coaliţia s-a

[29] A opta lună a calendarului republican francez (20 aprilie–19 mai). (n.tr.)

[30] Sistem politic care constă în a da satisfacţii alternative fiecăruia dintre partidele care se luptă între ele. (n.tr.)

destrămat prin retragerea ţarului. Opinia publică nu i-a fost recunoscătoare regimului pentru această redresare, mai ales că o renaştere a iacobinismului şi a regalismului provoca nelinişte printre republicanii moderaţi.

După victoria „parlamentară" din Prairial au fost luate măsuri care li s-au părut celor avuţi ca un ecou îndepărtat al Terorii: împrumut obligatoriu de la bogaţi, legea ostaticilor care-i viza pe preoţi, pe rudele emigranţilor, pe emigranţii nobili şi familiile lor. Legea Jourdan (28 iunie 1799) care stabilea recrutarea a fost urmată de înrolarea, fără posibilitatea de înlocuire, a cinci contingente de recruţi, măsură detestată de burghezie. La 14 iulie 1799, Jourdan a ajuns până la a susţine un toast pentru „reînvierea suliţelor". Pericolul regalist nu era mai puţin real. O revoltă, repede reprimată, izbucnise la 5 august în Haute-Garonne şi se întinsese în Gers şi Ariège. La jumătatea lui octombrie, Vestul s-a revoltat din nou.

Burghezia conservatoare năzuia deci la un regim autoritar obţinut prin întărirea executivului şi care să pună punct final Revoluţiei, consolidându-i cuceririle materiale (bunuri naţionale) şi politice (dobândirea puterii), contra regaliştilor şi contra iacobinilor. Năzuinţele lor revizioniste, din ce în ce mai răspândite, conveneau unui mic grup de ambiţioşi şi de intriganţi care, de doi ani, duceau o campanie susţinută în acest sens. Puteau fi întâlniţi în saloane cum era cel al Doamnei de Staël; printre ei: Benjamin Constant, Barras, Lucien Bonaparte, preşedinte al celor Cinci Sute, Sieyès. La planurile lor, adesea contradictorii, au ajuns să se ralieze, mai mult sau mai puţin, capitaliştii ostili împrumutului forţat, ideologii[31] din Institut şi generalii

[31] Nume dat unui număr de filozofi (Destutt de Tracy, Cabanis) care, la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, au continuat tradiţia senzualismului lui Condillac (*Tratat despre senzaţii*, 1754). (n.tr.)

atraşi tot mai mult de politică. În centrul tuturor acestor intrigi se afla Sieyès, intrat în Directorat, care dorea să împace principiul suveranităţii naţionale cu cel al unui executiv stabil şi puternic. Pentru aceasta, el avea în vedere introducerea cooptării în locul alegerii, adică să dea putere constituţională procedeului folosit de Convenţie cu decretul celor două treimi şi de Directorat în Fructidor şi Floreal.

Lovitura de stat era singura cale posibilă. Sieyès i-a atras de partea planului său pe doi alţi directori, Barras şi Roger-Ducos. Pentru a forţa mâna majorităţii din Consiliu, trebuia, aşa cum făcuse Directoratul în Fructidor şi Floreal, să folosească armata. Din cauza duratei şi a specificului său, războiul schimbase însă mentalitatea armatei. Soldaţii şi ofiţerii îi dispreţuiau pe politicienii care nu erau în stare nici să-i plătească, nici să-i hrănească şi nici să-i echipeze. Generalii se considerau eliberaţi de tutela puterii civile în conducerea operaţiunilor de război, în negocieri, în administrarea teritoriilor cucerite. Se simţeau atraşi tot mai mult de politică: în Anul VII, paisprezece dintre ei fuseseră candidaţi la postul de director.

Pentru Sieyès, alegerea unei „săbii" nu era uşoară; îi trebuia cineva care să comande armata republicană contra consiliilor, care nu mai erau regaliste ca în Fructidor, ci republicane, şi care, apoi, să nu dorească să joace un rol politic de prim plan. Dorea un republican moderat şi alegerea lui s-a oprit la Joubert, revizionist şi adversar al iacobinilor, dar mult mai puţin cunoscut ca ceilalţi. I s-a dat comanda armatei din Italia, în speranţa că va obţine laurii gloriei; a fost ucis la Novi (15 august 1799). Sieyès se gândea la Moreau când Napoleon a debarcat la Fréjus.

Acesta, se pare, părăsise Egiptul în speranţa că va recuceri Italia. Când a debarcat la Fréjus, la 9 octombrie, a fost primit de opinia publică, la început, ca pe omul care, prin victorie, va impune din nou pacea în Europa. De la Fréjus la Paris, unde a

ajuns la 16 octombrie, primirea făcută de populaţie i-a dezvăluit marea sa popularitate. A aflat că se pregătea o lovitură de stat. Convins că iacobinismul nu avea nici un viitor, duşman al regalismului, s-a apropiat de tabăra revizionistă, datorită fraţilor săi Joseph şi Lucien, pentru că nu dorea să lase viitorului guvern meritul de a stabili pacea fără el.

Întâlnirea dintre Sieyès şi Bonaparte, Talleyrand având rol de intermediar, a dus la o soluţie bună. Totuşi, acordul a fost stabilit cu greu, deşi Sieyès consideră că armata îl va urma fără probleme pe generalul Vendemiar care aducea o garanţie de stânga acţiunii.

O campanie de presă abilă a fost lansată pentru a lega ideea de pace necesară, cu ideea unei schimbări a Constituţiei. Pentru a face indispensabilă noua Constituţie, a fost dezbătut şi pericolul unei restaurări regaliste care ameninţa libertatea şi cea a unei revoluţii sociale ameninţând proprietatea. Era nevoie de bani pentru a înflăcăra zelul generalilor şi al trupei. Bancherii s-au arătat în majoritate rezervaţi, comanditarii au fost mai ales furnizorii armatelor, supăraţi de o lege recentă care abolise privilegiul creanţelor lor la ghişeele Tezaurului. Se puteau baza pe trei directori: Sieyès, desigur, Barras, neutralizat, şi Roger-Ducos, care era de acord. Majoritatea Bătrânilor era câştigată şi cei Cinci Sute erau prezidaţi de Lucien Bonaparte. În planul elaborat de Sieyès, acţiunea trebuia să păstreze aparenţele de legalitate; rolul principal se cuvenea de drept Consiliilor care trebuiau să hotărască revizuirea. Bonaparte nu avea decât un rol secundar, acela de apărător al instituţiilor republicane ameninţate de o conspiraţie iacobină.

La 18 Brumar VIII (9 noiembrie 1799), Bătrânii, cu excepţia opozanţilor pe care-i uitaseră, au fost convocaţi la ora 7 dimineaţa la Tuileries. Deputatul Cornet a citit raportul care

dezvăluia un complot iacobin. Bătrânii au votat mutarea Consiliilor la Saint-Cloud, lucru permis de Constituţie; l-au însărcinat pe Bonaparte cu executarea decretului şi au pus trupele din Paris sub ordinele sale, măsuri care erau de competenţa Directoratului. Mai trebuia obţinută demisia directorilor; Sieyès şi Roger-Ducos şi-au dat-o imediat, Barras s-a lăsat convins printr-o „indemnizaţie" confortabilă, Gohier şi Moulin au fost ţinuţi închişi la palatul Luxemburg de către Moreau şi au trebuit să cedeze. Au fost lipite afişe în Paris, unul atacând oamenii Directoratului: „Au făcut atâtea încât nu mai există Constituţie", altul clamând: „Cetăţeni, Bonaparte trebuie să fie la Paris, ca să vă aducă pacea".

În capitală era linişte şi Bursa, care ajunsese la cea mai scăzută cotă, începuse să crească. Totuşi, noaptea îi putea ajuta pe iacobini să-şi revină şi Cambacérès, prevăzând un posibil eşec, a început să pregătească o lovitură de stat de rezervă. Într-adevăr, pentru conjuraţi, rămăsese lucrul cel mai greu de făcut: să impună Consiliilor o revizuire a Constituţiei, lucru de care nu fuseseră înştiinţate şi să obţină de la ele, la 19 Brumar, numirea unei comisii care să se ocupe de această problemă. Acţiunea a eşuat din greşeala lui Bonaparte.

În 19, la Saint-Cloud, unde venise cu 5 000 de soldaţi, s-a produs dezordine şi deputaţii s-au neliniştit de această desfăşurare neobişnuită de trupe; au redevenit stăpâni pe situaţie. La Bătrâni, cei „uitaţi" în ajun au pus la îndoială realitatea complotului şi majoritatea a ezitat să formeze un nou executiv. La cei Cinci Sute, stânga a impus tuturor deputaţilor, prin apel nominal de la tribună, reînnoirea jurământului de respectare a Constituţiei. Deoarece lucrurile tergiversau, Bonaparte s-a hotărât să le precipite.

S-a prezentat la Bătrâni, care discutau propunerea de numire a unui guvern provizoriu. A pronunţat un discurs lung, încurcat şi incoerent, lăsându-şi partizanii descumpăniţi şi neobţinând nimic. S-a dus, apoi, la cei Cinci Sute, escortat de grenadieri şi de generali. A fost primit cu strigăte de: „Proscriere! Jos tiranul!", hărţuit, agresat de deputaţi. Aproape leşinat, a fost salvat cu mare greutate. Părea că totul este pierdut.

Cei Cinci Sute, prin ameninţarea cu proscrierea, îi forţau pe conjuraţi să folosească violenţa în locul căilor legale. Lucien a restabilit o situaţie aproape compromisă. Suspendând şedinţa celor Cinci Sute, i-a împiedicat să-l pună pe fratele său în afara legii. Acesta le vorbise trupelor, dar fără mare succes, acuzându-i pe deputaţi că au vrut să-l asasineze. Lucien s-a prezentat, călare, în faţa generalilor însărcinaţi cu paza adunărilor, în calitatea sa de preşedinte al celor Cinci Sute, reprezentând legea. El le-a vorbit, dezvăluindu-le că o minoritate de „deputaţi cu pumnale ...plătiţi neîndoielnic de Anglia", încercaseră să le asasineze generalul. În acelaşi timp, i-a asigurat de ataşamentul său pentru libertate, chiar împotriva fratelui său. Atunci, grenadierii lui Murat şi Leclerc au intrat în Orangerie, de unde au dat afară publicul şi pe deputaţi.

Conjuraţii au vrut să păstreze în continuare aparenţa de legalitate. Au strâns cu forţa, din desişurile din Saint-Cloud, Bătrâni, membri ai celor Cinci Sute care au deliberat la lumina lumânărilor. Până la urmă, Bătrânii au desemnat o Comisie consulară executivă provizorie, formată din Bonaparte, Sieyès, Roger-Ducos, consuli ai Republicii franceze, având totalitatea puterilor directoriale. Cele două adunări s-au autoepurat, eliminând 62 de deputaţi vinovaţi de „excese şi atentate", după care s-au autosuspendat, numind, dintre ei, două comisii însărcinate să pregătească o nouă Constituţie care trebuia „să consacre inviolabilitatea suveranităţii poporului, Republica una şi indivizibilă, sistemul reprezentativ, separarea puterilor, libertatea, egalitatea, securitatea şi proprietatea"

În Paris, mulţimea striga: „Trăiască pacea!", crezând într-o terminare rapidă a războiului; siguri că ei o salvaseră, soldaţii strigau: „Trăiască Republica!" Lovitura de stat se încheia în incertitudine.

Pregătită pentru a fi parlamentară, a devenit militară din cauza neîndemânării lui Bonaparte, a cărui atitudine nesigură în faţa celor Cinci Sute a făcut necesară intervenţia armatei care a jucat rolul decisiv, provocând dispariţia treptată a lui Sieyès în faţa lui Bonaparte care, în această acţiune n-a jucat rolul hotărâtor, acesta revenindu-i lui Sieyès, ca proiectare, şi lui Lucien şi Murat, ca execuţie. Pentru politicienii care pregătiseră lovitura, zilele de 18 şi 19 Brumar trebuiau să fie „zilele celor înşelaţi", beneficiarul venind de departe.

II. Moştenirea: dezordine, revoluţie, război

Sensul loviturii de stat fusese clar: eliminarea unui regim prea discreditat care adusese ţara la anarhie, la faliment, la depravarea moravurilor. La 20 noiembrie 1799, nu mai erau decât 167 000 de franci numerar în casele de bani ale statului. Principalii bancheri parizieni au fost de acord cu un avans de 12 milioane şi, în acest fel, s-au făcut legături între marea finanţă şi noul regim.

În mai multe regiuni, orice autoritate dispăruse. În vest, 40 000 de şuani stăpâneau satele şi făceau nesigure legăturile dintre Paris şi mare. Bande jefuiau metodic valea Ronului, regiunile Provence şi Languedoc, malul drept al fluviului Garonne; atacau şi prădau călătorii, jefuiau casele „patrioţilor" bogaţi şi ale ţăranilor. Toată Belgia, anexată de curând, se răsculase: interdicţia de a exporta în Olanda, greutatea impozitelor, mojicia soldaţilor, măsurile antireligioase provocau o puternică nemulţumire. Când s-a început înrolarea, ţăranii, susţinuţi de preoţi, s-au revoltat.

În toată republica, viaţa economică se desfăşura încet. La Lyon, muncitorii mătăsari erau în număr de 1 500, faţă de 8 000 în 1789, la Paris, atelierele nu dădeau de lucru decât la o optime din muncitori. Drumurile erau impracticabile, podurile distruse.

Bonaparte a înţeles că ţara dorea, înainte de toate, o conducere în stare să readucă prosperitatea şi să asigure pacea în ţară.

Consulii provizorii aveau sarcina de a apăra cuceririle politice ale Revoluţiei. Opinia publică era destul de indiferentă la forma definitivă a viitoarei conduceri. Zelul republican se domolise mult şi cu greu se puteau găsi voluntari pentru a îndeplini funcţiile publice, care nu erau plătite. Această indiferenţă nu se opunea totuşi ataşamentului din toată inima al francezilor pentru cuceririle civile ale Revoluţiei şi, mai ales, pentru egalitatea socială. Toţi beneficiarii Revoluţiei, ţărani şi burghezi cumpărători ai bunurilor naţionale, funcţionari din administraţie, aveau toate motivele să se teamă de o restauraţie a Vechiului Regim, de care se temeau şi mai mult oamenii politici care votaseră moartea regelui. Iar spectrul unei republici iacobine îi bântuia în somn pe toţi proprietarii.

Ambiţia lui Bonaparte era sprijinită de oboseala poporului, dornic să se bucure de avantajele dobândite; el a înţeles că francezii erau gata să negocieze principiile, cu condiţia să nu le fie atinse interesele. A înţeles că poporul dorea ca el să nu facă parte din nici un partid.

Mai ştia că speranţa că el este cel care va aduce pacea era unul din motivele popularităţii de care se bucura, dar în acelaşi timp ştia că se dorea o pace care să-i aducă Franţei Belgia, Rinul şi Alpii. Dar nu-i stătea în putere să hotărască singur. Chiar în ziua instalării Consulatului definitiv, s-a adresat regelui Angliei şi conducătorului Imperiului german, invitându-i să acţioneze împreună cu el, la restabilirea păcii generale. Aceştia nu i-au răspuns, arătând în acest fel că monarhiile europene nu erau dispuse să se arate împăciuitoare cu o Franţă condusă de

un om apărut din Revoluţie. Războiul avea şi un caracter economic. În acest domeniu, Directoratul începuse contra Angliei o luptă sub pretextul căreia demarase o politică ce urmărea instaurarea în Europa a hegemoniei economice a Franţei. Era oare posibil să dea înapoi fără a supăra burghezia manufacturieră franceză? Şef de stat, Bonaparte va sta mai mult timp în mijlocul armatelor decât în palatele guvernamentale.

Era cu atât mai mult obligat să reuşească, cu cât trebuia să înfrunte şi alte probleme, apărute ca urmare a felului în care ajunsese la putere, probleme de care se va lovi până în 1815. A fost expus invidiei generalilor, Moreau, Bernadotte, Augereau, care socoteau că şi ei ar fi putut realiza lovitura de stat la fel de bine ca el, cu atât mai mult cu cât unii dintre ei fuseseră avuţi în vedere. Va trebui să lupte împotriva iacobinilor care îi vor reproşa că a violat suveranitatea naţională, el fiind pentru ei un tiran. Va fi atacat de regalişti, pentru care a devenit uzurpatorul, în momentul în care au văzut năruindu-li-se speranţele într-o restaurare monarhică. Se va lovi de ostilitatea brumarienilor care îl chemaseră să execute lovitura de stat nu pentru a fi el principalul beneficiar, şi pentru ei va fi un despot. Intrigile, comploturile, tentativele de asasinat se vor manifesta în toţi anii cât va fi la putere. Arareori un şef de stat şi-a exercitat funcţia în condiţii atât de primejdioase.

III. Instalarea noului regim

Brumarienii luaseră puterea pentru a da o Constituţie Franţei. Între lovitura de stat (9–10 noiembrie) şi încheierea redactării acesteia (25 decembrie 1799), Bonaparte a reuşit să se impună. A fost ajutat şi de şansă: cei trei consuli provizorii trebuiau, pe rând, să prezideze guvernul şi ordinea alfabetică i-a dat preeminenţa din prima zi. Consulii au desemnat miniştrii; au fost păstraţi:

Combacérès la Justiţie şi Fouché la Poliţie; au fost aduşi câţiva oameni noi, Berthier la Război, Gaudin, un economist remarcabil, la Finanţe. Bonaparte ştia că popularitatea sa nu se va menţine decât dacă guvernul va restabili încrederea.

A avut grijă să elimine extremele: „Nici revoluţionari, nici nobili". A asigurat beneficiile, pentru că statul avea nevoie de finanţatori: împrumutul obligatoriu a fost înlocuit cu o taxă de 25% asupra a trei principale impozite. A promis, solemn, un guvern protector, iubitor de ordine, plin de respect pentru proprietatea sub toate formele, dornic de pace în exterior.

Bonaparte şi-a apropiat doi generali care obţinuseră de curând victorii: Masséna şi Brune. Guvernul a lovit şi la stânga şi la dreapta sa: un oarecare număr de iacobini au fost proscrişi dar, cu iscusinţă, Bonaparte a lăsat ca responsabilitatea să cadă în sarcina lui Fouché şi, în privinţa aceasta, a exploatat mult unele adeziuni, cum a fost cea a lui Jourdan. În acelaşi timp, a fost reînnoită interdicţia pentru emigranţi de a intra în ţară.

În acest fel, Bonaparte ieşea în evidenţă, în dauna altor brumarieni, dar cu reţinere, într-o perioadă în care opinia publică era în aşteptare. Trebuia să transforme acest ascendent moral într-o superioritate politică stabilită legal şi aceasta va fi realizată prin Constituţia Anului VIII.

În cele două comisii intermediare, Sieyès şi ideologii îşi exercitau influenţa atotputernică. Era limpede că ei nu doreau instaurarea despotismului unei singure persoane. Se urmărea consolidarea supremaţiei burgheziei speculatorilor cu bunurile naţionale şi a profitorilor de război care exercitau puterea din 1795. Se dorea un sistem reprezentativ care să nu repete excesele Adunării şi asupra căruia poporul să nu poată exercita

nici o influenţă. Se urmărea, de asemenea, îndepărtarea personajelor stânjenitoare şi a riscurilor dictaturii şi, pentru aceasta, s-a preconizat un spirit de colegialitate în executiv. În fruntea statului trebuia pus un Mare Elector, cu rol pur reprezentativ, numit pe viaţă, care urma să desemneze doi consuli, unul pentru problemele interne şi celălalt pentru afacerile externe. Puterea efectivă trebuia să-i revină unui colegiu al Conservatorilor sau Senatul, recrutat prin cooptare, care urma să aleagă dintre notabili pe membrii Adunărilor, îl desemna pe Marele Elector dar îl şi putea revoca. Pe scurt, acest Senat urma să dea prioritate oligarhiei notabililor.

Acest plan nu se potrivea cu aspiraţiile lui Bonaparte care a anunţat că nu dorea să fie „un porc pus la îngrăşat". El dorea ca puterea efectivă să se sprijine pe un om care să se bizuie pe aprobarea populară obţinută direct prin plebiscit. Sieyès a trebuit să admită întărirea puterii executive şi concentrarea ei în mâinile lui Bonaparte. Constituţia a pus în fruntea statului trei Consuli, numiţi pe zece ani de un Senat şi care puteau fi realeşi la nesfârşit. Primul Consul, care se bucura de imunitate avea, numai el, iniţiativa legilor şi avea puterea regulamentară pentru a le aplica. El numea miniştrii şi aproape pe toţi funcţionarii, ceea ce-l făcea atotstăpânitor al puterilor locale. Nu avea încă drept de a face pace şi război. Ceilalţi doi Consuli nu aveau decât vot consultativ. Constituţia îi dădea Primului Consul un auxiliar colegial: Consiliul de Stat, care trebuia să redacteze proiectele, reglementările şi hotărârile privind contenciosul administrativ. Această putere regulamentară şi administrativă îi conferea superioritate asupra legislativului a cărui putere devenea iluzorie. Această adunare de funcţionari urma să constituie mecanismul esenţial al executivului care, de altfel, se afla în afara oricărui control legislativ.

Era prevăzut ca numele celor trei consuli care trebuiau să fie primii care vor intra în funcţie să figureze în textul Constituţiei şi că ei vor fi aleşi de comisiile provenite din consiliile Directoratului, după lovitura de stat. Înainte de

numărarea voturilor, Bonaparte a aruncat buletinele în foc şi l-a invitat pe Sieyès să aleagă. Era rezultatul unei „comedii" bine pregătite, pentru că el l-a desemnat pe Bonaparte ca Prim Consul şi i-a ales, pentru celelalte două posturi pe Cambacérès şi pe Lebrun. În plus, îi păstra la stânga şi la dreapta sa, Cambacérès fiind un regicid, iar Lebrun un apropiat colaborator al lui Maupeou[32]. Bonaparte dorea să-şi asigure aprobarea populară, şi Constituţia a fost supusă unui plebiscit, singurul tip de vot pentru care sufragiul universal acordat poporului nu era chiar un drept iluzoriu. Procedeul va mai fi folosit în 1802, 1804 şi 1815, pentru că regimul n-a fost altceva decât un autocratism pe bază plebiscitară. Invitând poporul să se pronunţe asupra Constituţiei, era, pentru Bonaparte, o modalitate de a se plasa în tradiţia revoluţionară inaugurată de Convenţie; era, de asemenea, un mod de a nu ţine seama de corpurile legiuitoare intermediare aflate în imposibilitatea de a-şi exercita rolul care consta în „împiedicarea autorităţii de a se îndrepta spre despotism" Deţinând puterea de la popor, cel puţin în aparenţă, era mijlocul folosit de Bonaparte pentru a scăpa de tutela brumarienilor. Aceasta nu însemna că el dorea să se sprijine pe clasele de jos, pentru că nu avea încredere în ele şi simţea, din instinct, unele din aspiraţiile lor profunde; din acest motiv, a înfruntat plebiscitul. Mai ştia, prin intermediul poliţiei, că entuziasmul cu care fusese primit la întoarcerea din Egipt scăzuse într-o oarecare măsură, fapt care explică toate măsurile luate pentru a se obţine un rezultat favorabil.

[32] Maupeou (René Nicolas de), cancelar al Franţei sub Ludovic al XVI-lea. (n.tr.)

Cetăţenii au fost invitaţi să scrie „da" sau „nu" în registrele deschise la primării, administraţii, judecătoriile de pace, birourile notariale. Printr-o altă neregulă, consulii au hotărât că dacă „da"-ul era majoritar la Paris, Constituţia putea fi pusă în aplicare. În acest fel, ea a intrat în vigoare la 24 decembrie 1799, imediat ce au fost cunoscute rezultatele din Paris (32 440 „da" şi 14 „nu"), deşi rezultatele definitive pentru Franţa nu au fost proclamate decât la 7 februarie 1800. În total, din aproximativ 5 milioane de electori potenţiali, 3 011 017 de „da" şi 1562 de "nu" Se ştie, din lucrările lui Cl. Langlois, că serviciile lui Lucien Bonaparte, ministru de Interne, au majorat numărul votanţilor şi cel de „da", cu circa 900 000. Constituţia a fost, deci, acceptată în realitate doar de o minoritate. Noul regim era acceptat cu reticenţe, fiind departe de aprobarea entuziastă sperată de Napoleon. Aranjând rezultatele, Lucien şi-a salvat, din nou, fratele. Majoritatea francezilor ezita, noul regim nu beneficia de o apreciere favorabilă decât printre cei care votaseră. Pentru a scăpa de despotismul Adunărilor, naţiunea se dădea pe mâna unui singur om care pretindea că întrupează, în acelaşi timp, voinţa sa şi autoritatea statului. Aproba bonapartismul, dar nu-l îmbrăţişa din entuziasm.

IV. Cetăţeanul Bonaparte, Prim Consul

Personajul de treizeci de ani pe care ni-l arată cum era atunci o schiţă a lui David[33]: firav, nepieptănat, cu ţinută neglijentă, avea calităţile necesare pentru a îndeplini sarcinile cerute de aspiraţiile profunde ale naţiunii. Îşi dovedise valoarea pe câmpul de luptă şi îşi arătase, în Italia şi în Egipt, excepţionalele calităţi de administrator şi de om de stat, căpătând experienţă în problemele publice. Nu era atotştiutor, neavând, de exemplu, o experienţă profundă în problemele financiare şi economice, dar, cel

[33] David (Louis), pictor francez (1748–1825). Membru al Convenţiei, pictor al lui Napoleon. (n.tr.)

puţin, îşi dădea seama de lipsurile sale. Cerea părerile oamenilor pricepuţi, şi, cel puţin la început, ţinea seama de ele. Nu avea încredere în formulările teoretice şi ataca direct partea practică a problemelor. „Politica mea, va spune, este de a conduce oamenii aşa cum cei mai mulţi vor să fie" Om de acţiune şi nu doctrinar, va şti să se adapteze la situaţiile politice, economice şi sociale conjuncturale, pentru a propune soluţiile care i se păreau cele mai potrivite (dar care nu vor fi întotdeauna şi cele mai bune).

Corespondenţa sa arată că puţine lucruri îi scăpau din vedere. Având tot atâta preocupare pentru verificarea efectivelor unui regiment, ca şi pentru socotelile Tezaurului, îi va obosi pe toţi din jurul lui, el având o rezistenţă fizică excepţională, trecând de la o problemă la alta cu o uşurinţă surprinzătoare şi uimindu-i pe toţi specialiştii cu rapiditatea cu care îşi însuşea problemele cele mai grele. Era oare bine că, în calitate de şef de stat, se preocupa de toate amănuntele? Chiar dacă oamenii competenţi din jurul său nu lipseau, erau rari cei în care putea avea o încredere oarbă; acest fapt ar putea justifica, în parte, motivul pentru care nu le lăsa niciodată libertate de acţiune subordonaţilor săi.

Cu excepţia câmpurilor de luptă, unde a fost nevoit să evite imprevizibilul prin improvizaţii adesea geniale, el destina fiecărei probleme necesarul de analiză cerut de importanţa sa. Calitatea lui de seamă, care a dăinuit mult timp, a constat în puterea de adaptare la concepţia lui despre posibil şi imposibil a celor mai îndrăzneţe combinaţii plăsmuite de imaginaţia sa, deci de a nu se lansa decât în acţiuni care aveau şanse reale de reuşită. De-a lungul anilor, personajul a evoluat, dar, până la sfârşit, şi-a păstrat capacităţile de adaptare la circumstanţe, de a improviza în situaţii noi, aptitudinea de a propune pentru oricare problemă nenumărate soluţii, plăcerea de a acţiona şi de a conduce, care

au făcut din el un om fără asemănare cu „oamenii obişnuiţi". De aici au provenit şi forţa şi slăbiciunea sa.

V. Revoluţia consolidată în Franţa

Luându-şi funcţiile în primire, cei trei consuli definitivi au anunţat: „Cetăţeni, Revoluţia este statornicită în principiile care au început-o: ea s-a încheiat!" Aceasta însemna că se revenea la 1791, adică la abolirea absolutismului şi a Vechiului Regim, fără a se ţine seama de ceea ce urmase. Această aspiraţie cerea, în primul rând, instituţii noi.

1. Reorganizarea instituţiilor. Regimul napoleonian a rămas permanent credincios principiului suveranităţii naţionale. Legitimitatea sa se baza pe consimţământul popular. Nici una din Constituţiile napoleoniene nu i-a lipsit pe cetăţeni de dreptul de vot, cea din Anul VII restabilind sufragiul universal; dreptul de vot nu era de a alege, ci de a stabili liste de eligibilitate sau, mai exact, de aptitudine de a exercita funcţii reprezentative, şi chiar administrative.

În afară de plebiscite, dreptul de vot consta în stabilirea de „liste de încredere" a notabilităţilor comunale, departamentale şi naţionale, întocmite odată pentru toate, golurile nefiind completate decât la fiecare trei ani. Aceste notabilităţi nu erau decât candidaţi pe care încrederea concetăţenilor lor îi propunea guvernului care alegea, dintre ei, funcţionarii şi administratorii comunelor şi departamentelor, în timp ce Senatul desemna, pe lista naţională, membrii adunărilor legislative.

Sistemul reprezentativ a fost păstrat, dar cu o slăbire considerabilă a puterii legislative. Cele două Adunări care cooperau la stabilirea legilor, Tribunatul şi Corpul legislativ,

neputându-se considera alesele naţiunii, nu se puteau baza pe popor contra lui Bonaparte care a putut să-i domine prin modificări succesive ale Constituţiei. Puterea legislativă nu avea control asupra executivului. Lipsită de iniţiativă, nu putea nici să amendeze proiectele de legi ale guvernului, redactate de Consiliul de Stat. În plus, reprezentanţii care discutau legea (cei din Tribunat) nu o votau, iar cei care o votau (Corpul legislativ) nu o discutau. Li se luase Adunărilor orice control al vieţii politice.

O nouă putere apărea, cea a Senatului, fortăreaţa brumarienilor şi a regimului. El numea membrii Adunărilor şi pe cei trei consuli şi el le putea anula actele ca neconstituţionale. Nefiind nici ales nici numit, pentru că era recrutat prin cooptare, nu depindea de nimeni şi putea să controleze totul. Acest corp, de tip nou, cu membri independenţi, ca urmare a inamovibilităţii lor şi a salariului mare pe care aceştia îl aveau (25 000 de franci, echivalentul a 65 000 franci actuali), ar fi putut deveni un oponent al puterii executive, dacă nu s-ar fi lăsat subjugat de către Bonaparte.

Acesta a numit miniştrii: doi brumarieri zeloşi, Lucien Bonaparte (Interne), Talleyrand (Relaţii Externe), un brumarian care i se alăturase, Fouché (Poliţie), un general al Revoluţiei, Berthier (Război) şi Gaudin (Finanţe), venit din Controlul Vechiului Regim, *via* Trezoreria Legislativului şi a Convenţiei. I-a desemnat, de asemenea, pe cei 29 consilieri de stat, din care 20 proveneau din Adunările revoluţionare. Conform Constituţiei, Sieyès a prezidat alegerea a 29 de senatori care, împreună cu el şi cu Roger-Ducos, au constituit majoritatea absolută de 31, care i-a cooptat pe ceilalţi 29. Cei 60 de senatori au desemnat, la rândul lor, pe cei 100 de membri ai Tribunatului şi pe cei 300 ai Corpurilor legislative. Între toţi aceştia, se găseau câteva „competenţe", ca Berthollet, Monge, Laplace, Volney, generali ca Kellermann, câţiva regalişti camuflaţi dar, mai ales, oameni care trecuseră prin una sau mai multe Adunări revoluţionare,

între care o majoritate de 310 brumarieni, din Plaine[34], termidorieni regicizi, terorişti disidenţi.

Constituţia satisfăcea din plin dorinţele lui Bonaparte şi pe cele ale brumarienilor şi evoluţia constituţională a regimului va fi imaginea raporturilor dintre ei: cum Primul Consul dorea ca puterea să-i vină numai de la popor, fiecare creştere a popularităţii sale va marca o nouă etapă într-o evoluţie indicată de slăbirea legislativului, creşterea paralelă a puterii executivului, stăpânirea crescândă a Senatului de către Bonaparte.

Constituţia fiind în vigoare, Bonaparte a vrut să reorganizeze mijloacele de acţiune ale statului: administraţia, justiţia, finanţele, poliţia. Se creau astfel noi posturi de împărţit, ceea ce îi permitea să-şi atragă noi oameni credincioşi.

O transformare profundă a fost realizată prin legea din 17 februarie 1800. Desigur, cadrul fixat de Constituantă, departament, arondisment (mai mare decât vechiul district), comună a fost păstrat, ca şi o reprezentare populară în fruntea fiecăreia dintre aceste circumscripţii, dar, pentru desemnarea lor, s-a renunţat la principiul alegerii. Consiliile locale au fost, de acum înainte, stabilite de către Putere, după listele notabilităţilor. Rolul lor a fost redus la întocmirea bugetului circumscripţiei lor (şi acesta trebuia aprobat de reprezentantul guvernului) şi la repartiţia între contribuabili a impozitelor directe către stat. Adevăraţii stăpâni ai administraţiei locale au fost, la început, funcţionarii numiţi de guvern şi, în special, de prefecţii departamentelor. Ei aveau şi un rol politic: supravegherea stării de spirit a populaţiei, „stimularea"

[34] Băncile Convenţiei pe care stăteau deputaţii moderaţi, în opoziţie cu Montagne (extremă stângă). (n.tr.).

activităţii economice, supravegherea bunei desfăşurări a recrutării. Principiul autonomiei administraţiilor locale, stabilit de Revoluţie, dispărea.

Prefecţii au fost aleşi cu mare grijă de Primul Consul pe baza listelor stabilite de cei doi colegi ai săi, Talleyrand şi Lucien Bonaparte care a avut, adesea, ultimul cuvânt. Fostul personal moderat sau cuminţit din Revoluţie domina, alături de câţiva foşti funcţionari sau generali şi de câţiva reprezentanţi ai marii nobilimi, ataşaţi Revoluţiei. Centralizarea napoleoniană a fost, în definitiv, mult mai puternică şi eficace decât cea a Vechiului Regim. Vechea monarhie administra mai mult decât guverna, regimul napoleonian guverna şi administra.

Reforma introdusă prin legea din 18 martie 1800 a pus organizarea Justiţiei în armonie cu noul principiu de autoritate. Ierarhia introdusă de Constituantă s-a menţinut: tribunale de pace, tribunale penale departamentale cu juriu de acuzare şi juriu de judecată. În rest, tot ce făcuse Revoluţia a fost profund modificat. Mai întâi, au fost create 29 de curţi de apel care, prin numărul lor, titlurile şi atribuţiile judecătorilor aminteau de vechile parlamente. Cu excepţia judecătorilor de pace, alegerea a fost suprimată. Judecătorii de la casaţie au fost numiţi de Senat şi toţi ceilalţi de Primul Consul; cei care dădeau sentinţe erau inamovibili, dar depindeau de guvern pentru a fi avansaţi. În sfârşit, pe lângă fiecare tribunal, în locul acuzatorului public, a fost instalat un comisar al guvernului, revocabil, în acelaşi timp procuror şi supraveghetor al confraţilor săi.

La alegerea judecătorilor s-a făcut apel la magistraţii din vechea Franţă, la oameni care se evidenţiaseră în timpul Revoluţiei şi la notabilităţi intelectuale. Pentru a stârpi tâlhăria,

au fost create jurisdicţii de excepţie. O lege din februarie 1801 a autorizat guvernul să instaleze, în departamentele în care va găsi necesar, tribunale speciale pentru pedepsirea furturilor şi a violenţelor comise în sate şi pe drumuri (pedepse cu moartea), incendiilor, falsificarea monedelor, unele asasinate. Formate din trei judecători, trei ofiţeri şi doi cetăţeni desemnaţi de Primul Consul, ele judecau fără juriu şi fără apel.

Bonaparte conta pe o bună funcţionare a poliţiei, unde l-a numit pe Fouché. Pentru a fi sigur că nu va deveni prea puternic, i-a pus alături, în Paris, un prefect de poliţie. În departamente acţionau comisari generali sau speciali. Fouché mai avea şi o poliţie secretă condusă de Desmarets. Lavalette, director general al Poştelor, îi făcea direct serviciile cele mai mari Primului Consul, controlând corespondenţa diplomaţilor aflaţi în Franţa şi pe aceea a oamenilor politici suspecţi.

Jandarmeria naţională creată de Revoluţie a fost reorganizată. Această formaţiune militară, pusă sub ordinele lui Moncey, auxiliară a poliţiei şi a justiţiei, a fost însărcinată să vegheze asupra siguranţei publice, în special în sate, şi la aplicarea regulamentelor referitoare la recrutare. Moncey avea propriile sale servicii de spionaj şi dispunea de fonduri secrete de care îi dădea socoteală numai lui Bonaparte.

Toate poliţiile sale îi furnizau Primului Consul rapoarte rezumate într-un buletin al poliţiei care îi era înmânat zilnic, oriunde se afla, şi care îl informa despre delincvenţă, criminalitate şi, mai ales, despre starea opiniei publice.

Lovitura de stat a găsit tezaurul gol. Pentru remedierea situaţiei, Bonaparte a acţionat într-o strânsă legătură cu Gaudin, ministrul Finanţelor, Mollien, director al Casei de amortizare, Barbé-Marbois, director, apoi, în 1803, ministru al Tezaurului. Pentru a rezolva problema celor mai

importante cheltuieli, aproape în întregul An VIII, s-a recurs la expediente. S-au făcut împrumuturi de la bancheri şi de la negustori, au fost vândute bunuri naţionale, au fost obligaţi la plata unor garanţii agenţii financiari, notarii, portăreii, avocaţii şi s-au făcut eforturi să se obţină mai mult din ţările ocupate (Olanda, Cisalpina, Piemont, Genova). Folosind metodele de brigandaj ale Directoratului, s-a verificat contul datoriei de stat. Legea din 21 martie 1801, votată contrar avizului Tribunatului, a redus, în mod arbitrar, suma totală de la 110 la 37 de milioane.

Au fost luate, de asemenea, măsuri pentru refacerea încrederii. Una din cele mai apreciate a fost „Concordatul rentelor" din 11 aprilie 1800 care hotăra că, de atunci înainte, rentele şi pensiile vor fi plătite la termen şi în numerar.

Lucrarea, schiţată doar de Directorat, pentru îmbunătăţirea perceperii impozitelor, a fost dusă la bun sfârşit. S-a întărit centralizarea administraţiei financiare prin crearea Direcţiei de impozite directe. Municipalităţile au fost private de orice rol în acest domeniu. De la canton la departament, a fost instalată o ierarhie de agenţi ai statului pentru stabilirea şi perceperea impozitului. Pentru garantarea bunei-credinţe a încasatorilor şi perceptorilor, a fost reintrodusă o metodă a Vechiului Regim, prin care ei trebuiau să semneze ordine de ridicare a unei sume, prin care se angajau să verse statului, în unsprezece luni, sumele totale ale impozitelor pe care trebuiau să le strângă. Procedeul avea ca scop alimentarea Tezaurului cu intrări rapide prin scontarea acestor ordine. Legea din 29 noiembrie 1799 a creat, în acest scop, o Casă de amortizare. Alimentată prin cauţiunile încasatorilor generali, ea trebuia să ramburseze, în numerar, ordinele de ridicare a sumelor când ei nu aveau mijloacele necesare să le plătească atunci când le erau prezentate. Casa mai avea ca scop şi micşorarea datoriei

statului şi susţinerea cursului dobânzii, Bonaparte fiind foarte atent cu tendinţele pieţei.

Impozitele directe stabilite de Directorat aduceau mai mult de două treimi din încasările statului, restul fiind adus de taxele de vamă de taxele de înregistrare şi de timbru, de taxele asupra tutunului. Pentru obţinerea unui venit mare din impozitul funciar trebuia ca fiecare comună să aibă un cadastru al parcelelor precis, dar legea care punea ordine în realizarea lui n-a fost promulgată decât în anul 1807. Bonaparte avea o mare predilecţie pentru impozitul indirect, dar a acţionat cu prudenţă, pentru că se temea de nemulţumirea populaţiei. Abia în 1804 a introdus cu grijă impozitul pe băuturi şi a creat Regia drepturilor reunite, însărcinată să perceapă impozitele indirecte.

În scurt timp, situaţia financiară s-a îmbunătăţit şi, în Anul X (1801–1802), bugetul a fost echilibrat la aproximativ 500 de milioane de franci. La reînceperea războiului, deficitul a reapărut, dar, prin exploatarea ţărilor cucerite, situaţia a putut fi remediată.

La 13 februarie 1800, s-a înfiinţat Banca Franţei. Ea trebuia să acorde avansuri Tezaurului pentru a-i permite să facă faţă cheltuielilor imediate, până la intrarea încasărilor. În acest scop, guvernul a intrat în legătură cu bancherii, dintre care unii finanţaseră lovitura de stat. Banca a fost o instituţie privată cu un capital de 30 milioane de franci, în acţiuni de 1 000 de franci. Guvernul i-a asigurat un fond de pornire constituit din sumele depuse în cauţiune de încasatorii generali, încasările Concesiunii din Paris şi loteriei. În schimb, ea trebuia să asigure serviciul de rente şi pensii şi să dea avansuri Trezoreriei în contul intrărilor fiscale. Al doilea mare rol al său era rescontarea efectelor comerţului. Pentru a-l îndeplini, folosea banii din fondurile publice şi depozitele bancare pe care le primea. Nu

este deci exagerat dacă spunem că fondatorii băncii puteau folosi banii publici pentru propriul lor profit. Legea din 18 aprilie 1803 l-a atribuit băncii monopolul emisiunii de bilete de bancă (bancnote de 500 de franci) şi i-a crescut capitalul la 45 de milioane. Consiliul de administraţie era format din 15 consilieri generali şi din 3 cenzori, aleşi din cei 200 de mari acţionari. Nu era prevăzut un control al statului asupra operaţiunilor consilierilor generali ai băncii cărora li se încredinţau fondurile. Abia în 1806 conducerea a fost formată din trei guvernatori numiţi de guvern.

Reorganizarea financiară s-a încheiat cu legea din 7 Germinal XI (27 martie 1803) care a creat un nou etalon monetar: francul. Bimetalismul era menţinut prin raportul de 15,5 între valoarea aurului şi cea a argintului, preţul gramului de aur comercializat fiind fixat la 3,1 franci. Francul a fost definit prin valoarea a 5 g argint cu titlul de nouă zecimi (sau 0,322 g aur), valoare pe care a păstrat-o până în 1914.

Într-un timp scurt, Bonaparte reuşise să stabilizeze Revoluţia, dându-i Franţei care rezultase din ea instituţiile pe care le aştepta din 1791 şi care au asigurat preponderenţa burgheziei revoluţionare. I-a imprimat noului regim caracteristici pe care Imperiul le va accentua: centralizare, autoritarism, birocratism. Vechiul Regim făcuse din francezi supuşi, Revoluţia cetăţeni, iar Consulatul a făcut administraţi.

2. Pacificarea internă. Bonaparte a reuşit pacificarea într-un răstimp de doi ani, alternând concesiile cu măsurile represive şi erijându-se în apărător al ordinii împotriva „tâlhăriilor" şi a „anarhiei" Chiar înainte de promulgarea Constituţiei, legea ostaticilor a fost abrogată şi un prim armistiţiu a fost semnat cu rebelii vandeeni (24 noiembrie 1799). La 28 decembrie, s-a dat ordinul de predare a

armelor în zece zile, în schimbul unei amnistii şi jurământul cerut de la preoţi a fost înlocuit cu o simplă declaraţie de respectare a Constituţiei. La 17 ianuarie 1800, s-a dat o grea lovitură propagandei prin suprimarea a 60 din cele 73 de jurnale politice din Paris şi prin interzicerea de creare a altora noi pe tot întinsul ţării.

Această pacificare internă a fost greu de obţinut pentru că toate formele de opoziţie s-au lăsat greu dezarmate. Fragilitatea puterii lui Bonaparte a apărut limpede când el a trebuit să se alăture armatei din Italia (mai–iulie 1800). Doar victoria asupra duşmanului din afară i-a asigurat-o pe cea asupra opozanţilor din interior. Un mare număr de brumarieni şi de ideologi îşi muşcau degetele de ciudă că în timpul loviturii de stat scoseseră castanale din foc pentru Bonaparte. Obţinuseră posturi, dar puterea adevărată nu era în mâinile lor. Ei doreau ca măcar să-i oprească ascensiunea şi să-l domine. Se puteau baza pe sprijinul unor membri ai clanului Bonaparte şi, în special, pe Lucien care se considera nerăsplătit pentru rolul său din 19 Brumar. În paralel, se manifesta invidia militarilor: Moreau, Bernadotte, Brune, Lecourbe, Jourdan, care se vedeau, cu neplăcere, depăşiţi de Bonaparte. În jurul acestor „nemulţumiţi" se aflau Sieyès, Barras, Talleyrand, Fouché. Această opoziţie s-a manifestat începând din ianuarie 1800 la Tribunat, unde Benjamin Constant a arătat pericolele unui regim de aservire şi de tăcere. Bonaparte s-a supărat şi ei au tăcut; acestei opoziţii îi lipsea susţinerea populară care ar fi putut-o face periculoasă.

Alta era situaţia opoziţiei regaliste care avea sprijin în Vestul răsculat la mijlocul verii lui 1799. Bonaparte a folosit forţa: Brune şi 50 000 de oameni au fost trimişi în Bretagne, în timp ce el negocia, pe ascuns, prin intermediul unui preot din Angers, Bernier, promiţând că rebelii vor beneficia de o largă toleranţă. Cea mai mare parte a conducătorilor şuani au depus armele şi şuanismul s-a

potolit. La 3 martie 1800, lista emigranţilor a fost declarată închisă. Aceasta n-a dezarmat partidul regalist. La Jersey, în Suabia, la Paris, agenţii corespondau şi pregăteau revolte în vest, în sud, la Paris (oraş în care, de altfel, se produseseră manifestaţii la 21 ianuarie 1800, aniversarea morţii regelui). Pe de altă parte, unii regalişti sperau că Bonaparte ar fi putut deschide calea unei restaurări şi au reuşit să-l convingă pe pretendent care, la 20 februarie şi 4 iunie, i-a scris Primului Consul, făcându-i propunerile cele mai atrăgătoare, dacă era de acord să restabilească monarhia.

În momentul în care a început campania militară din anul 1800, opinia publică a avut un moment de şovăire: totul depindea de rezultatul războiului. Bonaparte a înţeles, în acel moment, că orice înfrângere îi punea puterea în discuţie şi că era condamnat să fie mereu victorios. Brumarienii se agitau din nou şi Doamna de Staël spera ca el să fie învins pentru a se opri creşterea tiraniei. Vestea despre Marengo, un triumf după spusele comunicatului oficial, i-a adus Primului Consul o glorie şi o popularitate crescute. La revenirea la Paris, a fost aclamat de suburbii, până atunci indiferente, ca să nu spunem „murmurătoare" (scumpirea pâinii). Din acel moment şi până la sfârşit, în suburbiile revoluţionare din Paris popularitatea i-a rămas neştirbită; lovitură grea pentru iacobinism. Atunci, a putut să răspundă cu un refuz ofertelor făcute de Ludovic al XVIII-lea: „Nu trebuie să vă gândiţi la întoarcerea în Franţa pentru că ar trebui să călcaţi pe o sută de mii de cadavre" (7 septembrie 1800).

La 29 octombrie 1800, 52 000 de nume au fost şterse de pe lista emigranţilor, numeroşi clerici şi nobili revenind în Franţa. Li s-au dat înapoi bunurile care nu fuseseră încă înstrăinate, un oarecare număr dintre ei au intrat în administraţie şi în armată. În acelaşi timp, s-a dat ordin să

se termine cu tâlhăriile din vest. Armata lui Bernadotte a ucis 250 de şuani.

Atunci, în mediile brumariene, în special la foştii *Feuillants*[35], a luat naştere un curent care-l îndemna pe Bonaparte spre monarhie, urmărind asigurarea stabilităţii regimului. El a apreciat că era prematur să se despartă total de republicani. Şi-a renegat fratele, pe Lucien, care n-a mai fost ministru la Interne, pentru că lansase un pamflet: „Paralelă între Cezar, Cromwell şi Bonaparte" Prin aceasta oferea, fără să-l coste ceva, o dovadă de republicanism, dând şi un avertisment propriei familii care devenise stânjenitoare.

Ne putem întreba dacă în cele patru comploturi iacobine descoperite între august şi octombrie 1800, nu exista şi o parte de aranjament poliţienesc. Este sigur că aceasta a permis efectuarea de arestări. Guvernul se gândea la proscrierea iacobinilor şi agitaţia regalistă i-a oferit pretextul.

Din Bretagne, Cadoudal[36] a trimis câţiva emisari, cu misiunea de a pregăti atentate. La 24 decembrie 1800, în strada Saint-Nicaise, a explodat o maşină infernală la trecerea trăsurii Primului Consul; n-a fost atins, dar au fost 26 de morţi. Fouché ştia că era o lovitură a regaliştilor, dar Bonaparte i-a acuzat pe iacobini şi Fouché i-a dat dreptate. Câţiva dintre aceştia, deja închişi, au fost ghilotinaţi sau împuşcaţi. O sută treizeci de republicani au fost deportaţi printr-un decret, fără judecată, în Seychelles. Puţin timp după aceea, şuanii Saint-Réjean şi Carbon, implicaţi în atentat, au fost descoperiţi şi executaţi, dar

[35] Nume dat, în 1791–1792, regaliştilor „constituţionali", al căror club avea sediul în fosta mănăstire a aşa-numiţior *Feuillants,* lângă Tuileries. (n.tr.)

[36] Cadoudal (George), conducător vandean (1771–1804). A făcut parte din complotul *maşinii infernale* contra Primului Consul. În 1803 a luat parte la un alt complot, fiind executat. (n.tr.)

măsura de deportare a iacobinilor a fost menţinută, deoarece Bonaparte dorea să zdrobească o opoziţie pe care lovitura de stat n-o doborâse şi să arate Europei că era un apărător al ordinii. Cadoudal a renăscut şuaneria în Bretagne, dar detaşamentele militare mobile l-au ucis. Bonaparte a înţeles că pericolul regalist era cel mai periculos şi că, pentru a îndepărta poporul de regalism, se impunea o pacificare religioasă.

În Italia şi în Egipt, Bonaparte îşi dăduse seama de importanţa politică şi socială a factorului religios. Mai bine decât ideologii care participau la marile lovituri de stat înţelegea că, dincolo de deosebirile dintre *jureurs*[37] şi *refractaires*[38], renaşterea sentimentului religios avea mare rol, iar francezii nu doreau decât un singur fel de slujbă şi un singur cler. Pentru el, religia era un factor de ordin social. De la un acord cu Roma, spera să obţină o întărire a autorităţii sale, luându-i regalismului clientela sa populară, folosind Biserica pentru a-i atrage pe catolici alături de regimul său şi a face din ei supuşi ascultători.

Negocierea a început după Marengo şi a ţinut până la 16 iulie 1801. Bonaparte a impus păstrarea unui număr de drepturi rezultate din Revoluţie: libertatea religioasă, laicitatea statului şi, mai ales, abolirea definitivă a dijmei şi angajamentul Bisericii de a nu-i mai hărţui pe cumpărătorii de bunuri naţionale. Pius al VII-lea a aprobat noua „circumscripţie ecleziastică": 60 de dioceze pentru 102 departamente. El n-a putut obţine însă clauza prin care religia catolică să fie recunoscută ca religie de stat (o va obţine prin Concordatul semnat cu Republica italiană în care Bonaparte, preşedintele ei, nu s-a putut baza pe o opoziţie „ideologică" atât

[37] Preoţi care în timpul revoluţiei juraseră pe Constituţia civilă a clerului. (n.tr.)

[38] Preoţi care în timpul revoluţiei nu juraseră pe Constituţia civilă a clerului. (n.tr.)

de puternică). Bisericii i s-a acordat un anumit număr de privilegii: catolicismul a fost proclamat „religie a majorităţii francezilor" şi guvernul s-a angajat să plătească episcopilor şi preoţilor „un salariu mulţumitor" Ca şi regele înainte de 1789, Primul Consul îi numea pe episcopi, papa conferindu-le doar învestitura canonică. Înainte de a-şi lua funcţia în primire, episcopii şi preoţii trebuiau să jure că vor respecta Constituţia, că nu se vor alătura „nici unei ligi contrare păcii publice" şi, mai mult, că vor denunţa orice acţiune de uneltire „ce aduce prejudicii statului". Episcopii deveneau „prefecţi în violet".

Marea majoritate a populaţiei a aprobat Concordatul, dar în Adunări şi în armata care duşmănea „popimea" a existat o mare ostilitate. Pentru a linişti partidul anticlerical şi a ocoli opoziţia Tribunatului, Bonaparte a adăugat la tratat o lege a Articolelor organice, neacceptată de papă, care i-a permis să mărească ascendentul statului asupra Bisericii. Aceste articole, de inspiraţie galicană[39], scoteau aproape total clerul francez de sub autoritatea pontificală, supunând aprobării guvernamentale publicarea de bule şi de acte sinodale, ca şi ţinerea de adunări ecleziastice. Ele impuneau obligaţia căsătoriei civile înaintea ceremoniei religioase şi studierea Declaraţiei galicane din 1682 în seminarii. Pentru a marca mai bine că religia catolică nu redevenise religie de stat, cultul protestant a fost recunoscut oficial şi organizat prin articole organice, iar pastorii au primit salariu de la stat.

O lege unică, înglobând Concordatul şi Articolele organice, a fost adoptată la 8 aprilie 1802. Incontestabil, Concordatul a constituit o înfrângere pentru ideologi. Făcând din Bonaparte „restauratorul altarelor", Concordatul i-a mărit mult popularitatea şi, legând de stat marea forţă care era Biserica Franţei, a contribuit, desigur, la creşterea autorităţii acestuia.

[39] Galicanism, doctrină care are ca obiect apărarea independenţei Bisericii Franţei faţă de Sfântul Scaun. (n.tr)

VI. Pacificarea generală (1800–1802)

Propunerile de pace făcute Angliei şi Austriei, la 25 decembrie 1799, rămânând fără răspuns, trebuiau reîncepute luptele. O armată de rezervă de 60 000 de oameni a fost formată sub comanda personală a lui Bonaparte, dar, din 60 000 de recruţi, greu adunaţi în 1801–1802, doar 49 000 au ajuns la regimentele lor; nu i-au eliberat pe vechii soldaţi demobilizabili şi aceasta a contribuit la formarea unei armate importante. Dar, încă de la început, Bonaparte a avut de luptat cu calamitatea numită dezertare. Înainte de a porni campania militară, a inaugurat metoda pe care o va folosi până la sfârşit: lansarea unei proclamaţii către francezi, în care le spunea că pornea la război pentru a le asigura o pace definitivă.

Armata de rezervă era gata să intre în Elveţia pentru a pătrunde, fie în Germania, pentru a-l susţine pe Moreau, fie în Italia, pentru a-i sprijini pe Masséna şi pe Suchet. Victoriile austriecilor în peninsulă l-au obligat să pornească împotriva lor. Pentru a-i surprinde, Bonaparte şi-a condus trupele, rău echipate pentru această acţiune, prin trecătoarea Grand-Saint-Bernard (14–15 mai 1800). Ocolind astfel flancul drept austriac, a intrat în Milano la 2 iunie. O echipă de cercetaşi insuficientă sau foarte slabă (o asemenea greşeală se va mai repeta) l-a făcut să-şi disperseze trupele spre sud–vest, lăsând fiecare din diviziile sale fără o artilerie suficientă. La 14 iunie, în câmpia de la Marengo, s-a ciocnit cu trupele lui Melas, mult superioare numeric. La primele ore, Melas s-a crezut victorios şi a trimis peste tot informaţii speciale pentru a anunţa victoria; când au fost aflate la Paris, opoziţia a crezut că momentul le era favorabil. Spre seară, sosirea trupelor proaspete ale lui Desaix a răsturnat situaţia şi Bonaparte a obţinut victoria. Marengo a prefigurat un Waterloo, dar un Waterloo reuşit. Succesul a fost plătit cu moartea lui Desaix. *Buletinul armatei* din 15 iunie a fost o însăilare de neadevăruri şi de omisiuni în care rolul lui Desaix a fost trecut

sub tăcere, în timp ce Bonaparte era prezentat ca un om perfect şi de neînvins. Un armistiţiu le-a permis francezilor să reocupe Piemontul şi să restaureze Republicile cisalpină şi ligură.

Dar, spre marele necaz al lui Bonaparte, victoria s-a hotărât în Germania. Moreau invadase Bavaria şi ocupase Münchenul. L-a zdrobit pe arhiducele Johann la Hohenlinden (3 decembrie 1800) şi a deschis drumul spre Viena. Austria a fost, astfel, constrânsă să facă pace care a fost semnată la Lunéville, la 9 februarie 1801. Franţei i se recunoştea stăpânirea Belgiei şi a malului stâng al Rinului, şi primea, în plus, multe înlesniri care făceau să-i crească influenţa în Germania, datorită despăgubirilor pe care le dădea, în dreapta Rinului, prinţilor laici expropriaţi pe malul stâng. Austria a recunoscut Republica batavă şi elvetă, vasale ale Franţei. În Italia, păstra Veneţia şi recunoştea Republicile cisalpină şi ligură, adică bazele hegemoniei franceze în nordul peninsulei. A trebuit să fie de acord ca Ferdinand de Toscana, un Habsburg, să cedeze statele sale ducelui de Parma, rudă a suveranilor spanioli aliaţi ai Franţei (în schimb, Spania ceda Louisiana Franţei). Bonaparte a transformat Cisalpina în Republica Italiană, devenindu-i preşedinte (25 ianuarie 1802), o nouă încălcare de hotar dincolo de munţi, care a făcut nesigură pacea de la Lunéville.

Pacea cu Rusia fiind semnată la 8 octombrie 1801, Franţa nu mai avea adversar pe continent. Obţinând frontierele naturale, naţiunea franceză avea pacea victorioasă pe care o aştepta. Mai trebuia ca şi Anglia să adere. Deoarece aplica strict măsurile de blocadă luate contra Franţei, împotriva Angliei s-a ridicat Liga neutrilor, animată de Pavel I, în care erau cuprinse Rusia, Suedia, Danemarca şi Prusia. Risca în acest fel să piardă două pieţe importante: Germania şi ţările de la Marea Baltică. Pitt a demisionat în februarie 1801; unul din obstacolele importante din calea păcii dispărea. Au început negocieri care au durat un an.

Anglia ocupase Malta la 25 septembrie 1800; capitularea armatei franceze în Egipt (aprilie 1801), şi pacea semnată cu Turcia (octombrie 1801) au făcut-o stăpâna Mediteranei şi, în consecinţă, s-a arătat mai pretenţioasă în discuţii. Bonaparte şi-a adunat atunci trupe şi nave în porturile de la Canalul Mânecii, în vederea unei debarcări. Opinia publică engleză s-a îngrozit, temându-se mai puţin de această ameninţare şi mai mult de efectele unei foarte grave crize economice: scumpirea pâinii, scăderea valorii monedei. Oamenii de afaceri au impulsionat încheierea păcii, în speranţa că ea va favoriza relansarea economică. Prin preliminariile de la Londra (octombrie 1801), confirmate de pacea de la Amiens (25 martie 1802), cele două părţi s-au pus de acord.

Franţa redobândea Antilele şi agenţiile comerciale din India. Anglia păstra Trinidadul, poartă spre America Latină şi Ceylonul, poartă spre India, luate Spaniei şi Olandei, aliate ale Franţei, promitea că va evacua Egiptul şi-i va reda Malta Ordinului[40]. Dar marile probleme au fost trecute sub tăcere: nu era prevăzut nimic referitor la relaţiile comerciale şi Londra nu recunoştea nici frontierele naturale şi nici republicile vasale Franţei.

Pentru prima oară după zece ani, în Europa era pace. În Franţa, tot meritul i-a revenit lui Bonaparte; nu se observa că tratatele nu înlăturau unele ambiguităţi care le vor pune în evidenţă fragilitatea. Opt săptămâni după pacea de la Amiens, Bonaparte a chemat sub drapel 60 000 de recruţi.

VII. Cetăţeanul Bonaparte devine Napoleon Bonaparte

Restabilirea păcii, liniştea impusă aţâţătorilor de tulburări interne, lichidarea disputelor religioase contribuiau la creşterea prestigiului Primului Consul. Îi mai rămânea să rezolve problemele în care Ludovic al XVI-lea şi Revoluţia

[40] Ordinul cavalerilor ioaniţi care au ocupat insula în 1530, venind din Rodos. (n.tr.)

eşuaseră: rezolvarea problemei alimentare şi cea a şomajului care puteau duce la revolte şi care atrăgeau după sine şi alte forme de opoziţie, în stare să slăbească regimul; ambele probleme îi vor reţine permanent atenţia.

1. Criza economică reprimată. Începând din primăvara anului 1801 şi până la sfârşitul verii, preţul pâinii atinsese niveluri alarmante şi şomajul făcea ravagii în toate centrele industriale. Jafurile reîncepuseră şi se constata o certă deprimare sufletească a populaţiei. Bonaparte a pus în practică sfaturile pe care i le dăduse lui Melzi, vicepreşedinte al Republicii italiene, de a face în aşa fel încât preţul grâului să fie problema în care guvernul „trebuia întotdeauna să-i favorizeze pe cei săraci în dauna proprietarilor". A luat măsuri pentru ca pâinea să fie ieftină, mai ales în capitală, prin reglementarea fabricării pâinii, cumpărarea de grâu din Olanda şi din Italia, pedepsirea speculanţilor.

Pentru a lupta împotriva şomajului, a intensificat programul marilor lucrări publice început după Marengo: demararea lucrărilor la trecătoarea Simplon, apoi la Mont-Cenis, ca şi la canalul Saint-Quentin. A pornit, de asemenea, un întreg program de înfrumuseţare a Parisului. La sfârşitul anului 1802, criza alimentară era rezolvată, iar şomajul într-o netă scădere şi aceasta a avut mai mare efect asupra opiniei publice decât semnarea păcii de la Amiens.

2. Scăderea opoziţiei republicane. După Marengo, opoziţia se potolise, dar nu renunţase la intenţiile sale. A reînceput să se manifeste în adunări, Tribunatul a ridicat obiecţii la votarea instituţiei tribunalelor speciale şi a criticat violent proiectul codului civil. Împotriva acestor adunări, Bonaparte a făcut în aşa fel încât în opinia publică s-a format o atitudine antiparlamentară. Tribunatul a fost epurat de către Senat care nu a mai tras la sorţi, ci i-a desemnat pe acei membri care trebuiau numiţi din nou în

Anul X, în aşa fel încât au dispărut elementele rebele, Benjamin Constant şi Daunou. Scurt timp după aceea, prin aceeaşi metodă, Corpul legislativ a fost debarasat de deputaţii cei mai nesupuşi. La 1 aprilie 1802, Tribunatul a fost împărţit în trei secţiuni care deliberau cu uşile închise. Doamna de Staël, al cărei salon era cartierul general al ideologilor, a fost invitată să părăsească Parisul. Lipsită de orice sprijin popular, opoziţia parlamentară n-a mai reprezentat un pericol serios.

Alta era situaţia opoziţiei din armată. Invidia generalilor faţă de unul din ai lor care reuşise mai bine nu a slăbit şi iacobinismul unora dintre ei îi făcea să fie nemulţumiţi de concesiile făcute duşmanilor Revoluţiei. Din aprilie până în iunie 1802, s-au organizat patru comploturi care urmăreau fie asasinarea Primului Consul, fie debarcarea lui, în care au fost implicaţi Bernadotte, Augereau, Mac Donald, Masséna, Lecourbe etc, dar care, trebuie să o spunem, au acţionat ca nişte amatori. Bonaparte le-a năruit proiectele. A declarat în Consiliul de Stat: „Niciodată un guvern militar nu va reuşi în Franţa... Nu şovăi să declar că puterea aparţine, fără nici o îndoială, civililor". S-au făcut destituiri (Lecourbe), Mac Donald n-a mai fost folosit până în 1809, unii (Brune, Lannes) au fost trimişi în misiuni diplomatice. Bernadotte a fost trimis să bea ape minerale la Plombières şi generalii rebeli s-au potolit.

3. Consulatul pe viaţă. De la Marengo, şi mai ales după obţinerea păcii, exista, desigur, la notabilităţi şi la poporul de rând, o direcţie căreia i se poate spune bonapartistă, şi, în interiorul ei, un curent neomonarhist care contribuia la consolidarea puterii lui Bonaparte care nu cerea mai mult decât să se sprijine pe el pentru a reuşi. Mai întâi, a vrut să-şi consolideze edificiul său politic, aruncând ceea ce el

numea „blocuri compacte de granit" în „grăunţele de nisip" care formau societatea franceză. Spera să-şi asigure dominaţia asupra supuşilor săi prin influenţa pe care o vor exercita asupra lor corpurile legislative intermediare stabilite între naţiune şi cetăţeni.

Pentru asigurarea viitorului, a dorit ca gândirea noilor generaţii să fie formată încă de la vârste mici. Acesta a fost obiectul legii din 1 mai 1802 care, prin instituţia liceelor, urmărea să încredinţeze statului învăţământul secundar. În optica lui Bonaparte, aceste instituţii trebuiau să orienteze educaţia fiilor notabililor în folosul statului şi să fie pepinierele pentru cadrele viitoare: ofiţerii, funcţionarii sau conducătorii de întreprinderi. Ele trebuiau să primească 6 400 de bursieri, dintre care 2 400 fii de funcţionari sau ofiţeri. Cei săraci nu puteau să obţină burse, doar burghezia mică şi mijlocie primind mijloacele necesare pentru a-şi propulsa fiii pe scara socială. Latina şi matematica au fost materiile de bază, iar învăţământul religios nu a fost neglijat. Disciplina era total militară: purtarea uniformei, pasul în ritmul tobei etc. Succesul noii instituţii s-a manifestat greu, din cauza concurenţei institutelor libere. Oricum, crearea liceelor arăta limpede intenţia Primului Consul: formarea gândirii claselor chemate să formeze armătura statului.

Legea din 18 mai 1802 a creat Legiunea de Onoare. Ea exprima intenţia lui Bonaparte de a adapta la noul regim o tradiţie care îşi demonstrase valoarea sub cel vechi. Ea trebuia, în intenţia întemeietorului ei, să realizeze legături deosebite între titularii ei şi el, fiind deci un instrument de politică personală. În perspectivă, dorea ca distincţia să contribuie la reconstituirea unei elite de care, aprecia el, Franţa avea nevoie. Trebuia să fie o aristocraţie republicană în care putea intra oricine datorită meritelor şi serviciilor aduse. Cei decoraţi cu Legiunea de onoare depuneau un jurământ special de a apăra statul şi societatea şi de „a combate orice încercare de restabilire a regimului feudal şi a titlurilor care erau legate de el" În ciuda acestei prudenţe, caracterul monarhic şi aristocratic al noii instituţii a provocat o vie opoziţie în Adunări.

La 6 mai 1802, când i s-a prezentat tratatul de pace de la Amiens, Tribunatul a emis ideea de a i se da lui Bonaparte „o dovadă strălucitoare a recunoştinţei naţionale" Două zile mai târziu, Senatul s-a limitat la a-i oferi realegerea anticipată pentru zece ani lui „Napoleon Bonaparte" al cărui prenume era astfel menţionat pentru prima oară într-un act oficial. Supărat, acesta a declarat că nu va accepta un mandat decât de la popor; trebuia deci făcut apel la plebiscit. Acesta s-a făcut, dar nu pentru realegerea anticipată pentru zece ani, ci pentru a se răspunde la întrebarea: „Napoleon Bonaparte să fie consul pe viaţă?" La 2 august 1802, Senatul a prezentat rezultatele: 8 394 oponenţi, de şase ori mai mult decât în Anul VIII, din care mai mult de jumătate din armată, şi 3 508 895 de „da", cu 500 000 mai mult decât în 1800, dar, între timp, malul stâng al Rinului fusese anexat.

Senatus-consultul[41] din 4 august 1802, impropriu numit Constituţia Anului X, a adaptat-o pe cea din Anul VIII la consulatul pe viaţă. Primul Consul a primit dreptul de a-şi desemna succesorul şi pe ceilalţi colegi, de a semna tratatele fără a le trece pentru discuţii prin Adunări, precum şi dreptul de graţiere. Alături de el a fost stabilit un Consiliu privat format din 10 membri pe care îi desemna el, însărcinat să pregătească senatus-consulturile ce trebuiau prezentate Senatului, ceea ce reducea Consiliul de Stat la rolul de simplă jurisdicţie administrativă. Senatului i-a crescut autoritatea; avea acum puterea de a completa şi interpreta Constituţia prin senatus-consulturi organice, de a dizolva Adunările şi de a casa hotărârile tribunalelor! Aceasta l-a costat pentru că i-a crescut aservirea; desigur, a continuat să se autocoopteze, dar a

[41] Act votat de către Senat şi având valoare de lege. (n.tr.)

trebuit să accepte ca Primul Consul să numească 40 de senatori pe baza recomandărilor preşedinţilor colegiilor electorale. Pentru a-i recompensa pe senatorii cei mai ascultători, a fost creată o *senatorerie*[42] în competenţa Curţii de Apel, ceea ce limita numărul de beneficiari. Fiecare era atribuită pe viaţă de Primul Consul şi consta dintr-o reşedinţă luxoasă şi un total de venituri de 20–25 000 de franci pe an, provenind din bunuri naţionale destinate acestui scop. Corpurile legislative nu mai ţineau sesiunile în mod regulat şi nu îşi mai alegeau un preşedinte, iar Tribunatul a fost redus la 50 de membri.

„Constituţia" Anului X a turnat în popor unul din acele „blocuri compacte de granit" care se doreau a servi drept bază societăţii. Ea suprima listele de încredere şi le înlocuia cu colegii electorale. Adunările cantoanelor, formate din toţi cetăţenii, alegeau, în consiliile municipale şi în judecătoriile de pace, candidaţi luaţi de pe lista celor o sută de cetăţeni cu impozitele cele mai mari; ele desemnau pe viaţă membrii colegiilor electorale ale arondismentelor şi departamentelor, aceştia din urmă din lista celor şase sute de cetăţeni cu impozitele cele mai mari. Aceste colegii prezentau doi candidaţi, dintre care Senatul alegea, pentru orice loc vacant în consiliile arondismentelor, în consiliile generale, adunările legislative şi Senat (doar pentru colegiile departamentului). Sufragiul universal era acum în mâna proprietarilor, pentru că impozitul funciar era, de departe, cel mai important. Colegiile electorale erau dominate de grupurile sociale a căror bogăţie era, fie în totalitate, fie într-o mare proporţie, formată din veniturile obţinute din agricultură. Ele regrupau, deci, elitele venite din Vechiul Regim şi cele care apăruseră după aceea şi, în general, o mare proporţie de cetăţeni ataşaţi la această clasă socială prin calitatea lor de proprietari.

[42] Dotaţie acordată unui senator pe timpul lui Napoleon. (n.tr.)

Consolidarea puterii sale personale i-a permis lui Bonaparte să impună Adunărilor adoptarea „Codului civil al francezilor", promulgat la 21 martie 1804 şi la elaborarea căruia a putut, datorită cunoştinţelor sale juridice, să-şi aducă o contribuţie importantă. Acest cod civil simbolizează cel mai bine ce a însemnat stabilizarea napoleoniană a Revoluţiei. Ar fi greşit să negăm elementele „reacţionare", adică tot ce provenea din Dreptul roman şi din vechile datini, cum ar fi autoritatea bărbatului asupra femeii şi a tatălui asupra copiilor, dar tot ceea ce, atunci, apărea ca esenţial din cuceririle revoluţionare şi-a găsit locul în el. Mai întâi, laicizarea Dreptului prin eliminarea religiei din legislaţia civilă (căsătorie). Apoi, confirmarea solemnă a tuturor marilor principii figurând în Declaraţia Drepturilor: libertate individuală, egalitate între toţi cetăţenii şi eliminarea tuturor privilegiilor legate de persoană sau grup, libera dispunere şi inviolabilitate a proprietăţii, protejată astfel împotriva tuturor celor care predicau „legea agrară", împărţirea egală între moştenitori, obligaţia de a se respecta înţelegerile liber contractate. Codul este Revoluţia adusă legii. Înregistrând abolirea stratificării bazate pe privilegiul juridic, a permis să fie înlocuit cu un altul, bazat pe puterea economică şi pe avere, în drept accesibile tuturor. Punea salariile într-o stare juridică inferioară; într-adevăr, articolul 1781 preciza că în materie de lefuri „stăpânul este crezut pe cuvântul său" Legile din aprilie şi decembrie 1803 au reînnoit interdicţia coalizărilor şi a grevei şi a instaurat obligaţia cărţii de muncă care-l punea pe salariat sub supravegherea administraţiei.

Consemnând evoluţia societăţii franceze de la 1789, făcând să triumfe principiul autorităţii şi conservării sociale, codul civil poate apărea ca un compromis între vechiul şi noul regim şi aceasta în momentul în care începea să se dezbată transformarea acestuia într-o monarhie ereditară.

VIII. Napoleon Bonaparte devine Napoleon I

Tratatul de pace de la Amiens fusese unul din cele mai mari succese ale lui Bonaparte şi a contribuit mult la consolidarea prestigiului său. Anularea lui şi reînceperea comploturilor regaliste au dus la transformarea guvernării sale într-o monarhie ereditară.

1. Începuturile sistemului continental. Napoleon însuşi a folosit, în timpul Imperiului, expresia „sistem continental", pentru a defini politica complexă pe care a urmat-o în Europa. Încă de la început, s-a gândit că liniştea Franţei va fi asigurată numai atunci când în Europa va dispărea antagonismul dintre Revoluţie şi Vechiul Regim. În acest scop, a vrut să stabilească între Franţa şi puterile continentale, un grup de state aliate şi dependente, sperând ca fiecare stat de pe continent să-şi transforme în profunzime instituţiile şi constituţia socială, după modelul Franţei născute din Revoluţie. Sistemul continental a avut, de asemenea, şi baze economice. Cu spirit negustoresc, Bonaparte gândea că prosperitatea Franţei cerea ca balanţa de plăţi să fie excedentară şi că, pentru aceasta, trebuia să restabilească în fosta sa strălucire, comerţul cu mărfuri coloniale (moştenire a Vechiului Regim), să-şi protejeze industria faţă de concurenţa străină şi să-i asigure piaţa (moştenire a Directoratului).

Pentru asigurarea securităţii Franţei, Bonaparte a refuzat să-şi retragă trupele din Olanda şi a împiedicat această ţară să se sustragă de la obligaţiile prevăzute de tratatul de alianţă ofensivă şi defensivă.

În Germania, reglementarea plăţilor datorate prinţilor deposedaţi de pe malul stâng al Rinului a permis întărirea influenţei franceze. Un plan franco-rus a fost supus Dietei care

l-a ratificat printr-un proces-verbal al Imperiului la 25 februarie 1803. Toate statele laice susţinute de Franţa: Prusia, Bavaria, Würtemberg, Baden, au fost despăgubite mai mult decât pierduseră, pe socoteala principatelor ecleziastice şi a oraşelor libere. Numărul de state germane a scăzut la jumătate, un singur Elector ecleziastic fiind menţinut, cel din Mainz, transferat în Regensburg. Din 51 de oraşe libere, n-au mai rămas decât 6, Bonaparte constituind astfel o Germanie „medie", formată din state ca Bavaria, Baden, Würtemberg, destul de puternice, dacă se uneau, pentru a face faţă Prusiei şi Austriei, dar simţind totuşi nevoia sprijinului francez.

Bonaparte a impus Elveţiei Actul de mediere din 18 februarie 1803, care făcea din această ţară o confederaţie de 19 cantoane egale în drepturi, având fiecare propriile instituţii, adesea cenzitare. Noua Constituţie era garantată de Primul Consul care, în plus, conducea şi politica externă. Confederaţia a trebuit să semneze un tratat de alianţă valabil cincizeci de ani.

În Italia, Bonaparte a evacuat, desigur, porturile napolitane şi statele papale, dar, la 15 septembrie 1802, Piemontul a fost anexat la Franţa. În ianuarie 1802, Republica Cisalpină a fost transformată în Republica italiană cu Bonaparte ca preşedinte. El i-a dat o Constituţie copiată după cea a Anului VII, mai puţin sufragiul universal; concordatul, pe care l-a semnat pentru ea, recunoştea catolicismul ca religie de stat. Republicii ligure i s-a impus o Constituţie care făcea din ea un protectorat, materializat prin ocupaţia militară franceză. Datorită lui Bonaparte, Louis de Bourbon, ginerele regelui Spaniei, a dobândit Toscana, pe care a înălţat-o la rangul de Regat al Etruriei. Acesta a cedat insula Elba Franţei (1802) şi a trebuit să fie de acord cu întreţinerea garnizoanelor franceze. La moartea ducelui de Parma, statul său a fost ocupat şi transformat în teritoriu autonom, condus de un comisar francez (octombrie 1802).

Statele-tampon au trebuit să suporte staţionarea trupelor franceze. Unele au trebuit să dea contingente militare Franţei, ca, de exemplu, Elveţia care în 1802 a fost „taxată" cu 16 000 de oameni. În 1802, recrutarea a fost stabilită în Republica italiană,

pentru asigurarea înrolării a 24 000 de oameni. Satelizarea ţărilor lor nu a fost întotdeauna pe placul patrioţilor locali.

În acelaşi timp, erau aplicate prevederile economice ale sistemului continental care vizau, în acest domeniu, instaurarea hegemoniei franceze în Europa. Bonaparte dorea să-i asigure Franţei monopolul în redistribuirea produselor exotice. După semnarea păcii de la Amiens, Franţa se afla în fruntea unui imperiu colonial mai important decât cel din 1789, tratatul dându-i coloniile ocupate de englezi, Spania îi cedase Louisiana (martie 1801), şi, datorită lui Toussaint-Louverture, putuse să ocupe partea orientală din Santo-Domingo. Într-un teritoriu distrus de război şi de tulburările sociale, Bonaparte dorea, mai întâi, să restaureze instituţiile administrative ale Vechiului Regim şi să restabilească sclavia (legea din 17 mai 1802), ceea ce a dus la revoltă şi la pierderea insulei Santo-Domingo. În domeniul economic, s-a revenit la sistemul Pactului colonial; mărfurile coloniale de origine engleză au rămas, deci, prohibite, în Franţa. Bonaparte avea în vedere constituirea unui vast imperiu american, din Guyana până în Louisiana. Dobândirea acesteia şi expediţiile pentru recucerirea insulelor Santo-Domingo şi Guadelupa au iritat Statele Unite şi Anglia. În aprilie 1803, când războiul cu aceasta din urmă era gata să izbucnească, Bonaparte a înţeles că Louisiana era pierdută şi a vândut-o Statelor Unite.

Orientul Apropiat, de unde venea bumbacul din Macedonia şi din Smirna, era o altă sursă de aprovizionare cu produse coloniale. Tratatul semnat în 1802 cu Turcia a restabilit regimul capitulaţiilor şi a deschis Marea Neagră comerţului francez. Până în 1815, datorită acestei reconcilieri, Franţa a putut primi, *via* Balcani, bumbac din Orient. Cu scopul de a asigura securitatea navigaţiei şi de a favoriza comerţul francez, au fost încheiate acorduri cu Barbaria[43].

[43] Nume dat odinioară regiunilor din Africa de Nord, situate la vest de Egipt: Maroc, Algeria,Tunisia, regenţa Tripoli. (n.tr.)

Franţa supunea importarea produselor fabricate străine unei cvasiprohibiţii. Ascultându-i pe producătorii francezi, Bonaparte a refuzat să reînnoiască tratatul de comerţ franco-englez din 1786 şi să anuleze legea din 10 Brumar V care proscria toate produsele fabricate străine. Primul Consul a făcut tot ce i-a stat în putinţă pentru a-i asigura industriei franceze monopolul pieţei interne şi extinderea pieţelor de desfacere pe continent. În acest scop, el a menţinut toate tratatele semnate în timpul Revoluţiei care acordau, fără reciprocitate, prioritate produselor franceze în unele state germane şi în Republica Cisalpină şi a semnat altele asemănătoare cu Portugalia şi Turcia.

2. Reluarea războiului. Înaintarea treptată a Franţei în Europa a alarmat Austria, a cărei influenţă în Germania scădea, Rusia, care vedea în apropierea franco-turcă un obstacol în calea ambiţiilor ei şi, mai ales, Anglia, nemulţumită de anexările din Italia. Iritarea Londrei era întreţinută de politica vamală a Franţei, de activitatea desfăşurată de ea în Mediterana şi de unele iniţiative ale lui Bonaparte: misiunile lui Sébastiani[44] în Egipt şi în Siria, ale lui Baudin în Australia şi Cavaignac[45] în Muscat, numirea lui Decaen în calitate de conducător general al agenţiilor economice din India, care puteau da de gândit că se pregătea ceva contra Egiptului şi contra Indiei. În faţa acestor acte, pe care le considera provocări, Anglia s-a apropiat de Rusia.

Iniţiativa ruperii legăturilor a venit de la Londra care a refuzat să evacueze Malta, aşa cum era prevăzut în tratatul de la Amiens. La 15 martie 1803, guvernul englez a cerut păstrarea insulei în schimbul recunoaşterii

[44] Sebastiani de la Porta (Horace, conte de), mareşal al Franţei (1772–1851). Ministru al Marinei, apoi al Afacerilor Externe sub Ludovic Filip. (n.tr.)

[45] Cavaignac (Jean-Baptiste) (1763–1829), comisar al armatelor Republicii. (n.tr.)

cuceririlor franceze. La 26 aprilie, bazându-se pe sprijinul ţarului, a lansat un ultimatum. La 12 mai, ambasadorul său părăsea Parisul. La 16 mai, a sechestrat toate navele franceze şi olandeze care se găseau în porturile sale şi, la 23 mai, i-a declarat război Franţei.

Până ce Anglia a reuşit să organizeze o coaliţie pe continent (iulie 1805), cele două adversare s-au angajat mai ales într-un cumplit război economic. Pentru a intimida opinia publică engleză, Bonaparte a concentrat pe coastele Mânecii şi ale Mării Nordului, 150 000 de oameni şi 1 200 de vase cu fundul plat. Înrolarea a 60 000 de recruţi din contingentul Anului XII, ordonată în martie 1803, a întâmpinat mari greutăţi mai ales în regiunile maritime al căror comerţ avea de suferit în urma ruperii legăturilor cu Anglia. Aceasta ducea război contra vaselor de comerţ franceze şi a atacat cu succes coloniile din Antile şi Guyana. Pentru a lupta împotriva contrabandei engleze, francezii, începând cu aprilie 1803, ocupaseră portul Vlissingen şi Brabantul olandez. În iunie 1803, a venit rândul Hanovrei, posesiune britanică. Curând, prin hotărâri consulare, au fost închise porturile franceze şi germane pentru mărfurile din Anglia şi din coloniile sale, încărcăturile din ţări neutre nefiind admise decât pe baza unui certificat care să ateste că nu erau de o altă origine. Pentru a bloca malurile Mediteranei Occidentale comerţului englez, Gouvion-Saint-Cyr a ocupat Otranto, Brindisi şi Tarent. Au fost confiscate toate mărfurile britanice găsite în Republica italiană. Prin presiuni diplomatice, Bonaparte a obţinut îndepărtarea lor din Olanda, din Spania şi din Portugalia.

3. Complotul anglo-regalist din Anul XI. În aşteptarea organizării unei coaliţii continentale împotriva Franţei, Anglia i-a sprijinit pe regaliştii care urmăreau uciderea Primului Consul. În august 1803, o navă engleză l-a debarcat pe Cadoudal în Normandia, în timp ce bande regaliste reapăreau în vest. Cadoudal avea complici în

anturajul contelui d'Artois, ducelui de Berry şi prinţului de Condé, l-au câştigat de partea lor pe Pichegru, dar nu l-au putut atrage pe Moreau. La Paris, Cadoudal a format un grup de şoc în stare să înfrunte garda consulară. În ianuarie 1804, i s-au alăturat Polignac şi Pichegru. Complotul a fost descoperit: Moreau a fost expulzat, Pichegru a murit strangulat în închisoare, Cadoudal executat, împreună cu doisprezece din complicii săi. În noaptea de 14 spre 15 martie 1804, Bonaparte a ordonat răpirea din Ettenheim, în Baden, ţară neutră, a ducelui d'Enghien, fiul prinţului de Condé. Adus la Vincennes, a fost judecat rapid şi împuşcat la 21 martie ca „emigrant plătit de străinătate pentru a invada Franţa". O „prăpastie de sânge" l-a separat din acel moment pe Bonaparte de Bourboni. Până la moarte şi-a asumat, doar pentru el, responsabilitatea acestei crime.

4. Instalarea Imperiului (1804). Complotul anglo-regalist a provocat o vie emoţie şi a întărit, la brumarieni, curentul neomonarhist căruia, într-un anume fel, Champagny îi definise programul încă din 1801: „Ne trebuie un rege care să fie rege pentru că eu sunt proprietar, care să aibă o coroană pentru că eu am un loc: trebuie deci, pentru a termina Revoluţia, un rege creat de ea, prelevându-şi drepturile dintr-ale noastre" Se dorea deci o monarhie pentru consolidarea operei Revoluţiei şi se aştepta de la ereditate ca ea să-i descurajeze pe conspiratori. În Consiliul de Stat, consultat de Cambacérès asupra problemei eredităţii, n-au fost decât 7 oponenţi din 27 de votanţi. La 30 aprilie 1804, Curée, un fost regicid care, după moartea ducelui d'Enghien, declarase: „Sunt încântat, Bonaparte a devenit omul Convenţiei", propunea ca acesta să fie declarat împărat al Republicii şi ca demnitatea

imperială să devină ereditară în familia sa. Numai Carnot s-a opus acestei dorinţe care a fost trimisă la Senat.

Acesta a redactat senatus–consultul din 25 Floreal An XII (18 mai 1804), numit impropriu Constituţia Anului XII. „Guvernul Republicii este încredinţat unui împărat care ia titlul de împărat al francezilor... Napoleon Bonaparte, Primul Consul actual este împăratul francezilor" Titlul de împărat îl evita pe cel de rege, dificil de purtat după zece ani de revoluţie. Alte articole reglementau ordinea succesiunii şi schiţau instaurarea unei noi aristocraţii, desemnând şase mari demnitari, şase mari ofiţeri ai Coroanei şi demnitari ai Imperiului, între care vor intra şi mareşalii numiţi ulterior. Napoleon primea dreptul de a numi senatori în număr nelimitat. Articolul 53 impunea ca el să depună jurământul „de a menţine integritatea teritoriului Republicii, de a respecta şi de a face respectate legile Concordatului şi libertatea cultelor..., egalitatea în drepturi, libertatea politică şi civiiă, irevocabilitatea vânzărilor bunurilor naţionale". În acest fel, Imperiul era o monarhie limitată de câteva din principiile şi interesele din 1789. Un plebiscit care se referea, nu la titlul imperial, ci la ereditate, i-a permis noului regim să-şi acorde legitimitate populară. Rezultatele, anunţate în noiembrie 1804, au conţinut 2 579 de „nu" şi 3 572 329 de „da"

Încoronarea dorită de Napoleon avea ca scop legitimarea monarhiei sale prin drept divin. A fi uns de către papă însemna că va face mai mult decât Bourbonii. La 2 decembrie 1804, la Notre-Dame, a avut loc o triplă ceremonie: încoronarea conform ritualului obişnuit care făcea din Napoleon unsul Domnului, autoîncoronarea lui Napoleon, prestarea jurământului, după care Pius al VII-lea s-a retras, pentru a nu auzi promisiunea de a respecta Articolele organice.

Conform senatus-consultului, Napoleon era împărat al francezilor „prin graţia lui Dumnezeu" şi „prin constituţiile Republicii". Formula „prin Constituţiile Republicii" a apărut ultima oară într-un decret din 28 mai 1807 Abia în 1 ianuarie 1809, cuvintele „Imperiul francez" au înlocuit, pe monede, cuvintele „Republica franceză, Napoleon împărat".

La 9 martie 1805, lui Napoleon i-a fost conferit titlul de rege al Italiei; în 26, în catedrala din Milano, şi-a pus pe cap această nouă coroană. Nici o consultare populară nu a aprobat această schimbare: Napoleon nu mai ţinea seama de teoria revoluţionară a „contractului".

Capitolul III

CUCERIRILE IMPERIALE (1804–1809)

În politica externă, Napoleon a fost solicitat în trei direcţii: să respecte jurământul de la încoronare referitor la integritatea teritoriului Republicii, să obţină victoria împotriva Angliei, să traducă în fapt sistemul continental, Mai trebuie adăugate obligaţiile sale în calitate de rege al Italiei, de mediator al Confederaţiei elveţiene şi, începând din 1806, de protector al Confederaţiei Rinului. Este posibil că, dacă Anglia ar fi rămas neutră, să fi reuşit să-şi propage sistemul în Europa fără război. Războiul contra Angliei l-a forţat să instituie o blocadă continentală. A fost nevoit să-şi pună membrii familiei sale pe tronuri europene, deoarece credea că ei vor aplica şi blocada, şi reformele incluse în sistemul continental mai bine decât alţii. Când poporul spaniol a respins un rege „napoleonid", Napoleon a trebuit să pornească război. Sistemul continental, cu aspectele sale economice, îl forţa să considere statele europene ca pe „coloniile" Imperiului, deşi lupta contra Angliei cerea ca el să le trateze pe picior de egalitate cu Franţa. Simultaneitatea în urmărirea obiectivelor, contradicţiile dintre ele, fac dificilă o explicaţie „unitară" a politicii externe napoleoniene, şi de aici au apărut cele mai diferite interpretări, fiecare având partea sa de adevăr.

Primul Consul scosese sabia la 20 mai 1803, Împăratul nu o va băga în teacă, constrâns şi forţat, decât la 4 aprilie 1814. Ostilităţile se vor relua la 13 mai 1815 şi vor înceta la 22 iunie. Napoleon va domni purtând tot timpul război.

I. Războinicul: tradiţie şi inovaţie

Napoleon n-a inovat în recrutarea armatei; în epoca în care războiul se făcea prin ciocniri între oameni, el îi obţinea în Franţa prin sistemul recrutării, aplicat în 1798, care-i obliga să facă serviciul militar pe toţi tinerii francezi de la douăzeci la douăzeci şi cinci de ani, dar se acordau şi multe dispense. Armata imperială a fost din ce în ce mai puţin franceză, pe măsură ce se încorporau recruţi din departamentele anexate. Este greu de ştiut cu exactitate efectivele mobilizate. Singurele cifre precise pe care le avem sunt cele ale contingentelor puse la dispoziţia guvernului: totalul înrolărilor în timpul Imperiului a fost de 2 238 965 de oameni, la care trebuie adăugaţi 185 000 chemaţi între 1801 şi 1804 şi 170 000 provenind din încorporările anterioare. Aceste cifre nu ţin cont nici de înrolările voluntare, nici de demobilizările pentru motive de boală, de reformă, de pensionare şi nici de pierderile datorate împuşcăturilor, bolilor sau dezertărilor.

Dacă se face abstracţie de anul 1813 (900 000 de chemaţi), cele mai mari înrolări au avut loc în 1808 şi 1812: 240 000 şi 257 000, cifre mult inferioare celei a ultimei înrolări a Directoratului, cea din Anul VII: 412 000 de oameni din doar 98 de departamente. În 1809, anul Wagramului, n-au fost chemaţi decât 76 000 de recruţi şi n-a fost încorporat nimeni între octombrie 1809 şi decembrie 1810. Raportate la populaţia globală a Imperiului, aceste cifre sunt foarte mici. Maximum, atins în 1813, 2,85%, este inferior celui din 1794, 4,17%, acesta chiar în limitele vechii Franţe. Marea Naţiune nu a fost naţiunea înarmată: 5,77% din populaţia totală de la 1800 la 1814. (Franţa din 1914 a trebuit, în cincizeci şi două de luni, să mobilizeze 20% din populaţia sa totală.) Cu toate că, începând cu 1807, s-a trecut la înrolarea cu anticipaţie, în afară de contingentele 1811 şi 1812, cu toate că, socotind din 1808, s-au încorporat nemobilizabili din contingentele anterioare, niciodată, chiar în 1813, un contingent nu a fost încorporat în întregime. Înrolările cele mai mari au afectat cel mult jumătate din mobilizabili

(53,2%, pentru contingentul 1813). Cifre mici faţă de cele din Primul Război Mondial: 80%.

Recrutarea a întâmpinat, totuşi, împotriviri puternice din partea poporului. Sistemul îi cruţa pe preoţi şi clasele înstărite, pentru că, începând cu 1802, se admitea înlocuirea, plătindu-se o sumă de bani. Se putea, legal, să scapi de obligaţie dacă te căsătoreai înaintea chemării contingentului tău. S-a produs, atunci, un val de căsătorii: de la 7,3‰ la sfârşitul Vechiului Regim, la 7,9‰ în 1801 şi la 12,9‰ în 1813, nivel nemaiatins în Franţa. Independent de cei care se căsătoreau, două categorii de recruţi au încercat să se sustragă serviciului militar: nesupuşii şi dezertorii. În timpul Imperiului, fuga de încorporare a fost mai puţin importantă decât în timpul Consulatului: 13% nesupuşi la înrolările din Anii IX şi X, 8,2% la cele din Anul XI, 1,6% la cea din 1806. Procentajul dezertorilor pare să fi fost şi mai scăzut, dar însumarea numărului destul de mic din fiecare an, a dus, la sfârşit, la un număr de oameni lipsă destul de ridicat: 22,4% din 1801 în 1805 şi 30,4% din 1802 în 1814.

Nu întotdeauna ostilitatea faţă de regim provoca fuga de înrolare, dar orice nesupus la încorporare devenea un opozant în momentul în care era pus în afara legii. Se observă coincidenţe frapante: zonele cu o puternică nesupunere înglobau noile departamente, cu excepţia celor de pe malul stâng al Rinului, şi, în vechea Franţă, Corsica şi regiunile de coastă afectate de stoparea comerţului maritim, fie, în mare, „cornul" regalist ostil reîntoarcerii din insula Elba, împreună cu teritoriul corespunzător ariei de revolte din vest. Din cauza înrolărilor mereu mai ample şi mai dese, provocate de continuarea războiului cu tot mai multe victime care anulau orice speranţă de demobilizare după 5 ani aşa cum prevedea legea, serviciul militar a devenit din ce în ce mai impopular. „Jos recrutarea şi drepturile reunite!" se striga în 1814, înmănunchind în aceeaşi dezaprobare sistemul de recrutare şi impozitele indirecte.

Napoleon a cerut sprijin statelor satelite, chiar şi aliaţilor săi ocazionali, Prusia şi Austria. După Austerlitz şi, mai ales, după Tilsit, străinătatea a furnizat armate întregi care însă au rămas

separate de armata imperială. Până în 1814, Cisalpina, devenită regat al Italiei, a dat 218 000 de oameni, regatul Neapole, sub Joseph şi Murat, 60 000. Spania lui Joseph a trebuit să întreţină în permanenţă un contingent de 15 000 de oameni, Confederaţia Rinului, unul de 60 000, ajuns, mai târziu, la 120 000, Elveţia, unul de 10 000, Olanda lui Louis, unul de 25 000, apoi de 36 000. Junot a înrolat portughezi, iar polonezii au fost, de asemenea, foarte numeroşi.

În domeniul instrucţiei, Napoleon a rămas credincios amestecului continuu de recruţi cu veterani, soldaţii Revoluţiei, adică cei proveniţi din armata regală care nu-şi părăsiseră meseria şi care fuseseră amestecaţi cu cei încorporaţi în 1792 şi 1799, ei mai rămânând încă în număr de 170 000 în 1803. Numai în tabăra din Boulogne recruţii au făcut o bună instrucţie înainte de a fi trimişi pe front. În timp, numărul veteranilor scăzând, cel al tinerilor recruţi crescând, calitatea trupelor a început să lase de dorit. Începând cu 1809, lipsa instrucţiei făcea trupele mai puţin pricepute la manevre, mai puţin rezistente în luptă. Luptător improvizat, soldatul napoleonian era nedisciplinat, dar Împăratul nu cerea decât un singur lucru: ascultarea în luptă.

Nici o noutate în armament, puşca rămânând cea din 1777 şi tunul cel al lui Gribeauval, model 1774. Napoleon a refuzat invenţia armurierului Pauly, a unei puşti care se încărca prin chiulasă. A subapreciat posibilităţile maşinii cu aburi aplicată în navigaţie şi a renunţat la dotarea cu aerostate a armatelor aflate în campanie; englezii sunt cei care vor utiliza şrapnelele în Spania, începând cu anul 1808... în aşteptarea bătăliei de la Waterloo. În schimb, Napoleon a avut cea mai mare grijă pentru artilerie; spunea: „unei trupe îi trebuie cu atât mai multă artilerie cu cât este mai slabă". A fost nevoit astfel, să mărească treptat numărul de tunuri, numărul gurilor de foc suplinind manevrele foarte slabe. În timp, materialul se uza, fabricarea sa fiind din ce în ce mai proastă.

Ca şi în epocile precedente, războiul a fost improvizat. Cu uniformele în zdrenţe şi cu saboţi în picioare, înlocuind ghetele, armata semăna adesea cu o trupă de vagabonzi; după victorie,

se completa echipamentul pe seama duşmanului. Aprovizionarea se făcea greu, cu toate că, în 1807, a fost creat convoiul de echipaje. A continuat recurgerea la furnizori pentru alimente, furaje, transporturi. Soldatul trebuia să trăiască din bunurile ţării în care lupta şi, adesea, se transforma în hoţ de alimente. Solda era plătită cu întârzieri şi, cel mai adesea, din despăgubirile impuse învinşilor. Crearea, în 1806, a postului de intendent general, încredinţat lui Daru, un înalt funcţionar, a îmbunătăţit prea puţin situaţia. Serviciul de sănătate n-a fost organizat mai bine, cu tot devotamentul unui Larey, şi din această cauză mortalitatea era îngrozitor de mare printre răniţi şi bolnavi.

Dacă Napoleon a inovat ceva, a fost în organizarea generală a armatei. Din 1804, a regrupat mult prea numeroasele divizii ale taberei din Boulogne într-un corp de armată care cuprindea aproximativ două sau trei divizii de infanterie, o brigadă de cavalerie uşoară, artilerie, depozite de muniţii şi unităţi de geniu, servicii, totul încredinţat unui şef necontestat, având un mare stat-major. A format, de asemenea, rezerve generale de cavalerie (încredinţate lui Murat) şi de artilerie. Garda imperială, care a ajuns să numere 90 000 de oameni din toate armele, era un veritabil corp de rezervă, care, când intra în luptă, hotăra, adesea, victoria. Poate din cauză că l-a citit prea mult pe Guibert, neavând încredere decât în războiul în mişcare, Napoleon a neglijat fortăreţele, greşeală pe care Franţa o va plăti scump în 1814.

Geniul militar al lui Napoleon s-a afirmat în întregime în conducerea corpurilor de armată, pe care le-a aşezat pentru a cuprinde întregul teatru de operaţiuni, pentru a surprinde duşmanul prin simulări, pentru a-l forţa să se lupte pe terenul ales şi a-l împiedica să scape. Tactica genială pe care a aplicat-o consta în două manevre larg folosite: fie atacarea liniilor din spate ale duşmanului, cu scopul de a-i tăia căile de comunicaţie, încercuindu-l, atacându-l din flanc şi din spate pentru a captura toate forţele sale armate ca într-o plasă uriaşă (Ulm), fie atacarea poziţiei centrale a unei mase constituite, retrăgând trupele din sectoarele secundare (ceea ce nu era

lipsit de risc), pentru a le folosi în scopul zdrobirii diferitelor fracţiuni ale adversarului (Austerlitz).

Napoleon a inovat mai puţin în folosirea tactică a armelor, el rămânând credincios învăţămintelor trase din războaiele Revoluţiei. Lupta începea printr-un foc de voie al trăgătorilor dispersaţi în faţa masei formate de marile batalioane: era faza de uzură. Apoi, venea atacul decisiv: Napoleon îşi lansa forţele proaspete, fie din flanc, printr-un corp de armată trimis la distanţă (Jena, Auerstedt), fie năvălind printr-o aripă (Austerlitz), fie lovind frontal (Wagram). Pentru a desăvârşi ruptura, lansa masa trupelor de rezervă după o puternică pregătire de artilerie. Urmau, apoi, valorificarea succesului şi urmărirea duşmanului, fază în care cavaleria avea un rol principal, uneori până la distrugerea duşmanului (Jena şi Auerstedt). Începând cu anul 1809, priceperea în manevre a armatei fiind în scădere, Napoleon a avut tendinţa de a scurta lupta trăgătorilor, lansând la asalt batalioane compacte pe care împuşcăturile le decimau şi de a folosi cea mai mare putere de foc posibilă asupra obiectivelor de cucerit, rezerva sa de artilerie având aici un rol decisiv (Wagram, Borodino).

Aşa cum era, sistemul de luptă napoleonian îşi avea limitele sale. În primul rând, era potrivit ţărilor bogate, în care armata putea să se aprovizioneze, teatrelor de operaţiuni nu prea întinse — Italia de Nord, Germania de Sud — în care duşmanul nu putea să scape şi în care împăratul putea ţine în mână toate corpurile armatei. Greşeli îngrozitoare se vor face în imensele câmpii goale ale Europei de Est. Sistemul a funcţionat bine atâta vreme cât împăratul a avut de înfruntat doar armate ale Vechiului Regim, atâta vreme cât duşmanul s-a dovedit incapabil să înveţe ceva din înfrângeri şi să-şi înnoiască metodele care dăduseră greş, atâta vreme cât popoarele cucerite nu s-au mişcat.

II. Stăpânirea continentului (1804–1809)

În timp ce englezii îşi asigurau stăpânirea mărilor, victoriile strălucite asupra a două coaliţii i-au permis lui

Napoleon să reorganizeze, după plac, Europa Occidentală şi să încerce ruinarea Angliei prin blocarea continentală. Pentru a păstra pacea pe continent şi pentru a-l închide pentru produsele englezeşti, s-a aliat cu ţarul. Blocada a dus la noi războaie şi politica sa de anexiuni şi de exploatare a sfârşit prin a aduce la disperare popoarele. Austria a profitat de războiul din Spania pentru a întemeia o nouă coaliţie care a fost zdrobită la Wagram. Sistemul continental ajunsese la apogeu.

1. Cea de-a treia coaliţie şi extinderea sistemului continental (1805–1806). Din mai 1803, războiul trena, din lipsa unui teatru de luptă comun al celor doi adversari care, în plus, se aflau într-o mare criză financiară. Pentru resorbirea deficitului din 1804, Napoleon a reintrodus, sub numele de drepturi reunite, impozitele indirecte anulate de Revoluţie.

Pentru a putea trece în Anglia cu cei 150 000 de oameni ai armatei de invazie, trebuia să-şi asigure stăpânirea strâmtorii. Amiralul Villeneuve, comandând o flotă franco-spaniolă, a fost însărcinat cu această operaţiune, dar el a greşit, lăsându-se închis în rada portului Cádiz de către escadra engleză a lui Nelson (18 august 1805). În august 1804, ţarul Alexandru I rupsese legăturile diplomatice cu Napoleon, sub pretextul că acesta îşi menţinea trupe dincolo de Alpi şi de Rin. La 11 august 1805, a semnat cu Londra un tratat de alianţă care prevedea forţarea Franţei să intre în frontierele sale din 1792. Nemulţumită de încoronarea de la Milano, de anexarea Republicii ligure la Franţa (iunie 1805), de înălţarea Republicii Lucca la rang de principat pentru Elisa, sora lui Napoleon, Austria, imitată curând de Suedia şi de Neapole, a aderat la alianţa anglo-rusă. La 29 august, tabăra de la Boulogne era ridicată şi cei 150 000 de oameni ai Marii Armate (va primi acest nume la 6 octombrie) au pornit spre Rin. La 15 septembrie, i s-a ordonat lui Villeneuve să iasă din Cádiz pentru supravegherea coastelor napolitane.

În Franţa, războiul era impopular şi a dat naştere unei mişcări de opoziţie, dar mai slabă decât cea apărută înainte de Marengo. Erau dispreţuiţi „aderenţii" din capitală şi au reapărut focare de revoltă în sud şi în vest. Fouché a descoperit comploturile şi a executat câţiva agenţi regalişti. Ţara se afla, în plus, într-o foarte grea criză financiară. O lipsă de bani a Trezoreriei, agravată de actele criminale ale intendenţilor şi traficanţilor, grupaţi în jurul bancherului Ouvrard, care specula cu piaştrii din Spania, a provocat o adevărată panică. Exista teama că bancnotele Băncii vor deveni asignate. Victoria a făcut ca încrederea să fie restabilită.

Marea Armată era un instrument de calitate; un sfert din soldaţi proveneau din înrolările făcute de Convenţie, jumătate făcuseră campania din 1800 şi recruţii înrolaţi de atunci fuseseră bine pregătiţi. Erau comandaţi de mareşali din promoţia 1804, conducători încercaţi, încă tineri. Campania a fost dusă cu o rapiditate şi o precizie rară. Rinul şi Mainul odată depăşite (septembrie), Baden, Bavaria şi Würtemberg s-au alăturat Franţei. Atacată din spate, armata austriacă a lui Mack, înconjurată la Ulm, a capitulat la 20 octombrie. La 21 octombrie, Trafalgarul a redus importanţa Ulmului, escadra lui Villeneuve fiind distrusă de Nelson; Napoleon pierdea orice speranţă de a dicta pacea la Londra. Luându-le înainte ruşilor, a intrat în Viena şi, la 2 decembrie 1805, aniversarea încoronării, a obţinut la Austerlitz, în Moravia, o strălucitoare victorie asupra armatei austro-ruse (prinsă pe platoul Pratzen, armata a fost tăiată în două şi împinsă în mlaştinile Telnitz). Austria s-a retras din coaliţie.

Napoleon a vrut atunci să atragă de partea lui Prusia, despre care ştia că s-ar fi apropiat de adversarii săi, dacă bătălia de la Austerlitz ar fi fost pierdută de el. A fost încheiată o alianţă la 16 decembrie. Prusia era autorizată să anexeze Hanovra (engleză), ceda Neuchâtel şi Kleve Franţei şi, mai ales, se angaja să-şi închidă porturile pentru vasele engleze.

Austria a trebuit să încheie tratatul de la Pressburg (26 decembrie 1805), fiind evacuată din Germania şi din Italia. Ceda Tirolul şi provincia Vorarlberg Bavariei, posesiunile sale din

Suabia Badenului şi Würtembergului. Ceda Veneţia regatului Italiei, Dalmaţia şi Istria Franţei (era vorba de închiderea şi altor porturi pentru Anglia).O alianţă veşnică a fost semnată între Franţa şi Baden, Bavaria şi Würtemberg, acestea două din urmă fiind ridicate la rang de regat. Bavaria a cedat ducatul Berg, care i-a fost dat lui Murat (acesta, numit duce de Kleve şi Berg, a devenit membru al Sfântului Imperiu). Din Schönbrunn, la 26 decembrie, Napoleon decreta: „Dinastia din Neapole a încetat să mai domnească" Imediat, Masséna a ocupat ţara. Porturile pontificale au fost ocupate, pentru a lupta împotriva comerţului englez.

Între decembrie 1805 şi octombrie 1806, n-au mai fost lupte în Europa, cu excepţia Italiei de Sud, Joseph, fiind instalat ca rege în Neapole (30 ianuarie 1806), au izbucnit revolte, unindu-i pe răzvrătiţi cu bandiţii de drumul mare (Fra Diavolo); englezii debarcaţi au blocat divizia Reynier (Maida, 4 iulie), folosind pentru prima oară tactica focurilor încrucişate împotriva atacului cu armă albă, inovaţie pe care n-a folosit-o Napoleon şi care-l va costa scump în Spania şi la Waterloo. A fost semnalul unei răscoale generale în Calabria, pe care Masséna a trebuit s-o recucerească. Războiul economic continua între Anglia şi Franţa. În februarie 1806, aceasta din urmă a obţinut de la Prusia angajamentul să aibă grijă ca portul Lübeck şi estuarele fluviilor Elba, Weser şi Ems să rămână închise navelor engleze. Legi vamale franceze (februarie–aprilie 1806) au reintrodus prohibiţia produselor engleze, taxându-le mult pe celelalte. Londra a replicat extinzând şi întărind blocada porturilor dintre Brest şi Lübeck.

În perioada care a urmat după Pressburg, Napoleon a reorganizat în profunzime Europa aflată sub influenţa sa, în acord cu politica pe care o ducea în Franţa şi care urmărea să dea societăţii trăsături proprii celei din Vechiul Regim. De la încoronare, se simţea ca aparţinând familiei regilor. Pentru a-şi legitima puterea în ochii Europei monarhice, a stabilit legături matrimoniale cu familiile domnitoare. În decembrie 1806, Eugène de Beauharnais, fiul Joséphinei, „adoptat" de Napoleon

pentru circumstanţă, s-a căsătorit cu fiica regelui Bavariei. Puţin timp după aceea, verişoara sa Stéphanie, adoptată şi ea, s-a căsătorit cu moştenitorul tronului din Baden.

Napoleon era convins că sistemul continental şi măsurile luate contra comerţului englez vor fi cu atât mai bine aplicate cu cât el va avea mai multă influenţă asupra suveranilor europeni. Din acest motiv i-a urcat pe tronuri pe fraţii şi surorile sale, cu excepţia lui Lucien cu care era certat. Olanda a devenit regat încredinţat lui Louis, Eugène de Beauharnais a fost proclamat vicerege al Italiei; în februarie 1809, Joseph a fost silit să accepte coroana Neapolelui şi sarcina de a recuceri Sicilia. Din 1805, Elisa era prinţesă de Lucca şi Piombino şi, la 30 martie 1806, soţul Carolinei, Murat, a devenit duce de Kleve şi Berg. Decretul din 30 martie 1806, statut de familie imperială, preciza: „Condiţia persoanelor chemate să domnească pe acest vast imperiu şi să-l întărească prin alianţe nu va fi în mod absolut aceeaşi cu cea a celorlalţi francezi", deformare recunoscută a principiului egalităţii. Şi nu va fi singura.

Într-adevăr, începând din 1806, în Italia, şi din 1807, în Germania, tratatele încheiate de împărat cu statele din sistemul familial i-au pus la dispoziţie o parte din bunurile lor aparţinând domeniilor statului. Aceste pământuri şi aceste rente erau apoi distribuite de el, sub formă de donaţii, membrilor familiei sale, demnitarilor regimului, soldaţilor pe care dorea să-i răsplătească. Acest demers contribuia la eforturile pe care le făcea pentru instalarea în Franţa a unei noi ierarhii sociale. La 30 martie 1806, nouăsprezece „mari fiefuri ale Imperiului" au fost înfiinţate în regatele Italiei şi Neapolelui, în principatul Piombino şi în statele Parma şi Piacenza. Fieful nu conferea nici un drept politic titularului său şi consta într-un titlu însoţit de venituri provenind din bunuri naţionale şi din subvenţii din tezaurul statelor în care se aflau. Două mici fiefuri pe care papa le avea în regatul Neapole au fost confiscate şi atribuite principatelor Ponte-Corvo şi Benevento, pentru Bernadotte şi Talleyrand.

Pentru a-şi finanţa politica socială, Napoleon le-a impus, de asemenea, statelor italiene satelizate, să-i pună la dispoziţie

venituri din tezaurul lor şi din instituţiile lor financiare. Astfel, muntele de pietate[46] din Milano a trebuit să plătească anual venituri în valoare de 1 200 000 franci militarilor de toate gradele aleşi de împărat. Aceste state au trebuit, de asemenea, să-i pună la dispoziţie soldaţi, nave de război, chiar şi muncitori pentru arsenale şi să susţină politica economică napoleoniană. Au fost obligate să interzică intrarea mărfurilor englezeşti, a produselor fabricate străine şi să acorde facilităţi vamale celor venite din Franţa. Napoleon i-a cerut papei să intre în sistemul său diplomatic; la 21 martie 1806, Pius al VII-lea a refuzat cu hotărâre; a fost începutul unui conflict fără sfârşit.

Împăratul a făcut modificări importante în Constituţia Germaniei. La 16 iulie 1806, Franţa şi 16 state germane, dintre care două regate (Bavaria şi Würtemberg) şi trei mari ducate (Baden, Hessa-Darmstadt, Kleve şi Berg) au semnat tratatul care marca începutul Confederaţiei Rinului. Cosemnatarii germani declarau că se despart pe veci de Sfântul Imperiu şi că se unesc într-o „confederaţie deosebită ", căreia îi va fi protector împăratul francezilor. Un tratat semnat între Franţa şi cei şaisprezece prinţi, luaţi „împreună şi separat", stabilea o alianţă comună a părţilor contractante în orice război continental în care una din ele va fi implicată. În acest caz, Confederaţia trebuia să pună 63 000 de soldaţi la dispoziţia protectorului său, care va pune 200 000 de oameni în serviciul „independenţei germanice", ceea ce îi permitea să menţină trupe în Germania. La 6 august, împăratul Francisc a pus capăt definitiv venerabilului Sfânt Imperiu Romano-german, renunţând la coroană. În afară de mediile luminate, unele voci au condamnat această schimbare; pamflete antinapoleoniene au fost puse în circulaţie. Din acest motiv, în august 1806, librarul Palm din Nürnberg a fost arestat din ordinul lui Napoleon, judecat şi împuşcat. Deşi majoritatea intelectualilor germani se arătaseră favorabili Primului Consul,

[46] Întreprindere de credit specializată în acordarea de credite pe baza amanetării obiectelor de uz personal. (n.tr.)

din acel moment au văzut în împărat un ambiţios devenit despot, dar această părere era departe de a fi unanimă.

În zece luni, Napoleon construise în jurul Franţei un mare imperiu, o veritabilă federaţie de state organizate şi subordonate. În afara Franţei, fusese începută înzestrarea demnitarilor regimului şi nemulţumirea împotriva dominaţiei franceze începuse deja să se manifeste (Neapole, Germania).

2. Cea de-a patra coaliţie şi începuturile blocadei continentale (1806–1807) Constituirea Confederaţiei Rinului supărase Prusia, unde partidul războinic, condus de regina Luiza, a reuşit să-l înfrângă pe cel al înţelegerii cu Franţa. La 1 octombrie 1806, împăratul primea de la regele Frederic-Wilhelm o somaţie de a-şi retrage trupele dincolo de Rin; la 14 octombrie, armata prusiană nu mai exista. Ca de obicei, campania militară franceză a fost improvizată, dar operaţiunile au fost atât de precis conduse, încât nici nu s-a simţit efectul lipsei de pregătire. La 14 octombrie 1806, Prusia era zdrobită în Saxa, pe râul Saale, la Jena de Napoleon şi la Auerstedt de Davout. Resturile armatei prusace au fost urmărite prin Germania de Nord şi fortăreţele au capitulat una după alta. Împăratul a intrat în Berlin, iar armata sa a ocupat toată ţara, cu excepţia Prusiei Orientale.

Napoleon a hotărât atunci să ia în stăpânire litoralul german pentru a lupta mai bine împotriva comerţului englez. A ordonat ocuparea oraşelor hanseatice, deşi neutre, de către Mortier care a cucerit şi regiunea Mecklenburg. Peste tot, mărfurile englezeşti au fost capturate. Stăpân, în teorie, al coastelor Mării Nordului şi Mării Baltice, pe unde se făcea cea mai mare parte a comerţului englez cu Europa, a hotărât să-i dea o lovitură, pe care o credea decisivă. Europa absorbea aproximativ o treime din exporturile şi circa 15% din producţia industrială engleză. O închidere a continentului putea lovi

puternic industria britanică, dar nu o ruina. De asemenea, ea lipsea ţara de grâne şi de produsele navale din Baltica. Napoleon se bizuia, de asemenea, pe fragilitatea balanţei de plăţi a englezilor şi pe ameninţarea deprecierii hârtiei monedă. Deşi condiţiile reuşitei planului său nu erau departe de a fi îndeplinite, s-a gândit că merita să încerce lovitura şi a încercat-o. La 21 noiembrie 1806, din Berlin, a lansat faimosul decret: „Insulele britanice sunt declarate în stare de blocadă" Acesta a fost actul de naştere a blocadei continentale care trebuie definită ca ansamblul de măsuri politice, militare şi diplomatice, luate unilateral de Napoleon pentru a determina Europa să aplice mărfurilor englezeşti prohibiţia care acţiona în Franţa. Statele europene care nu au participat la elaborarea acestei hotărâri n-au avut altă soluţie decât să participe la aplicarea ei de bună voie sau prin constrângere. Punerea în aplicare imediată a decretului din Berlin, în Olanda, în Spania, în Italia napoleoniană, în oraşele hanseatice, nu a putut împiedica o extraordinară dezvoltare a contrabandei englezeşti prin Hamburg, Tönningen, Gibraltar şi Malta. Doar restabilirea păcii ar fi permis o supraveghere eficace a coastelor mărilor şi oceanului.

Pacea era ceea ce dorea opinia publică din Franţa, unde şuaneria reapăruse în vest, până în Normandia. Ruşii nefiind hotărâţi să discute, Napoleon a intrat cu trupele în Polonia. Aici a putut să-şi dea seama că sistemul său de a purta război nu era adaptabil la climă, la câmpiile imense, în care inamicul putea scăpa, la ţările prea sărace pentru a hrăni armata. A avut în faţă o nouă problemă: problema poloneză. Patrioţii aşteptau de la el renaşterea Poloniei. El avea nevoie de soldaţi şi i-a lăsat pe polonezi să înroleze legiuni. I-a făcut să spere la independenţă, dar fără a face promisiuni. Dorinţa de a stabili o pace durabilă cu Rusia, Prusia şi Austria l-a făcut să nu aibă nici un moment

în vedere reconstituirea Poloniei. Şederea lui în această ţară i-a prilejuit întâlnirea cu Maria Walewska şi, curând, a avut dovada că sterilitatea cuplului i se datora Joséphinei. Din acel moment, i-a apărut în minte ideea divorţului.

Campania de iarnă a fost grea. Bătălia de la Eylau (8 februarie 1807) a fost un masacru, 25 000 de ruşi şi 18 000 de francezi au fost scoşi din luptă şi Napoleon a fost nevoit să oprească urmărirea. A doua zi, la trecerea lui, „murmure neplăcute" se auzeau din rândurile franceze şi, când cifrele pierderilor au fost aflate în Franţa, opinia publică a fost impresionată peste măsură. În aprilie 1807, pentru prima oară, un contingent a fost chemat sub arme înainte de termen: cei 80 000 de recruţi ai contingentului 1808, au pornit imediat la drum, iar contingentele aliate au fost întărite. Lungirea liniilor de comunicaţii mărea şi mai mult greutăţile pe care le avea armata. Datorită unei artilerii extraordinare, Napoleon a dobândit victoria decisivă de la Friedland (14 iunie 1807). Francezii care cuceriseră oraşul Gdansk, au intrat şi în Königsberg.

Ambii beligeranţi doreau pacea: Alexandru I, nemulţumit de pasivitatea Austriei şi a Angliei şi gândindu-se la o împărţire între ei doi a influenţei în Europa, Napoleon, puţin îngrijorat de câmpiile ruseşti, neliniştit de ce se întâmpla în ţară, de atitudinea Austriei şi dornic să se consacre total aplicării blocadei. Din întâlnirea celor doi suverani au rezultat acordurile de la Tilsit (7 iulie 1807): un tratat de pace, articole secrete şi un pact de alianţă, la care s-a adăugat, la 9 iulie, un acord cu Prusia.

Pacea a fost nemiloasă cu aceasta. A trebuit să cedeze toate provinciile de la vest de Elba care au format Regatul Westfaliei, primit în Confederaţia Rinului, şi încredinţat lui Jérôme Bonaparte. Cea mai mare parte a provinciilor sale poloneze au format marele ducat al Varşoviei, un gest în favoarea polonezilor, încredinţat suveranului din Saxa (devenit rege prin bunăvoinţa lui Napoleon), pentru a-l linişti pe ţar, dar şi o ameninţare pentru sinceritatea alianţei franco-ruse. Ce a mai rămas din Prusia trebuia să fie ocupată până la plata unei grele despăgubiri de război. Rusia ceda Franţei Cattaro şi insulele

Ionice, adera la blocadă şi promitea că va acţiona împotriva Angliei conform vederilor napoleoniene. În schimb, Napoleon îi promitea extinderi teritoriale posibile în Turcia şi în Finlanda suedeză. Puterea franceză în Europa se afla la apogeu şi, totuşi, la Paris, pacea nu a calmat toate neliniştile. Este adevărat că din tabăra din Boulogne până la Friedland, Marea Armată pierduse 35 000 de soldaţi morţi şi 150 000 răniţi, din care jumătate nu mai puteau lupta.

3. Blocada, probleme iberice şi cea de a cincea coaliţie (1809). Când ţarul, aşa cum fusese convenit, s-a oferit să medieze între Franţa şi Anglia, aceasta din urmă a replicat prin bombardarea oraşului Copenhaga şi prin capturarea flotei daneze (septembrie 1807). Rusia a rupt legăturile cu Londra, iar Danemarca şi Austria au aderat la blocadă. Ţarul juca rolul de jandarm în Europa Septentrională şi Napoleon a putut să-şi concentreze atenţia asupra Mediteranei. Prinţul Eugène a ocupat cu armata litoralul pontifical pentru a aplica şi acolo decretul de la Berlin. Pentru că făcuse din Livorno un antrepozit al mărfurilor englezeşti, regina Etruriei a trebuit să-şi cedeze statul lui Napoleon care a făcut pentru sora lui Elisa un mare ducat de Toscana, încorporat la Imperiu (15 martie 1808).

Portugalia, devenită un antrepozit al contrabandei engleze, a refuzat să adere la blocadă: Napoleon s-a înţeles cu regele Spaniei şi ministrul său Godoy ca s-o împartă. Traversând Spania, armata lui Junot a ocupat ţara fără nici o greutate (cucerirea Lisabonei, 30 noiembrie 1807). Familia de Bragança s-a refugiat în Brazilia, ceea ce i-a permis Angliei să deschidă acolo o nouă piaţă. Această acţiune a contribuit în timp la independenţa Americii Latine.

Ordinele Consiliului britanic din noiembrie 1807 au obligat toate navele neutre cu destinaţia Europa să treacă mai întâi printr-un port englez pentru a plăti o taxă, să primească o autorizaţie şi să îmbarce mărfuri de contrabandă. Napoleon a replicat la această acţiune a „oceanocraţilor" cu decretele din

Milano (23 noiembrie şi 17 decembrie 1807), interzicând pe continent toate mărfurile de proveniență „neutră" supuse controlului englez.

La începutul anului 1808, Suedia refuzând să se supună blocadei, ţarul i-a confiscat Finlanda, dar flota engleză continua să stăpânească Baltica. Pius al VII-lea, negrăbindu-se să lupte contra comerţului englez, generalul Miollis a ocupat Roma (2 februarie 1808) şi Ancona a fost anexată la regatul Italiei. Niciodată până atunci continentul nu fusese mai bine închis pentru englezi şi contrabanda se făcea în mai mică măsură. Dincolo de Canalul Mânecii, producţia industrială a scăzut, ducând la şomaj şi la unele tulburări, dar nu s-a produs revoluţia pe care o dorea Napoleon. Situaţia ar fi putut deveni critică dacă închiderea continentului ar fi putut fi menţinută în mod durabil: dar nu s-a putut, şi aceasta a salvat Anglia.

Pentru ocuparea Portugaliei, Napoleon pătrunsese în Spania; nu fără motiv, s-a gândit că ţara era rău condusă şi a crezut că spaniolii vor fi de acord ca el să le conducă ţara. A mărit efectivele franceze, pretextând că protejează legăturile cu armata din Portugalia. La 18 martie 1808, a izbucnit o rebeliune în Madrid, regele Carlos al IV-lea a fost forţat să abdice şi poporul l-a chemat pe fiul său, Ferdinand, să-i urmeze la tron. La 23 martie, Murat a intrat în Madrid. Considerând tronul Spaniei vacant, Napoleon a crezut că poate să pună acolo un Bonaparte. Invocând anarhia care domnea în ţară, i-a convocat pe fostul şi pe noul rege la Bayonne. La 2 mai, poporul din Madrid s-a răsculat pentru a-l împiedica pe infante să se ducă. Murat a reprimat insurecţia în sânge, susţinut de burghezia înspăimântată de excesele plebei. La Bayonne, exploatând fără scrupule disputele dintre cei doi, Napoleon a obţinut de la musafirii săi o dublă abdicare. Un decret din 10 iulie 1808 l-a numit pe Joseph rege al Spaniei, Murat înlocuindu-l în Neapole. O comisie de notabili spanioli, aparţinând mediilor luminate, convocată la Bayonne, a început să redacteze o Constituţie.

La aflarea veştii despre întrevederea de la Bayonne, poporul spaniol s-a răsculat sub conducerea clerului şi a nobililor contra francezilor „eretici", „prigonitori ai papei" şi contra regimului

politic şi social pe care aceştia doreau să-l instaureze. Spania a fost o nouă Vendee eroică şi retrogadă. Peste tot s-au format junte pentru a da o oarecare coerenţă armatelor rebelilor, cea din Sevilla declarând război Franţei. Pentru prima oară, Napoleon s-a aflat în faţa unei rezistenţe naţionale şi a unui război cu alte reguli decât cele ale strategiei sale. La 22 iulie 1808, generalul Dupont a trebuit să capituleze la Baylen. Aceasta a întărit insurecţia. Joseph a trebuit să părăsească Madridul răsculat (30 iulie). Revolta a început şi în Portugalia, unde au debarcat englezii lui Wellesley care l-au forţat pe Junot să capituleze la Cintra (30 august). Au fost primele înfrângeri napoleoniene. Puţin timp după aceea, la Paris a fost descoperit un complot republican organizat de generalul Malet, în care erau implicaţi La Fayette şi liberalii din Senat.

Napoleon, convins că înfrângerile din peninsulă se datorau incapacităţii locţiitorilor săi, s-a hotărât să se ducă personal pentru a restabili situaţia şi să transfere Marea Armată în Spania. Trebuia, mai înainte, să-şi acopere spatele, pentru că Austria se reînarma cu bani englezeşti. Pentru aceasta, el avea nevoie de sprijinul ţarului, promis la Tilsit.

Cei doi suverani s-au întâlnit la Erfurt (27 septembrie–14 octombrie 1808), de faţă fiind toţi prinţii din Confederaţia Rinului. Napoleon a făcut greşeala de a-l lua pe Talleyrand cu el şi acesta, într-adevăr, l-a sfătuit pe ţar să „salveze Europa înfruntându-l pe Napoleon" şi a avertizat Austria de intenţiile stăpânului său. Napoleon a obţinut o vagă promisiune a unei eventuale susţineri ruseşti contra Austriei, în schimbul unor concesii reale: evacuarea unei părţi a Prusiei şi micşorarea despăgubirilor de război pe care i le impusese, dreptul ţarului de a păstra Finlanda şi provinciile dunărene. Împăratul credea că are la dispoziţie cele câteva luni necesare pentru rezolvarea problemei spaniole.

La 12 octombrie 1808, Marea Armată a fost desfiinţată şi o nouă armată, cu numele de Armata Rinului, redusă la 100 000 de oameni, a rămas în Germania. Napoleon a intrat în Spania cu 180 000 de soldaţi, la care s-au adăugat 30 000 de nemulţumiţi din vechea gardă, în total, puţini recruţi, veterani călîţi în luptă,

puternice contingente germane şi poloneze bine instruite. A forţat trecerea prin defileul Somosierra (30 noiembrie 1808) şi a deschis drumul spre Madrid. Acolo, l-a reinstalat pe Joseph, a abolit drepturile feudale şi Inchiziţia, a desfiinţat două treimi din mănăstiri, dar inamicul n-a fost nimicit şi nici Spania cucerită.

La 17 ianuarie 1809, împăratul a părăsit Spania la aflarea veştii despre înarmarea Austriei şi despre uneltirile pariziene. Fouché şi Talleyrand se înţeleseseră şi aveau în vedere înlocuirea lui cu Murat, Bursa căzuse puternic. A făcut, mai întâi ordine în Paris, i-a luat portofoliul de ministru lui Talleyrand, dar, când a plecat în Germania, lăsa în urma lui o Franţă şovăielnică, şubrezită de trădare.

În aprilie 1809, Austria, care-şi întărise şi modernizase armata şi care ştia de la Talleyrand că ţarul nu se va mişca, era gata să-l atace pe Napoleon. Se baza pe patrioţii germani, în special pe romantici şi pe cei care sufereau din cauza restricţiilor impuse de ocupaţia franceză, a cărei apăsare a contribuit la redeşteptarea conştiinţei naţionale. Înainte de a porni spre Bavaria, arhiducele Carol a lansat un „Apel naţiunii germane", datorat lui Frederic Schlegel („Luptăm pentru a-i reda Germaniei independenţa şi onoarea naţională").

Napoleon a trebuit să improvizeze o nouă armată: o treime străini, mai ales germani şi italieni, mulţi recruţi slab instruiţi. Campania a arătat că forţa de manevră a trupelor se resimţea din cauza instrucţiei insuficiente. Pentru a suplini slaba calitate a oamenilor, a încercat să folosească mai mult material: a folosit o artilerie cu 6 000 de tunuri. A chemat şi Garda din Spania.

Austria se baza pe o revoltă generală a Germaniei dar era ceva prematur, pentru că prinţii au rămas aliaţi lui Napoleon, deşi câteva tulburări grave au afectat mai multe state din Confederaţia Rinului. Înainte de începerea ostilităţilor, Katte, un fost ofiţer prusac, a încercat cu trupa sa de 300 de oameni să provoace revolta Regatului Westfalia: a fost un eşec. La 10 aprilie 1809, ziua declaraţiei de război austriece, la chemarea hangiului Andreas Hofer, Tirolul s-a răsculat împotriva noilor stăpâni bavarezi şi a aliaţilor lor francezi; a fost o „Vendee" extrem de gravă.

Campania din 1809 a fost foarte grea. Davout i-a gonit pe austrieci din Bavaria, printr-o strălucită mişcare de învăluire care s-a încheiat cu victoria de la Eckmühl (22 aprilie), dar armata arhiducelui Carol nu a fost nimicită. În aceeaşi zi, Dörnberg, colonel în garda regelui Jérôme, a luat iniţiativa unei răscoale în Westfalia, dar a eşuat. La 28 aprilie, maiorul Schill a părăsit Berlinul în fruntea regimentului său şi a pătruns în regatul Westfaliei, dar acţiunea s-a oprit brusc.

La 12 mai, Napoleon a intrat în Viena. Acolo a aflat veşti neplăcute: în Polonia, Poniatovski a trebuit să se retragă, în Italia, prinţul Eugène fusese învins. Murat era în alertă din cauza unei ameninţări de debarcare engleză în Regatul Neapole. Roma se agita; la 17 mai 1809, la Viena era semnat un decret prin care statele papale se alipeau la Imperiu; era sfârşitul politicii de alianţă cu Biserica.

Napoleon a încercat să folosească împotriva Austriei arma pe care trebuise şi el s-o înfrunte în Spania şi în Germania: cea a răscoalei naţionale. Un apel făcut ungurilor de a se constitui într-o naţiune liberă şi independentă n-a avut nici un ecou. Pentru a-l învinge pe arhiducele Carol, trebuia ca Napoleon să treacă Dunărea ale cărei poduri fuseseră distruse. La 21 mai, a ocupat insula Lobau. Vrând să treacă pe malul nordic, a fost mai întâi respins de arhiducele Carol la Aspern şi la Essling, unde Lannes a fost ucis (22 mai). Prestigiul împăratului a avut de suferit. În Würtemberg şi în Hessa-Darmstadt, au izbucnit răscoale ţărăneşti. „Legiunea neagră" a prinţului de Brunswick-Oels, înarmată de Austria, a ocupat oraşele Dresda, Leipzig şi Bayreuth; traversând întreaga Germanie, a fost îmbarcată, pe coastele Mării Nordului, pe nave englezeşti care a transportat-o în Spania, unde a luptat contra francezilor. În Italia, Mac-Donald a restabilit situaţia şi prinţul Eugène a putut intra în Austria prin sud. La 10 iunie, papa l-a excomunicat pe Napoleon care l-a închis în Savona, dar clerul francez, cel puţin în aparenţă a rămas calm. În Austria, victoria de la Wagram (6 iulie 1809), obţinută cu pierderi mari, datorită, mai ales, artileriei, a restabilit situaţia. Austria a semnat armistiţiul de la Znaim (12 iulie). El i-a permis lui Lefèbvre şi lui Drouet-d'Erlon să recucerească Tirolul.

Englezii nu rămaseseră inactivi şi Wellesley, făcut, de curând, duce de Wellington, l-a alungat pe Soult din Portugalia. La 30 iulie 1809, trupele engleze au debarcat la Walcheren, au cucerit Vlissingen şi ameninţau oraşul Anvers. Cu de la sine putere, Fouché, care asigura interimatul la Interne, a înrolat 30 000 de gărzi naţionale, înarmate de cetăţeni; opinia publică s-a alarmat, gândind la o reîntoarcere la 1793, cu atât mai mult cu cât măsura fusese luată de un regicid. Acesta i-a dat comanda armatei formate astfel lui Bernadotte, căzut în dizgraţie din cauza „pasivităţii" sale la Wagram. Încorporarea a provocat o răscoală în departamentul Sarre. Ordinea a fost repede restabilită, dar a trebuit să se treacă la execuţii. Englezii plecând, Napoleon a ordonat dizolvarea gărzilor naţionale, a condamnat zelul subordonatului său, pentru că bănuia tandemul Fouché–Bernadotte de planuri politice ascunse. La Paris, se găseau întotdeauna oameni gata să pregătească succesiunea: se gândeau la Murat, la Eugène, la Joseph. Din închisoare, generalul Malet a organizat un nou complot republican, pe care poliţia l-a descoperit, pe când în Provence regaliştii şi Barras intraseră în contact cu flotilele engleze din larg. Catolicii, mai ales în departamentele belgiene, se arătau nemulţumiţi de închiderea papei şi aceasta îi bucura pe regalişti. La 13 octombrie, la Schönbrunn, un student saxon a încercat să-l asasineze pe Napoleon.

Pacea din Viena, semnată la 6 octombrie 1809, a fost umilitoare pentru Austria. Ea ceda Galiţia marelui ducat de Varşovia, Salzburgul, Bavariei, toate provinciile sale de la Adriatica lui Napoleon care, în acest fel, stăpânea drumurile bumbacului din Orient. La sfârşitul anului 1809, situaţia militară era restabilită. În Spania, Wellington a trebuit să se retragă în Portugalia. Napoleon a trimis, totuşi, în peninsulă 100 000 de oameni, din care făcea parte Tânăra Gardă, încredinţaţi lui Masséna.

În ceea ce priveşte blocada, situaţia era mai puţin bună. La mijlocul anului 1808, problemele iberice îl siliseră

pe Napoleon să micşoreze numărul trupelor de pe coastele Mării Nordului şi Mării Baltice şi situaţia s-a agravat în 1809, când a trebuit să-şi aducă soldaţii pe Dunăre. Una după alta, Portugalia, Spania, Brazilia, America spaniolă se deschiseseră mărfurilor englezeşti, în timp ce Statele Unite reluau relaţiile comerciale cu Marea Britanie. În 1809, producţia industrială şi exporturile britanice au atins un nivel pe care nu-l avuseseră înainte de intrarea în vigoare a blocadei.

Napoleon şi-a dat seama de acest eşec şi, de asemenea, de pagubele pe care blocada le aducea economiei franceze. Pentru a permite industriei bumbacului să primească materie primă şi marilor proprietari funciari să-şi exporte excedentele de grâu şi vin, a instaurat, în 1809, un sistem de autorizaţii destinate armatorilor francezi. La export, ei puteau duce, în Anglia, grâne, făină, vinuri, cu condiţia să aducă în ţară mărfuri coloniale şi bumbac brut de valoare egală. Măsura a fost mai profitabilă pentru Anglia decât pentru economia franceză şi i-a nemulţumit pe europeni, pentru că numai francezii au avut dreptul de a face acest tip de comerţ cu Marea Britanie.

Anul 1809 s-a încheiat cu o lovitură de teatru: la 16 decembrie, un act al Senatului anunţa desfacerea căsătoriei lui Napoleon cu Joséphine.

Capitolul IV

NAPOLEON I ŞI REVOLUŢIA

Prin jurământul încoronării, Napoleon s-a angajat să apere cuceririle teritoriale ale Revoluţiei. În această problemă s-a ţinut de cuvânt mai mult decât promisese. Franţa, în frontierele ei naturale, avea 102 departamente, în 1812 imperiul său avea 130, pe aproximativ 750 000 km^2, cu 40 de milioane de locuitori; ajunsese la Marea Baltică şi se învecina cu Imperiul turcesc. În schimb, în Franţa, împăratul a risipit o parte din moştenirea politică şi socială revoluţionară, în timp ce în Europa nu a fost întotdeauna „revoluţia încălţată în cizme"

I. Revoluţia trădată de Imperiu

Împăratul a accentuat permanent caracterul autocratic al guvernării sale. Fizic, omul se schimbase; încă de la întoarcerea de la Tilsit i se vedea fruntea lipsită de păr, faţa împlinită şi se îngrăşase un pic. În mediul luxos de la curte, şi-a păstrat înclinaţia pentru o viaţă simplă şi, până în 1810–1811, a rămas acelaşi extraordinar muncitor neobosit. Poate că vârsta, deziluziile provocate de familie şi de colaboratorii apropiaţi făceau ca el să aibă tot mai puţină încredere în oameni şi să ţină din ce în ce mai puţin cont de părerea celor competenţi. În el s-a amplificat egoismul, tendinţa spre violenţă, dispreţul faţă de oameni şi, mai ales, o ambiţie şi o încredere oarbă în sine, care l-au împins la acţiunile cele mai imprudente. În plus, şi-a

pierdut treptat acel instinct care-l făcea să simtă năzuinţele profunde ale opiniei publice.

Divorţul de Joséphine a fost dictat de grija dinastică: aceea de a asigura ereditatea domniei, punând capăt intrigilor din familia sa şi din anturajul său referitoare la succesiune. A făcut-o, de asemenea, din dorinţa tot mai vie de a asigura pacea europeană, intrând în familia unui suveran învins. Căsătoria cu o arhiducesă austriacă a fost doar o ultimă soluţie în urma refuzului ţarului la un mariaj cu o prinţesă rusă. Cum Metternich căuta ocazia să distrugă alianţa franco-rusă, Napoleon a obţinut fără greutate mâna unei arhiducese de optsprezece ani, Maria-Luiza. La 2 aprilie 1810, cel care a comandat executarea ducelui d'Enghien se căsătorea cu strănepoata reginei Maria-Antoaneta şi a lui Ludovic al XVI-lea. În Franţa, anturajul revoluţionar nu şi-a ascuns ostilitatea şi soldaţii i-au reproşat lui Napoleon că o repudiase pe „bătrână" Stabilirea legăturilor matrimoniale cu Casa de Austria, naşterea unui moştenitor, regele Romei (20 martie 1811), păreau să asigure viitorul celei de a patra dinastii şi pacea Europei.

Împăratul începuse deja să-şi purifice anturajul de toate puternicele personalităţi apărute din Revoluţie (înlocuirea lui Talleyrand cu docilul Champagny); după ce-a de-a doua căsătorie, ultimii rămaşi au dispărut şi ei din sferele înalte ale puterii, adesea în favoarea unor aderenţi din aristocraţie. În iunie 1810, căderea în dizgraţie a lui Fouché a fost ultima despărţire de personalul moştenit de la Revoluţie. Puterea administrativă i-a absorbit, până la urmă, pe toţi ceilalţi. Corpurile legiuitoare alese reprezentând naţiunea i-au pierdut pe ai lor. În câteva departamente, Adunările cantonale în care votul universal se exercita fără restricţie, nu s-au mai reunit decât în

1813. În formarea colegiilor electorale, nominalizarea de către autoritatea administrativă a fost preferată alegerilor, de aceasta profitând nobilii, marii proprietari şi funcţionarii. Puterea legislativă servea doar de decor. O dată cu suprimarea Tribunatului (1807), toate discuţiile au încetat, sesiunile Corpului legislativ au fost tot mai scurte. Împăratul legifera din ce în mai mult prin decrete şi prin senatus-consulturi. Datorită acestora din urmă, foarte folosite în recrutări, Senatul, al cărui caracter aristocratic crescuse, a păstrat doar o mică parte din puterea legislativă. Un salariu mare, momeala senatoreriilor, speranţa unor dotări, garantau docilitatea membrilor săi.

Centralizarea politică, dar şi administrativă, a devenit şi mai riguroasă şi dacă Jean Bon Saint-André, fost membru al Comitetului de Salvare Publică, şi-a păstrat postul la Mainz până în 1813, corpul prefecţilor a primit din ce în ce mai mulţi membri ai fostei aristocraţii. Tot mai mulţi erau prefecţii care trecuseră prin Consiliul de Stat; în acest fel creştea centralizarea, care nu mai avea altă piedică în afara comunicaţiilor lente şi a inerţiei administraţilor.

Justiţia şi-a pierdut independenţa şi a fost reorganizată conform tendinţelor aristocratice ale regimului. În ciuda inamovibilităţii, epurări succesive, în 1808 şi 1810, au dus la aservirea instituţiei. Mulţi din noii magistraţi veneau din fostele parlamente. Jurisdicţiile extraordinare înlocuiau adesea jurisdicţiile normale. În 1810, au fost create, pentru judecarea crimelor de contrabandă, 34 de tribunale şi 8 curţi prevotale[47] ale vămilor, care judecau fără apel şi puteau aplica o pedeapsă de însemnare cu fierul roşu sau moartea. Lucrul la codificare început în timpul Consulatului a fost continuat într-un spirit din ce în ce mai diferit de

[47] Tribunale excepţionale înfiinţate în timpul lui Napoleon, care judecau fără drept de apel. (n.tr.)

principiile Revoluţiei. Codul penal (1810) restabilea pedepsele crude cu lanţul de fier prins de gât sau însemnarea cu fierul roşu. Codul de anchetă penală a suprimat juriul de acuzare şi a reintrodus secretul anchetei.

Atotputernicia poliţiei, încredinţată lui Savary după căderea lui Fouché, a restrâns libertăţile individuale. Poliţia supraveghea opinia publică şi „Cabinetul negru" controla corespondenţa. Jandarmeria, agenţii miniştrilor, prefecţilor şi cei ai împăratului rivalizau cu zel în spionaj şi denunţuri. Represiunea poliţistă era în afara puterii judiciare. Orice opoziţie era reprimată prin punerea sub supraveghere, detenţie arbitrară în aziluri de nebuni sau în închisorile de stat, reînfiinţate în 1810. Libertatea cuvântului a dispărut. Cenzura — Doamna de Staël şi Chateaubriand au fost cele mai cunoscute victime — nu tolera nici o critică, chiar voalată, împotriva împăratului, a regimului său, a politicii şi instituţiilor sale. Decretele din 1810 n-au mai permis apariţia decât a unui singur ziar de departament şi patru la Paris. „Inspirate" toate de *Le Moniteur*, erau supuse controlului permanent al inspectorilor plătiţi chiar de ele. Pe scurt, presa a devenit o presă la comandă. Tipografii şi librarii trebuiau să ceară un brevet revocabil şi să depună jurământ.

Până la urmă, n-a rămas nimic din libertăţile fundamentale aşa cum fuseseră stabilite de Revoluţie, în afară de libertatea religioasă şi libertatea economică. Francezii s-au supus despotismului, pentru că Vechiul Regim şi Revoluţia îi obişnuise. Deşi autoritar, regimul imperial nu a fost crud: ce însemnau 2 500 de persoane deţinute samavolnic în 1814, faţă de mulţimile de suspecţi închişi în timpul Terorii?

Despotismul s-a arătat şi în „cârmuirea" vieţii spirituale. Napoleon s-a dovedit întotdeauna un geniu incomparabil

în arta propagandei. A ştiut în mod remarcabil să folosească toate mijloacele de informare, presa, buletinele armatei, predicile duminicale ale preoţilor, comerţul cu poze şi ilustraţii populare. Artiştii, David, Gros, Géricault şi Prud'hon, au fost mobilizaţi în serviciul regimului. La fel ca împăraţii romani, Napoleon a avut arta sa triumfală, ale cărei elemente au fost arcul şi coloana. Pentru a înrădăcina mitul împăratului în mulţime, exista cultul imperial. Acesta îşi avea calendarul liturgic, cu sărbători fixe, ca Sfântul Napoleon, la 15 august, şi 2 decembrie (aniversarea încoronării) şi sărbătorile ocazionale: căsătoria cu Maria-Luiza, botezul regelui Romei, vizita cuplului imperial în cutare sau cutare regiune. Exista, de asemenea, şi un ritual: slujbe religioase, banchete ale notabilităţilor, jocuri în aer liber, ajutoare acordate celor săraci, iluminaţii, focuri de artificii, chiar căsătoria unei fecioare căreia i se dădea zestre şi a unui veteran al campaniilor napoleoniene.

Învăţământul a fost pentru Napoleon un „instrument de conducere" mai mult ca niciodată; el era orientat spre „respectul pentru religie şi iubirea pentru suveran" şi spre „istoria glorioasă a celei de-a IV dinastii" Creată în 1806 şi inaugurată în 1808, Universitatea imperială a primit de drept monopolul învăţământului. Institutele private nu puteau funcţiona fără autorizaţia sa, fiind sub controlul ei şi plătind o taxă. Cu toate că, la diferite eşaloane ale ierarhiei sale, au fost instalaţi numeroşi clerici, Universitatea n-a plăcut multora din cauza metodelor şi a conţinutului învăţământului său şi o mare parte a tineretului a continuat să frecventeze cursurile institutelor particulare. În acest domeniu, „cârmuirea vieţii spirituale" i-a scăpat mult din mână împăratului.

Napoleon a pus şi Biserica în slujba despotismului său. În acest scop, şi-a multiplicat dovezile de atenţie prevenitoare faţă

de ea. Seminariştii şi preoţii erau scutiţi de înrolare, învăţământul religios era obligatoriu în şcoli şi licee şi pus sub controlul episcopilor. În schimb, clerul îi condamna pe recruţii care nu se prezentau şi pe dezertori. Pentru copiii din mediile sărace care nu mergeau la licee, şi nici la şcoală, a fost pus în circulaţie, începând din 1806, catehismul imperial care îi învăţa despre datoriile pe care le aveau faţă de Napoleon I. Clerul a fost întotdeauna asociat la manifestările oficiale ale cultului imperial. Succesul acestei politici, altarul în serviciul tronului, va fi pus în pericol începând din 1809, după ruptura cu papa.

În domeniul social, Napoleon a eliminat cucerirea Revoluţiei la care francezii ţineau cel mai mult: egalitatea. În departamentele anexate pe malul stâng al Rinului şi în Piemont, o foarte mare proporţie de bunuri naţionale (până la 50% şi 70%) au fost oprite de la vânzare, pentru dotarea Senatului, a Legiunii de Onoare, a beneficiarilor unor senatorerii şi a demnitarilor regimului. În departamentele hanseatice, anexate în 1810, servituţile personale şi unele drepturi feudale au fost abolite, dar altele au trebuit să fie răscumpărate. În departamentele formate după anexarea statelor papale, Codul civil a suferit corectări importante, şi, practic, n-a fost aplicat.

În tot imperiul, Napoleon şi-a continuat politica de ierarhizare a societăţii şi a aruncat un ultim „bloc compact de granit", creând o nobilime de titlu, şi nu de neam, care, după părerea lui, trebuia să amestece burghezia revoluţionară cu vechea aristocraţie, pe care spera să o îndepărteze de Bourboni. Voia o nobilime ereditară diferită de cea veche, deschisă notabililor şi talentelor, pe care, spera să-i facă să uite suprimarea libertăţilor. Cu toate că era o simplă decoraţie, Legiunea de Onoare putea fi considerată ca un titlu aristocratic pe viaţă. Noua nobilime ereditară a apărut la 30 martie 1806, când a fost acordat

titlul de prinţ membrilor familiei imperiale şi când au fost create în Italia cele 30 de mari fiefuri cărora le erau atribuite titluri de prinţ sau de duce şi care au fost distribuite marilor demnitari şi mareşalilor, fiefuri care nu aveau nici o formă de suveranitate. Începând cu 1807, mareşalii au primit titluri luate de la bătăliile în care se remarcaseră. Un pas hotărâtor a fost făcut prin senatus-consultul din 1 martie 1808, care instituia o nobleţe legată de funcţie şi o nobleţe personală. Marii demnitari şi miniştrii, care au primit fiefuri, au fost duci. Ceilalţi, miniştri, senatori, consilieri de stat, arhiepiscopi şi primari din 37 mari oraşe, baroni. Nobleţea personală putea fi acordată de împărat, pentru serviciile aduse, prefecţilor, generalilor şi altor supuşi.

Această nobilime a fost mai puţin numeroasă decât cea a Vechiului Regim, ea cuprinzând 1 509 persoane, 59% militari, 22% funcţionari, 17% notabili ocupând funcţii elective (senatori, primari, membri ai colegiilor electorale). Ea nu conferea nici un privilegiu, nici o îndepărtare de la legile generale; feudalitatea ca atare nu a fost niciodată restabilită. De altfel, noile titluri nu puteau fi transmise prin moştenire, decât dacă titularul lor putea constitui în favoarea fiului său cel mai mare, şi fără a fi împărţit, un majorat, adică un venit provenind în special din bunuri funciare (200 000 de franci pentru un duce, 15 000 pentru un baron). În acest fel, au reapărut, în contradicţie cu Codul civil, inegalitatea socială şi dreptul primului născut.

Noua instituţie a fost o mare greşeală, pentru că a şocat aspiraţiile egalitare ale opiniei publice. Va fi un eşec deoarece această nobilime nu a fost susţinătorul dinastic dorit de întemeietorul ei; nu a fost decât o clică de curtezani care nu l-a sprijinit în momentele critice.

II. Revoluţia neterminată în Europa

Este greşită părerea că Napoleon ar fi încercat să răspândească binefacerile Revoluţiei din Guadalquivir până la Moscova şi că el ar fi putut s-o facă, dar n-a vrut. Posibilităţile lui de amestec în treburile interne ale statelor dependente de Franţa erau limitate, cu excepţia celor care aparţineau sistemului său familial şi a marelui ducat al Varşoviei. El nu-şi putea impune voinţa decât în politica externă, iar pentru rest trebuia să se limiteze la convingere şi la puterea exemplului. Astfel, în Confederaţia Rinului, a ridicat ducatul de Berg şi Regatul Westfalia la rangul de „state model", cu scopul de a-i convinge şi pe ceilalţi prinţi de superioritatea sistemului francez şi de a-i hotărî să-l adopte. Niciodată, cu excepţia ducatului Varşoviei, n-a încercat să impună Codul civil într-un stat necondus de un „napoleonid" Coordonată de Napoleon, impusă de el fraţilor săi pentru a fi imitată, politica de transformare a statului şi societăţii acolo unde a fost începută, a fost rodul unei „revoluţii de sus", ajunsă mai mult sau mai puţin în profunzime. Conducerea a fost artizanul. Prinţii au pornit pe această cale pentru că le mărea puterea şi le permitea să satisfacă mai uşor pretenţiile militare şi economice ale Franţei.

Napoleon credea că reforma statului trebuie să se bazeze pe o Constituţie. Cisalpina, Olanda, Republica Lucca primiseră o Constituţie în perioada Consulatului şi nu trebuia schimbat mult pentru a le adapta la regimul monarhic. Napoleon a promulgat Constituţii şi în alte state din sistemul familial: Westfalia, Berg, Neapole, Spania lui Joseph, ca şi în marele ducat al Varşoviei. Au adoptat Constituţii Bavaria, marele ducat Baden, cel din Frankfurt şi principatul Anhalt-Coethen. Cu excepţia acestuia din urmă şi a regatului Italiei nu s-au preluat în totalitate articole din Constituţia franceză, dar unele dintre ele erau

destul de apropiate (Westfalia, Neapole, ducatul Varşoviei şi Berg).

Peste tot era prevăzută o creştere a puterii executivului. Acolo unde au fost create organe reprezentative, guvernul a avut întotdeauna iniţiativa legilor, dar era necunoscut principiul conform căruia naţiunea trebuia să fie asociată suveranului şi guvernului pentru administrarea statului. Unde a fost instituită o reprezentare naţională, dreptul la vot le-a fost acordat cetăţenilor cu impozitele cele mai mari, fără referire la apartenenţa la vreo clasă. Pretenţiile nobilimii de a conduce statul au fost eliminate.

Un anumit număr de drepturi fundamentale, definite de Revoluţia franceză au fost garantate de Constituţii şi, adesea, introduse acolo unde nu existau: laicizarea statului şi a societăţii, egalitatea tuturor în faţa legii, abolirea privilegiilor judiciare şi fiscale şi a tuturor discriminărilor de ordin confesional. Ca urmare a acestor principii, au fost luate, în unele state, măsuri care tindeau spre emanciparea evreilor.

S-a introdus un sistem de administraţie specializată, centralizată, birocratizată, ierarhizată, urmărindu-se eficacitatea. Randamentul de strângere a impozitului a fost îmbunătăţit. Justiţia a fost, de asemenea, reformată şi a devenit independentă de conducere. Nobilimea şi-a pierdut puterile jurisdicţionale. Recrutarea în armată prin conscripţie a devenit o regulă aproape generală. În tradiţia iosefinismului[48] şi a Revoluţiei, cea mai mare parte a statelor au pus Biserica sub controlul lor, fără a avea nevoie, cu excepţia regatului Italiei, de un concordat pentru a reuşi. Clerul n-a mai fost o clasă privilegiată. Numărul mănăstirilor a fost mult redus şi averile acestora secularizate.

[48] Sistem pus în practică de Iosif al II-lea, rege al Germaniei (1764–1790), şi împărat german (1765–1790), adept al absolutismului luminat, în spiritul căruia a efectuat numeroase reforme. (n.tr.)

Unele state au rămas cu obstinaţie fidele organizării politice, administrative şi sociale a Vechiului Regim; dacă ne gândim că printre ele se afla Regatul Saxei, aliat exemplar al lui Napoleon, putem înţelege limitele de acţiune ale acestuia. În ordinea socială, cel mai adesea, reformele au fost mai puţin profunde decât în domeniul administrativ. Nevoile diplomatice şi militare îl obligau pe Napoleon să-i menajeze pe prinţi şi aristocraţia şi aceasta îl oprea, când era cazul, să exporte în bloc ideile din 1789. A trebuit să accepte ca actul de constituire a Confederaţiei Rinului să garanteze în mod expres privilegiile senioriale şi feudale ale prinţilor mediatizaţi[49], dispoziţie care limita abolirea feudalităţii, chiar în statele membre conduse de un prinţ francez.

Codul civil a fost aplicat doar în regatul Italiei, în Westfalia, provinciile ilirice, marile ducate Berg, Frankfurt şi Varşovia. Cu importante corecturi, a fost aplicat în Regatul Neapole şi, în afara sistemului familial, în marele ducat Baden. Adesea, nobilimea a invocat dispoziţiile sale de protecţie a proprietăţii pentru a i se garanta privilegiile. Eliminarea datoriilor şi a corvezilor a fost asimilată cu o expropriere şi nu s-a putut face decât cu „o dreaptă şi prealabilă despăgubire" În acest fel, codul a servit pentru menţinerea structurilor sociale vechi, pe care avea pretenţia că le distruge.

La fel, politica socială dusă de împărat în Franţa a contribuit la frânarea, în alte părţi, a procesului de abolire a feudalităţii. În statele italiene ale sistemului familial, în Westfalia, în ducate Berg şi Varşovia, veniturile provenind din bunurile imobile ale domeniului au fost destinate plăţilor rentelor legate de fiefuri şi de dotaţii, acestea din

[49] Mediatizare — încorporarea unei ţări germane, depinzând direct de împărat, într-un stat al cărui suveran devenea atunci suzeranul intermediar (mediatizări importante au fost făcute sub Napoleon I). (n.tr.)

urmă în număr de 3 596 şi cu un venit anual global de 30 milioane de franci (780 milioane franci de astăzi). Aceste venituri proveneau din exploatarea domeniului şi din cele pe care vechii prinţi le obţineau în calitatea lor de seniori funciari: taxă plătită seniorului, dijme etc. Pentru a nu se micşora veniturile donatarului s-a hotărât să se menţină aceste taxe asupra pământului pentru care erau plătite. În numele principiului egalităţii, s-a făcut cunoscut, în unele state, că nu se puteau aboli drepturile feudale pentru unele pământuri şi pentru altele nu, şi a existat tendinţa de a le menţine pe toate.

Acolo unde suprimarea taxelor a fost hotărâtă, nu s-a putut face decât pe calea răscumpărării. Diversitatea soluţiilor alese a făcut ca abolirea feudalităţii să fie realizată mai mult sau mai puţin, în funcţie de stat. Au fost adoptate, în mare, şase tipuri de modalităţi: 1. Abolirea totală şi fără despăgubiri a servituţilor personale (iobăgie, corvezi) şi drepturi reale (regatul Italiei); 2. Abolirea totală a servituţilor personale şi unele drepturi reale, cu răscumpărarea altora (Regatul Neapole, Confederaţia elveţiană, departamentele hanseatice); 3. Abolirea totală a servituţilor personale şi răscumpărarea tuturor drepturilor reale (ducatul Berg, Bavaria); 5. Abolirea iobăgiei, răscumpărarea corvezilor şi a drepturilor reale (regatul Westfaliei); 6. Răscumpărarea servituţilor personale (iobăgia în Hessa-Darmstadt, corvezile în provinciile ilire); 7 Abolirea iobăgiei, răscumpărarea corvezilor, a drepturilor reale şi a dijmei (marele ducat al Varşoviei); 8. Abolirea iobăgiei, menţinerea taxelor şi a corvezilor (Baden, Würtemberg). Dijma a fost menţinută în marele ducat Frankfurt. Doar iobăgia a fost abolită aproape complet, fără răscumpărare.

Pentru o îmbunătăţire apreciabilă a condiţiei ţăranului ar fi fost nevoie de o schimbare radicală a modului de obţinere a pământului. S-a încercat să se realizeze acest ţel prin vânzarea bunurilor clerului şi chiar a moşiilor.

Lipsindu-ne studiile precise şi în număr mare, nu putem şti cu exactitate cine a avut de câştigat din transferurile de proprietate care s-au operat atunci. Se poate aprecia, totuşi, că tot cei care aveau deja pământ au fost cumpărătorii.

În general, ţăranii sărăciţi de răscumpărarea drepturilor senioriale sau a taxelor funciare s-au aflat în condiţii mai puţin favorabile, în comparaţie cu cei din Franţa, pentru a deveni proprietari sau a-şi mări patrimoniile. Au trebuit, cel mai adesea, să se mulţumească cu abolirea iobăgiei şi cu dispariţia, mai mult sau mai puţin totală, a regimului seniorial. Revoluţie neterminată, dar, totuşi, o revoluţie, datorită lui Napoleon.

Această neterminare s-a datorat, mai ales, prelungirii războiului şi opoziţiei faţă de stăpânirea franceză, manifestată în unele regiuni cucerite.

Exagerând puţin, s-ar putea spune că, cu cât Napoleon se arăta mai exigent în obţinerea de soldaţi sau în preocuparea pentru blocada continentală, cu atât era mai puţin înclinat să impună reforme, mai ales suveranilor „aliaţi" sau „protejaţi", cei mai ataşaţi tradiţiilor. Obligat să-i menajeze, realizările lui au fost, fără îndoială, mai puţin importante decât şi-ar fi dorit-o.

În regiunile în care stăpânirea napoleoniană a fost combătută prin luptă, în Italia de Sud aproape în toată perioada, în Spania, începând din 1808, în Tirol în 1809, atât stăpânirea franceză, cât şi noul regim politic şi social pe care ea îl personifica erau privite cu aceeaşi ură. Răscoalele naţionale au fost adesea realizate de oameni aparţinând grupurilor sociale cele mai legate de Vechiul Regim. Vehiculată de sentimentul naţional, această respingere a modernizării, a fost în mare măsură responsabilă de neterminarea Revoluţiei în Europa napoleoniană.

Capitolul V

ÎNFRÂNGERILE ŞI CĂDEREA

În mai puţin de doi ani, Napoleon s-a prăbuşit, învins de coaliţia oligarhiei engleze, a monarhiilor absolutiste ale continentului, de sentimentul naţional al ţărilor asuprite, de oboseala opiniei publice franceze, de trădarea principalilor profitori ai regimului său. A eşuat în războiul economic şi înfrângerile militare îl vor doborî.

În anul 1810, avea patruzeci de ani şi portretele cele mai măgulitoare ale pictorilor oficiali ni-l arată cu trăsături îngroşate care-l fac asemănător cu unii împăraţi romani din timpul decadenţei. Totuşi, nu era un om uzat şi va suporta foarte bine iarna rusească şi efortul fizic din timpul retragerii, dar nu mai era omul care muncea permanent, care nu ştia ce înseamnă odihna pentru el şi pentru alţii. Acest supraom care-şi consacra tot timpul problemelor de stat petrecea acum, în timpul „antractului" dintre războaie din anii 1810 şi 1811, zile întregi lângă tânăra sa soţie şi lângă fiul lui. Calităţile intelectuale îi rămăseseră intacte dar, mai puţin ca niciodată, nu admitea că se poate înşela. Atribuia greşelile circumstanţelor sau altcuiva, dar în nici un caz calculelor sale: încăpăţânare care-i va fi fatală.

I. Opinia publică: detaşare şi opoziţie

Între cauzele eşecului final al lui Napoleon, trebuie să socotim şi ceea ce revine indiferenţei şi detaşării unei părţi din ce în ce mai mari a opiniei publice, atât în Franţa, cât şi în afară.

„De partea mea se află literatura minoră şi contra mea cea importantă", spunea împăratul, gândindu-se la Doamna de Staël şi la Chateaubriand. Era doar parţial adevărat, pentru că, în afara Franţei, erau de partea lui scriitori şi publicişti importanţi; Goethe, Hegel, ostili dictaturii iacobine şi care aşteptau o renaştere a Germaniei, i-au urmărit experienţa cu interes. În mediile intelectuale franceze, cei mai talentaţi şi mai citiţi, legitimistul Chateaubriand, Doamna de Staël şi Benjamin Constant din familia liberală, îi reproşau lui Napoleon evoluţia autoritară a regimului său şi şi-au manifestat ataşamentul pentru libertăţile publice şi pentru proprietate. Împăratul nu i-a scutit nici de necazuri şi nici de jigniri; a fost destul de înţelept să nu facă din ei martiri.

În afara Franţei, opoziţia intelectualilor nu a fost întotdeauna de salon, ea s-a nutrit atât din ostilitatea la despotismul imperial, cât şi din jignirile aduse sentimentului naţional. În Confederaţia Rinului şi în centrele universitare din Heidelberg şi Jena, prin pana fraţilor Schlegel, a lui Novalis, a lui Görres, romantismul conservator şi naţionalist îl declara pe Napoleon asupritorul naţiunii germane şi îi chema pe toţi germanii să lupte împotriva lui, neţinând seama de graniţele care încă îi separau. În Germania napoleoniană, opoziţia se forma şi prin scrierile lui Gentz, refugiat la Viena, prin *Cuvântările către naţiunea germană*, ţinute de Fichte la Berlin în 1808, prin caietele *Geist der Zeit* ale lui Arndt. Faptul că Doamna de Staël complota cu Gentz, unul din adversarii cei mai înverşunaţi ai Revoluţiei, arată la ce putea duce ura împotriva lui Napoleon.

Niciodată în Imperiu şi nici în ţările sistemului, Napoleon n-a reuşit să-şi atragă în mod durabil clasele superioare ale

societăţii. În Franţa, aristocraţia tradiţională, măgulită totuşi, a rămas, în secret, legitimistă. În afara Franţei, dincolo de aderarea câtorva nobili liberali (Spania, Confederaţia Rinului), ea nu i-a iertat împăratului că era vinovat de pierderea unora din privilegiile sale. Unul din cei mai îndârjiţi duşmani ai lui Napoleon n-a fost oare baronul Stein, „mediatizat" în procesele-verbale ale Dietei Imperiului german?

La început, clerul îl considerase pe Napoleon ca pe omul care reîntronase religia. În ţările vasale, catolicul sau protestantul, rămânea mai rezervat, deoarece continua să vadă în el pe cel care aducea Revoluţia. Clerul suporta greu pierderea bunurilor sale şi consecinţele politice de secularizare la care toţi suveranii legitimi se grăbiseră să adere. Conflictul cu papa nu a rezolvat nimic. În Imperiu, câţiva episcopi recalcitranţi au fost închişi şi seminariştii înrolaţi în armată. După ce a fost închis, Pius al VII-lea a refuzat învestitura canonică a noilor episcopii numiţi de împărat, paralizând astfel concordatul. Napoleon a replicat renăscând galicanismul: Declaraţia celor patru articole din 1682, a devenit lege a Imperiului. A ordonat ţinerea unui conciliu naţional, însărcinat să decidă că învestitura canonică făcută de arhiescop va fi valabilă, dacă papa nu şi-o va da pe a sa în termen de şase luni. În ciuda docilităţii sale, episcopatul a refuzat să rupă legăturile cu papa. Criza a fost pe placul taberei regaliste, dar masa credincioşilor a rămas inertă, pentru că slujbele au continuat să fie ţinute.

Atitudinea burgheziei este mai greu de analizat. În Franţa, în Olanda, în Italia de Nord, în oraşele hanseatice, armatorii şi negustorii nu-i iertau lui Napoleon ruinarea comerţului maritim. În Franţa, în Berg, în Saxa, în Elveţia industriaşii îi erau recunoscători pentru interzicerea produselor englezeşti, dar, în acelaşi timp, protestau împotriva lipsei şi scumpirii zahărului şi cafelei. Tulburând obiceiurile alimentare (zahăr, cafea, ceai) şi vestimentare (bumbac), lipsindu-i pe oameni de tutun de fumat sau de prizat, împăratul a acumulat împotriva lui, duşmănii ascunse în toate clasele. În Franţa, burghezia nu l-a iertat că a îndepărtat-o de la conducerea treburilor publice. Din oboseală,

dar şi din calcul, ea va accepta, în 1814, regimul care-i promitea avantajele bonapartismului, scutind-o de dezavantaje.

În Imperiu şi în statale vasale, existau aceleaşi forme de opoziţie populară: contrabanda şi dezertarea. După Wagram, o amnistie de care au beneficiat mai mult de 100 000 de dezertori, a scos în evidenţă amploarea fenomenului. Nesupunerea la recrutare şi dezertarea au crescut şi mai mult când au apărut cele mai mari cereri de oameni, şi totuşi, în 1813, fenomenul nu a depăşit 10% din efective. Masele populare nu erau deloc afectate de despotismul imperial, în ciuda creşterii impozitelor şi a recrutării, ci mai mult de teama unei crize a aprovizionării cu alimente. Recolta de cereale din 1810 a fost slabă, cea din 1811 şi mai rea, cu toate că au existat excedente importante în departamentele hanseatice şi renane. Preţul pâinii atinsese valori impresionante şi a trebuit să se reintroducă preţurile maximale, ca în 1793. Această criză a agravat-o pe cea care izbucnise în industrie în toamna anului 1810. Cerşetoria şi vagabondajul au provocat nesiguranţă la ţară şi în oraşe au izbucnit incidente. O răscoală a foametei s-a declanşat la Caen, la 2 martie 1812, şi a dus la opt condamnări la moarte, printre condamnaţi fiind şi o femeie. Recolta bună din 1812 a readus liniştea.

Primele răscoale armate, în departamentele anexate, au izbucnit în 1813–1814, dar nu peste tot; adesea, ca la Hamburg şi Amsterdam, vameşii au fost primele victime. În general, cel puţin în Franţa, cu toate înrolările şi drepturile reunite, oamenii simpli, meşteşugari şi ţărani, au rămas până la urmă — „Cele 100 de zile" o vor dovedi — credincioşi împăratului, în afară de Vest şi de Provence. Legenda napoleoniană va avea cel mai mare ecou printre

ei şi, într-o măsură mai mică, în noile departamente şi în ţările vasale (să ne gândim la Spania!), mai ales acolo unde ţăranii nu se putuseră elibera încă de sistemul feudal. În vestul şi sudul Germaniei, de exemplu, au continuat să-l considere pe Napoleon ca pe binefăcătorul lor.

În unele state vasale, opoziţia faţă de autoritatea napoleoniană a aţâţat în mod permanent întreaga populaţie contra ocupantului străin. Din 1809, în Calabria şi în Appulia, gherila creştea, întărită de cei ce refuzaseră recrutarea şi de dezertori şi însufleţită de o societate secretă xenofobă: carbonarismul. Răscoala spaniolă, care dura din 1808, îi permisese Angliei să deschidă un al doilea front şi, mai ales, să deschidă unul din zăvoarele blocadei continentale.

II. Eşecul războiului economic

În 1809, războiul continental îi permisese Angliei să depăşească primele dificultăţi grave datorate blocadei. Napoleon şi-a dat seama că îi era imposibil să împiedice contrabanda, că industria franceză a bumbacului nu avea materie primă, că exporturile franţuzeşti de produse agricole scădeau mult, că încasările vamale se micşorau. A luat o serie de măsuri de remediere. În acelaşi timp, a continuat să considere ţările de pe continent ca pe nişte „colonii" ale Imperiului, obligându-le să rezerve materiile lor prime (bumbac din Neapole şi mătăsuri din Italia) cu prioritate industriei sale şi să acorde înlesniri vamale produselor fabricate franceze, în timp ce ale lor erau prohibite în Franţa.

Pentru a lupta împotriva contrabandei, Napoleon a trecut la anexarea la Imperiul său a unor teritorii în care ea înflorea: Olanda, luată lui Louis (martie–iulie 1810),

cantonul Valais (noiembrie), apoi oraşele hanseatice, o parte a ducatului Berg, patru state din Confederaţia Rinului, din care ducatul Oldenburg aparţinea unei rude a ţarului, în sfârşit, Catalonia, luată de la Joseph (ianuarie 1812). Imperiul a atins atunci cea mai mare întindere. În acelaşi timp, prin decretul de la Fontainebleau (10 octombrie 1810), a mărit represiunea, încredinţând-o unor curţi prevotale şi unor tribunale ordinare ale vămilor şi poruncind să fie arse toate produsele capturate fabricate în Anglia. În Imperiu, în Olanda, în Confederaţia Rinului, în Italia, în provinciile ilire, în Spania aflată încă în stăpânirea lui, s-au aprins ruguri.

Atât pentru a restrânge consumul mărfurilor coloniale, cât şi pentru a mări încasările vamale şi a permite aprovizionarea cu bumbac din America, din Levant şi din Neapole, a fost autorizat importul tuturor produselor exotice nebritanice, dar cu plata unor taxe exorbitante (600 de franci pentru un chintal de zahăr). Pentru a evita ca aceste produse să fie mai ieftine în Europa, fapt care ar fi favorizat contrabanda, diplomaţia franceză s-a străduit, cu succes, să impună aplicarea acestui tarif în toate statele sistemului şi în Prusia, în Austria, şi chiar în Rusia. Suveranii au acceptat din motive fiscale evidente.

Regimul licenţelor, perfecţionat prin decretele din Saint-Cloud (3 şi 25 iulie 1810), a realizat o sinteză între obiectivele blocadei şi cele ale sistemului continental. Ele dădeau armatorilor francezi şi celor din Statele Unite şi numai lor, contra unei taxe foarte mari, permisiunea de a face comerţ cu Anglia. Aceasta ducea la ruinarea ţărilor aliate şi neutre. Numai produsele pământului din Imperiul francez puteau fi exportate, cu excepţia grânelor, a căror ieşire din ţară a fost interzisă, începând cu iunie 1810, din cauza ameninţării unei recolte slabe. În schimb, navele cu

licenţă trebuiau să importe produse coloniale şi bumbac; nu a fost permis niciodată importul de produse fabricate englezeşti.

În Anglia, efectele acestor măsuri au fost îngrozitoare; exporturile au scăzut cu 10% între 1809 şi 1810, cu 28,5% între 1810 şi 1811. Cele către Europa au scăzut de la 17 la 24%, rămânând totuşi superioare faţă de cele existente înainte de decretul de la Berlin, pentru că o contrabandă activă s-a menţinut, plecând din Malta şi traversând Balcanii în direcţia Viena. Anglia a avut de suferit în urma succesului acţiunilor lui Napoleon, mai ales în comerţul cu Statele Unite. Producţia industrială s-a prăbuşit; în textile, salariile au scăzut cu 30%, între 1810 şi 1812. Muncitorii au acuzat maşinile, dar „luddismul"[50] care s-a dezvoltat între noiembrie 1811 şi iunie 1812 a fost acţiunea unor revoltaţi nu a unor revoluţionari. Nu a fost revoluţie, pentru că, în ciuda scumpirii, pâinea nu a lipsit, Anglia făcând, din timp, stocuri de cereale, din importuri. Vânzările de grâu european, din care Imperiul a furnizat doar o mică parte, au salvat Anglia.

În Imperiu, balanţa comercială a rămas excedentară şi încasările vamale au crescut. Totuşi dificultăţile economice persistau.

În primul rând, contrabanda continua. Prin intermediul ei se obţineau produse de bază: zahăr, cafea, tutun, bumbac, sau din cauză că străinătatea oferea la preţuri mai bune mărfurile prohibite la import: produse din bumbac, articole de fierărie etc. Peste tot, contrabandiştii şi-au găsit complici: suverani preocupaţi să apere interesele comercianţilor lor, agenţi

[50] Mişcare de masă a proletariatului englez, care a luat forma distrugerii uneltelor (şi-a luat numele de la Nod Ludd, muncitor care ar fi distrus prima maşină). (n.tr.)

consulari francezi, ca Bourrienne la Hamburg, şi mai ales funcţionari vamali, de la simplul funcţionar la unii directori regionali. Circuitele de aprovizionare a comerţului de contrabandă erau de o complexitate extraordinară. Punctele cele mai avansate erau formate de uriaşele depozite instalate de englezi în insulele din Mediterană, din Canalul Mânecii, din Marea Nordului şi Marea Baltică, şi pe coastele care erau departe de supravegherea vameşilor împăratului. Pe măsură ce acesta îşi întinsese stăpânirea pe litoral, punctele de aprovizionare de pe continent s-au deplasat spre est. Cu toate acestea, oraşul Strasbourg, şi-a păstrat rolul de „colector al tuturor liniilor de contrabandă" În afara Imperiului, trei mari centre redistribuiau clandestin mărfurile transportate de pe coaste: Frankfurt, aprovizionat clandestin pe Marea Nordului, care aproviziona oraşele Strasbourg şi Basel, Leipzig, aprovizionat prin Marea Nordului şi Marea Baltică, care aproviziona Polonia şi Rusia, Viena care colecta mărfurile aduse din Malta, (*via* Trieste) şi cele din Constantinopol şi Salonic.

O criză economică gravă, dar scurtă, a zguduit continentul. Dacă Napoleon nu putea fi făcut responsabil de recoltele slabe, politica sa dădea lovituri care se simţeau în comerţ, bănci şi industrie. Introducerea sistemului licenţelor a dat naştere unei puternice speculări a produselor coloniale, al căror preţ a crescut rapid din aprilie în octombrie 1810, iar cererile de scont s-au intensificat. În septembrie, una din cele mai solide bănci din Lübeck a dat faliment; falimentul său l-a antrenat pe cel al unei bănci din Amsterdam, apoi pe acela al mai multor bănci din Paris şi din Frankfurt legate de ea. A urmat o panică generală. Băncile au retras capitalurile plasate în industrie; industria textilă, de bumbac şi mătase, au fost atinse la rândul lor. Sectorul extraordinar care colecta taxele impuse ţărilor învinse a venit în sprijinul industriei franceze (guvernul i-a acordat

împrumuturi, i-a asigurat comenzi, în timp ce intensifica programul marilor lucrări). Criza a fost repede depăşită dar, până în 1815, economia a rămas stagnantă.

Reuşind în două rânduri, în 1807–1808 şi în 1810–1812, să lovească dur economia engleză, Napoleon putea desigur să creadă în succesul blocadei, dacă avea să reuşească să menţină, pentru mult timp, închiderea aproape perfectă a continentului. Dar, supărat că blocada favoriza numai economia franceză şi nemulţumit că Napoleon nu-i dăduse voie să primească nave americane în porturile sale, în timp ce ele erau admise în cele ale Imperiului, ţarul a hotărât, la 31 decembrie 1810, deschiderea porturilor sale ţărilor neutre şi vămuirea produselor franceze. Iarna rusească va provoca sfârşitul blocadei salvând Anglia.

Napoleon a pierdut războiul economic şi pentru că, după Trafalgar, nu mai avea mijloacele necesare să „blocheze insulele britanice" Stăpână a mărilor, Anglia a putut să deschidă noi pieţe în America Latină şi în Europa Meridională; datorită diplomaţilor săi şi a oamenilor săi de afaceri, a ştiut să evite lungile întreruperi ale legăturilor cu Statele Unite.

Napoleon a fost, de asemenea, victimă a propriilor sale greşeli de politică economică. Convins că armătura financiară engleză se va prăbuşi, nu s-a gândit vreodată să întrerupă circulaţia numerarului şi a poliţelor între Europa şi Anglia. A respectat solidaritatea bancară internaţională; peste strâmtoare, marile firme din Amsterdam, din Frankfurt, din Hamburg au putut menţine, cu Banca Londrei relaţii strânse, datorită cărora circulaţia „bancnotelor englezeşti" spre continent nu s-a întrerupt, fapt care a susţinut comerţul britanic.

Franţa era pusă în situaţia de a nu-şi mai îndeplini funcţia sa tradiţională de redistribuitor al mărfurilor coloniale şi cum, în ciuda eforturilor sale, Anglia nu a putut s-o înlocuiască în totalitate, a apărut penuria, incomplet compensată de aprovizionarea prin contrabandă sau de sistemul licenţelor, şi una şi cealaltă contribuind la o creştere considerabilă a preţurilor şi, de aici, la nemulţumirea europenilor.

Industria franceză nu a fost întotdeauna în măsură să furnizeze Europei tot ceea ce aceasta obţinea de la industria engleză. Când reuşea, preţurile erau mai mari, fapt care încuraja contrabanda. Creşterile producţiei realizate în metalurgie, în industria chimică, în textile, cu toată penuria de bumbac, erau insuficiente. În aceste condiţii, nu se putea pune problema subminării Marii Britanii.

În plus, Imperiul francez nu putea absorbi echivalentul a ceea ce, în vremuri normale, Anglia primea de pe continent şi în special din ţările baltice, adică cereale şi produse pentru nave. Franţa, cu excepţia Anului IX, în 1810 şi 1811, a avut recolte abundente.

Eşecul războiului economic mai trebuie căutat şi în contradicţiile interne ale politicii împăratului. Cerea Europei mari sacrificii fără a-i oferi nimic în schimb, pentru că, fără a face din Franţa un mare importator de produse agricole, şi-a închis în mod riguros Imperiul pentru toate produsele industriale străine, inclusiv pentru cele din statele aliate, ca de exemplu ducatul Berg care a pierdut în Franţa unul din cei mai mari clienţi pentru produsele sale din bumbac şi din fier. Napoleon a pierdut pentru că nu a avut în vedere decât interesele egoiste ale industriaşilor francezi. Blocada a fost distrusă de sistemul protecţionist şi de ambiţiile economice ale sistemului continental, adică de imperialismul economic francez.

III. Înfrângerile militare

Înfrângerile militare ale lui Napoleon se explică prin slăbirea calitativă a armatei sale, în care proporţia de tineri înrolaţi, puţin instruiţi, creştea, şi în care contingentele

străine, al căror devotament era, adesea, îndoielnic, erau tot mai numeroase, la care trebuie adăugate lipsa de cai şi calitatea deseori slabă a armamentului. În timp ce calitatea armatelor duşmane s-a îmbunătăţit mereu, strategia napoleoniană şi-a pierdut din eficacitate pe marile câmpii din Est. În sfârşit, nu trebuie uitat că împăratul trebuia să lupte pe mai multe fronturi şi să combată, din ce în ce mai mult, în spatele fronturilor, rezistenţa armată a popoarelor.

Operaţiunile armate împotriva Rusiei au început abia în iunie 1812, dar în anii 1810 şi 1811, armatele napoleoniene nu au stat cu arma la picior. În 1810, Masséna, în fruntea a 100 000 de oameni, a primit ordinul să alunge din Peninsula Iberică armatele engleze. A redeschis drumul spre Portugalia, dar a fost învins de anglo-portughezi în mai 1811 şi a căzut în disgraţie. La începutul anului 1812, Wellington a intrat în Spania şi, la 22 iulie, la Arapiles, i-a zdrobit pe Marmont şi Clausel şi l-a alungat pe Joseph din Madrid. Cel puţin 200 000 de oameni au trebuit să rămână în Spania în momentul în care începea aventura din Rusia.

1. Dezastrul din Rusia (1812). Cauzele neînţelegerii cu Rusia sunt nenumărate. Napoleon era supărat pe ţar că l-a susţinut prea puţin în războiul contra Austriei şi că îi refuzase mâna unei prinţese ruse. Alexandru se temea ca nu cumva marele ducat al Varşoviei să formeze nucleul unei viitoare Polonii, era sătul de blocada continentală şi nemulţumit de anexarea ducatului Oldenburg care aparţinea cumnatului său. Necazul din 31 decembrie 1810 s-a adăugat la un contencios greoi.

În anii 1811 şi 1812, tensiunea a crescut între cei doi aliaţi de la Tilsit şi fiecare dintre ei şi-a căutat alţi aliaţi. Ţarul a obţinut sprijinul Suediei, printr-o înţelegere cu

regentul Bernadotte, căruia i-a promis Norvegia şi a semnat pace cu Turcia. Napoleon obliga Rusia să-i dea 20 000 de oameni şi obţinea 30 000 de la Austria, în schimbul promisiunii că-i va restitui provinciile ilire.

Cu contingentele aliate, Napoleon a adunat 1 100 000 de oameni, din care 200 000 au rămas în Spania şi tot atâţia în Franţa şi Italia; 700 000 au fost concentraţi în Germania şi în Polonia, dintre care 500 000 în prima linie. Jumătate din aceştia veneau din Imperiu, dintre care doar 125 000 până la 140 000 din vechea Franţă şi restul din departamentele străine. Diferenţa venea de la aliaţi: olandezi, germani (între care prusieni şi austrieci), polonezi, elveţieni, chiar şi spanioli; era o armată formată din douăzeci de naţiuni. În afară de gardă, regimentele franceze aveau doar o zecime de soldaţi în vârstă. Amploarea efectivelor l-a obligat pe Napoleon să încredinţeze comandamentul unor oameni, ca Ney, Eugène, Jérôme, incapabili să manevreze mase de oameni atât de mari. Luxul exagerat al multora dintre generali şi colonei a provocat indisciplina soldaţilor.

Napoleon a pornit la război cu multe idei greşite. Credea că iobagii se vor răscula ştiind că el le aduce principiile lui 1789, dar ei nici măcar nu auziseră vorbindu-se despre ele. Nu încercase să-i emancipeze pentru a nu compromite împăcarea cu Alexandru, în care el avea încredere. Credea că rubla se va devaloriza şi a cerut să se imprime multă hârtie monedă falsă pentru a-i provoca prăbuşirea. Sperând că ţarul va cere pace înainte de venirea iernii, a refuzat să încarce convoaiele cu blănuri pentru soldaţi şi cu potcoave pentru gheaţă pentru cai.

Imensitatea teritoriilor, tactica şi tenacitatea ruşilor, gherila ţăranilor au dejucat planurile concepute pentru o campanie rapidă. S-a lovit de o îndârjită rezistenţă

naţională, ajutată de natură şi de climă, cu toate că dezastrul începuse deja când rigorile iernii s-au agravat. Pentru a-şi asigura spatele, îl mutase pe papă la Fontainebleau (martie 1812).

La 24 iunie 1812, armata celor douăzeci de naţiuni a trecut Niemenul. Ruşii, inferiori numeric, s-au retras fără a da bătălia decisivă, nici un obstacol natural nepermiţându-i lui Napoleon să-i încolţească. Armata sa se istovea în urmărirea duşmanului de negăsit; la mijlocul lunii august, fără lupte, pierduse 150 000 de oameni prin dezertări şi boli. Caii mureau în număr mare din cauza căldurii şi intendenţa nu mai putea funcţiona. Trebuia hrănită armata într-o ţară pustiită, la apropierea ei, de locuitori şi de resurse. Furturile favorizau dezertările, mai ales din rândurile străinilor. Napoleon a încercat în zadar să-i înconjoare pe ruşi la Smolensk: armata sa, mai puţin omogenă ca altădată, nu mai avea aceeaşi rapiditate de manevră.

În faţa Moscovei, Kutuzov a primit lupta: a fost carnagiul de la Borodino sau de la Moscova (5–7 septembrie 1812), mai rău decât cel de la Eylau, dar armata rusă, încă nedistrusă, a putut să se retragă. Napoleon a intrat în Moscova; Alexandru, îndemnat de nobilii şi patrioţii germani refugiaţi, a refuzat negocierea care i s-a propus. Oraşul a fost distrus de un incendiu care a lipsit armata de aprovizionarea sperată. Ameninţat să i se taie retragerea de către armatele ruseşti, împăratul a ordonat retragerea celor 100 000 de oameni care îi mai rămăseseră.

Kutuzov i-a împins pe drumul spre Smolensk, devastat la venire, pe care au fost hărţuiţi de cazaci şi de ţăranii ruşi care îi ucideau pe răniţi şi pe cei rămaşi în urmă. La 5 noiembrie, prima ofensivă de iarnă; n-a durat decât trei zile, în cursul cărora armata a pierdut 65 000 de oameni. În acel moment, Napoleon a aflat că la Paris, la 25 octombrie, generalul Malet fusese gata să răstoarne regimul, răspândind vestea morţii sale şi că, în nebunia generală, nimeni nu se gândise la Napoleon al II-lea, ceea ce demonstra slăbiciunea celei de a IV-a dinastii. Frigul îngrozitor a început la 14 noiembrie şi retragerea s-a transformat

în derută. La trecerea peste Berezina (26–29 noiembrie), Napoleon abia a scăpat de armatele ruseşti. La 5 decembrie şi-a părăsit armata, plecând spre Paris. La 16 decembrie, resturile acesteia, 18 000 de oameni, au trecut Niemenul. Pierduse cel puţin 380 000 de soldaţi, din care mai mult de 100 000 de prizonieri, şi 1 200 de tunuri.

În Spania, de asemenea, anul s-a terminat rău; Andaluzia era pierdută definitiv şi englezii dispuneau acum de baze solide de pornire în viitoarea campanie.

2. Dezastrele din 1812. Napoleon a început să-şi reorganizeze armata. Cu 120 000 de oameni din contingentul 1813 chemat în septembrie, 100 000 de dispensaţi din contingentele 1805–1812, 1 800 000 din gărzi naţionale şi soldaţi rechemaţi din Spania, a putut să strângă 350 000 de oameni pentru a putea apăra Germania. Dar nu avea ofiţeri şi nu se putea baza decât pe 15 000 de călăreţi. Armamentul era din ce în ce mai prost calitativ. În bătălia de la Katzbach, două treimi din puştile unor regimente n-au putut trage. Afeturile şi roţile tunurilor erau făcute din lemn care nu se uscase suficient şi se rupea.

La 30 decembrie 1812 şi la 30 ianuarie 1813 au dezertat trupele prusace şi austriece care formaseră aripa de nord şi aripa de sud ale armatei din Rusia şi nu luptaseră prea mult, ceea ce i-a obligat pe francezi să se retragă pe Oder, apoi pe Elba. În februarie 1813, ruşii au ocupat Polonia. În campania din Germania care începea, Napoleon a făcut mari greşeli: trupe prea dispersate, grijă prea mare pentru păstrarea fortăreţelor: Danzig, Stettin, Hamburg, Magdeburg; a uitat principiul esenţial al doctrinei sale: concentrarea de trupe. Importante răscoale populare au izbucnit în spatele trupelor sale, împiedicându-le mult mişcările.

Prima a început în februarie 1813, în regiunile hanseatice, când încă nici Prusia şi nici Austria nu intraseră în război. Răsculaţii au fost sprijiniţi de o incursiune a cazacilor şi Davout a potolit-o cu greu. La 28 februarie 1813, Prusia şi Rusia au încheiat o alianţă. La 17 martie, Prusia declara război Franţei şi, îndemnat de patrioţi, regele prusac i-a chemat pe prinţii şi popoarele Germaniei la luptă pentru scuturarea jugului francez. Câteva zile mai târziu, cele două ducate Mecklenburg şi cele patru principate Anhalt au ieşit din Confederaţia Rinului şi îşi puneau trupele la dispoziţia coaliţiei.

În Olanda, izbucneau răscoale şi se cerea întoarcerea prinţului de Orania. La 17 martie, Joseph părăsea definitiv Spania. Sperând să potolească neliniştea catolicilor, Napoleon a încercat să se apropie de papă. La 25 ianuarie, i-a impus Concordatul de la Fointainebleau care-i permitea să ocupe numeroasele episcopate vacante, dar, la 24 martie, Pius al VII-lea s-a dezis.

Napoleon a început ofensiva în Saxa, în primăvara anului 1813 şi, printr-o manevră strălucită, i-a învins pe prusaci şi pe ruşi la Lützen (2 mai) şi la Bautzen (21 mai) dar, din lipsă de cavalerie, nu i-a putut nimici. Austria s-a oferit ca mediator şi un armistiţiu a fost semnat la Pleiswitz (4 iunie).

Viena devenise arbitrul situaţiei. La 14 iunie, Prusia, Rusia şi Anglia s-au înţeles să nu încheie pace atâta vreme cât Franţa nu era readusă în vechile ei frontiere (Convenţia de la Reichenbach). La Congresul de la Praga, Metternich i-a propus lui Napoleon să restituie toate cuceririle sale, cu excepţia malului stâng al Rinului şi a Italiei de Nord, iar dacă refuză, Austria va intra în coaliţie. Napoleon a respins orice concesie. A aflat atunci că Wellington îl învinsese pe Soult la frontiera bască: momentul în care Europa îşi redeschidea porţile pentru mărfurile engleze, a fost sfârşitul blocadei continentale. La 7 august, Austria i-a

adresat un ultimatum lui Napoleon privind revenirea la frontierele din anul 1800; aceasta însemna începerea războiului.

Pentru prima oară, Napoleon trebuia să înfrunte o coaliţie generală care realizase şi unicitatea comandamentului (austriacul Schwartzenberg), care dispunea de 500 000 de oameni, între care şi suedezii lui Bernadotte. Împăratul putea cu greu să-i înfrunte cu 250 000 de oameni a căror instrucţie lăsa de dorit. I-a învins pe austrieci la Dresda (26 august), dar aliaţii l-au silit, pe el, ca şi pe locţiitorii săi, să facă o serie de marşuri şi de contramarşuri, care au obosit trupele şi au favorizat dezertările, mai ales în contingentele din Confederaţia Rinului. Locţiitorii săi au fost învinşi unul după altul şi, în cincisprezece zile, împăratul a pierdut în acest fel 150 000 de oameni şi aproape toată artileria.

La 30 septembrie 1813, un comando prusac condus de Cernişev a lansat un atac asupra oraşului Kassel care a fost semnalul prăbuşirii regatului Westfaliei, ceea ce l-a obligat pe regele Jérôme să fugă. La 15 octombrie, plebea a deschis porţile Bremenului ruşilor conduşi de Tettenborg. Semnalul dizolvării Confederaţiei Rinului l-a dat Bavaria, statul cel mai răsfăţat de Napoleon, care s-a aliat cu Austria şi a pus, imediat, la dispoziţia coaliţiei mai mulţi oameni decât îi ceruse vreodată împăratul.

Pentru a evita încercuirea, Napoleon s-a retras spre Leipzig, unde a trebuit să accepte lupta (16–19 octombrie 1813). Venirea, în timpul bătăliei, a 100 000 de suedezi ai lui Bernadotte, dezertarea contingentelor saxone, lipsa artileriei, pasivitatea unor generali ca Augereau, explică înfrângerea care l-a costat pe împărat pierderea a 60 000 de oameni. Ceea ce a mai rămas din armată s-a retras spre Rin, zdrobindu-i pe austro-bavarezii care încercaseră să bareze drumul. Întreaga Germanie a trecut de partea învingătorilor. În noiembrie, francezii au trecut Rinul. Sperând să recucerească Germania, Napoleon lăsase 100 000 de oameni, cu 1 000 de tunuri, în fortăreţele Vistulei, Oderului şi Elbei. Ele au rezistat până în 1814. Pentru a-i opri pe cei 230 000

de oameni ai aliaţilor, nu mai dispunea decât 56 000 de oameni împrăştiaţi între Basel şi Nijmegen.

Pe alte fronturi, situaţia era la fel de dezastruoasă. Cu zece zile înainte de Leipzig, Wellington trecuse râul Bidassoa. Napoleon i-a redat tronul lui Ferdinand al VII-lea (11 decembrie). În noiembrie, Austria a invadat Italia, unde prinţul Eugène lupta pas cu pas, englezii au debarcat în Toscana, Murat negocia cu Mettemich şi deschidea porţile mărfurilor englezeşti. În Elveţia, Dieta denunţa actul de mediere şi aliaţii intrau în ţară (21 decembrie). La 16 noiembrie, Olanda se răsculase. Ruşii intraseră în Amsterdam şi prinţul de Orania revenea în ţara sa; mai grav, la 23 decembrie, austriecii pătrunseseră în Alsacia.

3. Campania din Franţa şi prima abdicare (1814). La 9 noiembrie 1813, la Frankfurt, aliaţii au propus pace Franţei, punând condiţia frontierelor naturale. Napoleon s-a hotărât s-o accepte, pentru că opinia publică franceză dorea pacea şi pentru că la Paris se complota, vorbindu-se de regenţa lui Joseph sau Bernadotte. Când au primit acceptul lui, aliaţii i-au răspuns că este prea târziu. La 19 decembrie, la apelul lui Laîné, Corpul legislativ a cerut raportul asupra proiectelor de pace, garanţia libertăţilor civile şi politice şi l-a invitat pe împărat să nu mai continue războiul „decât pentru independenţa şi securitatea teritoriului", pe scurt i-a condamnat întreaga politică. A fost respins. În vest, renăştea regalismul.

La 9 octombrie, au fost înrolaţi 120 000 de oameni din contingentul 1814 şi din cele anterioare şi tot atâţia din contingentul 1815 (aceştia au fost numiţi „Maria-Luiza") şi, la 15 noiembrie, 300 000 din contingentele din Anul X până în 1814. În faţa acestor noi sacrificii, naţiunea s-a opus; nu se mai dorea decât pacea şi au existat reacţii puternice contra invadatorului numai în regiunile ocupate, din cauza violenţelor ruşilor şi prusacilor. Împăratul n-a

îndrăznit să repete anul 1793 şi să proclame înrolarea în masă. Când luptele au reînceput, pe frontul de nord-est nu existau decât 70 000 de francezi, o mână de nemulţumiţi, prost echipaţi, împotriva a 260 000 de coalizaţi.

Îl costa scump acum faptul că neglijase fortăreţele din vechea Franţă. În ianuarie 1814, aliaţii au cucerit Montbéliard, Dôle, Langres, Dijon. Prusacul Blücher şi austriacul Schwartzenberg au ajuns până în Champagne fără ca fortăreţele din est să-i fi dat împăratului timpul de a-şi termina pregătirile. Lăsându-l pe Soult să întârzie înaintarea lui Wellington în sudul aquitan şi pe Eugène să lupte, în Italia, împotriva englezilor debarcaţi în Toscana, şi împotriva lui Murat care trădase, în speranţa de a-şi păstra tronul în Neapole, Napoleon s-a ocupat doar de frontul din nord-est. Înainte de a se duce la armata sa, dăduse ordin ca papa să fie readus în Italia.

Bülow cu anglo-prusacii coborau pe valea râului Oise, Blücher cu prusacii pe cea a Marnei, Schwartzenberg cu austriecii şi ruşii pe cea a râului Aube. Găsind un teatru de operaţiuni perfect potrivit cu principiile tacticii sale militare, Napoleon a manevrat pe poziţia centrală, între armatele duşmane. În nord, sprijinindu-se pe fortificaţiile lui Vauban, generalul Maison ţinea în frâu armata lui Wintzingerode, făcând astfel posibile manevrele lui Napoleon între Aube şi Marna. Acesta s-a năpustit asupra prusacilor, i-a împrăştiat (Champaubert, Montmirail, 10 şi 14 februarie 1814), apoi i-a dat peste cap pe austrieci la Montereau (18 februarie).

Aliaţii, descurajaţi, ar fi fost gata să accepte pacea pe care Napoleon le-a propus-o la Congresul de la Chatillon, pe bazele de la Frankfurt, dar impulsionaţi de englezul Castlereagh, care nu accepta decât frontierele din 1792, au renunţat. În martie, situaţia s-a înrăutăţit pentru Franţa. La 16 februarie, Augereau, însărcinat să apere Jura, era învins şi la 21, lăsa, fără luptă,

Lyonul în mâinile austriecilor. Soult se retrăgea spre Toulouse, la 14 martie Wellington intra în Bordeaux, în care primarul regalist şi ducele d'Angoulême proclamau restauraţia Bourbonilor. Bernadotte cobora pe Oise, cu 100 000 de oameni.

După întreruperea negocierilor de pace (19 martie), numărul duşmanilor a reuşit să-l învingă. Napoleon a încercat să-l nimicească pe Blücher, încolţindu-l pe râul Aisne; pentru a scăpa de dezastru, acesta a încercat să cucerească Soissons; fără artilerie, având incinta în ruină, apărată de o garnizoană minusculă, cetatea a capitulat, şi aceasta l-a salvat pe Blücher. Neputându-i opri pe Laon, împăratul, renunţând să împiedice marşul aliaţilor spre Paris, s-a străduit să ajungă în Lorraine, unde poporul se răsculase, pentru a tăia acolo legăturile duşmanului şi apoi să revină pentru a-l zdrobi lângă Paris. Dar calculele sale au fost dejucate.

Chemaţi de regalişti, aliaţii au mărşăluit spre Paris; oraşul, fără fortificaţii, capitula la 30 martie, după lupte violente care au făcut 18 000 de victime de fiecare parte. La 3 aprilie 1814, senatul „prelucrat" de Talleyrand, a votat detronarea lui Napoleon. Ajuns la Fointainebleau, unde armata l-a aclamat, a vrut să pornească spre Paris. Mareşalii săi au refuzat şi i-au smuls abdicarea în favoarea fiului său (4 aprilie). Mai bine decât alţii, Lefèbvre le-a explicat atitudinea: „Crede el că având pământuri, titluri, dotaţii, o să ne lăsăm ucişi pentru el? Este greşeala lui! Ne-a luat prea devreme desaga din spate" În noaptea de 4 spre 5 aprilie, trădarea lui Marmont, care a trecut cu trupele sale de partea duşmanului, i-a luat lui Napoleon orice speranţă de a mai relua lupta. Aliaţii au impus abdicarea fără condiţii (6 aprilie). În aceeaşi zi, Senatul, în care regicizii nu lipseau, l-au chemat pe Ludovic al XVIII-lea pe tron. La 20 aprilie, plecând spre insula Elba, Napoleon şi-a luat adio de la vechile lui trupe care au fost ultimele care i-au rămas credincioase.

La 10 aprilie, Soult a dat ultima bătălie cu Wellington sub zidurile oraşului Toulouse. La Hamburg, Davout n-a capitulat decât la 5 mai. Era sfârşitul.

4. Din insula Elba la Sfânta Elena. Aliaţii i-au lăsat lui Napoleon titlul de împărat şi i-au atribuit deplina suveranitate personală în insula Elba, cu un venit fix anual de două milioane de franci (52 milioane astăzi), plătibil de guvernul francez. În drum spre noul său stat, în valea Ronului şi în Provence, a fost primit fără entuziasm. La 4 mai 1814, era la Portoferraio unde, imediat, a început să desfăşoare o activitate neobosită: reorganizarea administraţiei, construcţia de drumuri..., dar grijile şi plictiseala l-au năpădit repede. Soţia şi fiul n-au venit lângă el, nu i s-a plătit venitul şi, la Viena, aliaţii discutau de trimiterea lui în Sfânta Elena. Ştia că în Franţa, unii complotau pentru a-l readuce pe tron. A aflat că guvernul a provocat nemulţumirea poporului, a armatei, a celor care dobândiseră bunuri naţionale. Îmbarcat la 25 februarie, a debarcat la 1 martie în Golful Jouan.

Ceea ce Chateaubriand numea „invazia unei ţări de către un singur om", a fost o catastrofă pentru Franţa. Primarul unui sat, înţelegând bine situaţia, i-a spus lui Napoleon: „Începuserăm să fim fericiţi şi liniştiţi şi dumneavoastră o să stricaţi totul". Evitând valea Ronului — regalistă — împăratul a ajuns în Alpi. Vorbea cu cuvintele din 1793, se prezenta ca apărător al cumpărătorilor de bunuri naţionale, ca duşman al restabilirii dijmei, al drepturilor feudale, al privilegiilor. Legându-se de nobili, promitea: „O să-i spânzur!" Oamenii simpli i-au atras pe soldaţi (cei ai lui Ney la Auxerre) să i se alăture. La 20 martie, se afla la Tuileries, pe care Ludovic al XVIII-lea îl părăsise în ajun.

În faţa acestor semne de iacobinism, notabilii s-au speriat, dar în zadar, pentru că Napoleon nici nu se gândea să se bizuie pe popor. Ştia că nu va putea, pur şi simplu, să restaureze regimul imperial. A promulgat actul

adiţional la Constituţia Imperiului, pe care l-a redactat chiar el cu ajutorul unui aderent, cel care i se opusese în trecut, Benjamin Constant. Era un amestec de idei care nu satisfăcea pe nimeni, nici pe notabili din cauza restabilirii votului universal, nici poporul căruia nu-i inspira încredere instalarea sistemului pairilor ereditari.

Plebiscitul ratificării a fost un eşec: 1 300 000 „da", 4 000 „nu" şi 4 700 000 abţineri. Au izbucnit răscoale regaliste în valea Ronului, la Bordeaux, la Toulon; în Vendée şi în Bretagne, a fost o adevărată revoluţie, împotriva căreia a trebuit să trimită 20 000 de oameni, care vor lipsi la Waterloo.

Hazardul armelor urma să hotărască. Pentru liniştirea opiniei publice franceze, Napoleon a trimis nenumărate asigurări pacifiste aliaţilor. Aceştia l-au pus la stâlpul infamiei în Europa (13 martie) şi au concentrat un milion de oameni. Războiul era inevitabil.

Împăratul a refuzat să decreteze înrolarea în masă. A împrăştiat 100 000 de oameni în Vendée, pe Pirinei, în Var, Alpi, Jura şi Rin. A adunat o bună armată de 125 000 de oameni pe care i-a trimis în Belgia. Se putea baza pe un mare număr de soldaţi bătrâni bine instruiţi, pe o bună dotare în artilerie şi pe cavalerie. Dar îi lipseau conducătorii valoroşi, unii părăsindu-l, alţii fiind vlăguiţi. Excelentul Davout era ministru de Război, şi i-a revenit lui Ney, conducător slab, comanda trupelor de manevrare.

Napoleon a pornit în Belgia împotriva armatelor lui Wellington şi Blücher şi a încercat să-i învingă separat. La Ligny (16 iunie) a străpuns armata lui Blücher, dar nu a putut-o nimici şi, lăsându-i lui Grouchy sarcina de a-l reţine, a pornit împotriva lui Wellington. La 18 iunie, acesta, fortificat pe platoul Mont-Saint-Jean, în faţa localităţii Waterloo, a rezistat datorită

salvelor de tun precise. Rău condus de Ney, atacul frontal a eşuat şi n-a putut străpunge careurile engleze. Sosirea trupelor prusace ale lui Bülow, în flancul drept al francezilor, apoi a trupelor lui Blücher care scăpaseră de Grouchy, i-a copleşit numeric. S-a produs deruta.

Fratele său Lucien, Carnot, Davout, l-au implorat pe Napoleon să proclame înrolarea în masă, iar oamenii simpli din Paris l-au aclamat. Opoziţia din Camere a fost însă neînduplecată şi Napoleon a abdicat la 22 iunie.

Adesea aclamat pe drum, ceea ce nu se întâmplase la plecarea pe insula Elba, a ajuns la Rochefort, unde s-a predat englezilor care l-au deportat la Sfânta Elena. A murit la 5 mai 1821. Când s-a aflat la Paris, Talleyrand a spus: „Nu este un eveniment, este o ştire" Curând s-a observat că prizonieratul său de mai mult de cinci ani, a contribuit la gloria sa cel puţin atât cât victoria de la Austerlitz.

La Sfânta Elena, a scris, a dictat, a povestit. Anturajul său a redat spusele sale cu mai multă sau mai puţină fidelitate. Ne-au rămas de la el scrierile care au fost strânse mai târziu cu titlul *Opere din Sfânta Elena,* şi cele ale anturajului, „Evangheliile" din Sfânta Elena, în primul rând *Memorialul* lui Las Cases. Scos din scenă, Napoleon şi-a terminat edificarea propriului său monument, început o dată cu campania din Italia, şi care va fi pentru el o a doua viaţă, din care va şterge tot ceea ce putea să-i păteze gloria. Gândindu-se la moştenirea pe care le-o lăsase învingătorilor săi, s-a înfăţişat ca apărător al naţionalităţilor oprimate, susţinător al păcii, constrâns să facă război de forţele Vechiului Regim, meterez al libertăţilor care devenise despot de nevoie. Acestea au fost temele răspândite de *Memorial* şi, mai ales, de foştii soldaţi care au fost adevăraţii propagatori ai legendei.

Posteritatea se va lăsa adesea cucerită şi va acorda mai mult credit poveştilor şi scrierilor de la Sfânta Elena, decât mărturiilor mai edificatoare asupra intenţiilor şi faptelor lui Napoleon, care pot fi găsite în corespondenţa sa, în legile şi decretele pe care le-a promulgat, în instrucţiunile pe care le-a dat miniştrilor şi înalţilor funcţionari şi, bineînţeles, în scrierile literaţilor aflaţi în serviciul său.

CONCLUZIE

Legenda a fost adesea un obstacol greu de trecut în stabilirea unui raţionament nepărtinitor asupra eroului şi operei sale. Războaiele napoleoniene au fost pline de consecinţe. Pentru Franţa ele sunt răspunzătoare de micşorarea ponderii sale în Europa. Din cauza lor, ea a pierdut aproximativ un milion de oameni, din care jumătate dispăruţi, care se adaugă la pierderile suferite din 1792 în 1799: aproximativ 300 000, cifră enormă care nu a modificat fundamental evoluţia generală, caracterizată prin accentuarea unui fenomen apărut înainte de Revoluţie: regresul natalităţii datorită diminuării naşterilor în căsnicii. Pierderile de vieţi omeneşti, la care s-a adăugat scăderea natalităţii explică din plin lentul declin al forţei franceze după 1815. Niciodată nu va mai putea Franţa singură să obţină o victorie într-un război în Europa.

Aliaţii s-au răzbunat pe ea pentru jignirile aduse de Revoluţie şi de împărat: legitimistă, orléanistă, republicană, bonapartistă, ea va fi privită mult timp cu neîncredere. Un cordon sanitar a fost instalat în jurul frontierelor sale: regatul Ţărilor de Jos, protejând oraşul Anvers, în avantajul Angliei, Prusia, Confederaţia elveţiană neutralizată, Piemontul. Breşele deschise după Waterloo în graniţele din nord şi nord-est, vor permite invaziile din 1870 şi din secolul XX. Francezii se vor simţi umiliţi din cauza pierderii frontierelor naturale şi resentimentul lor se va extinde pe întreaga operă a Congresului de la Viena;

acest factor psihologic explică din plin urcarea pe tron a lui Napoleon al III-lea.

Spania a pierdut cel mai mult în urma războiului ce s-a desfăşurat pe pământul ei: sute de mii de victime, o mare parte din bogăţia naţională distrusă, coloniile din America pe cale de secesiune şi, mai ales, victima confuziei care s-a făcut între *illustrados* şi *afrancesados*, distrugerea elitei instruite a ţării care ar fi putut să-i permită participarea la marea mişcare de transformare a lumii.

Războaiele Imperiului, venind după cele ale Revoluţiei, şi independenţa Statelor Unite au pus capăt dominaţiei europene pe continentul american. Energiile colonizatoare vor trebui să se îndrepte spre Asia şi spre Africa.

Sistemul napoleonian a lăsat moştenire Franţei cadrele administrative şi juridice, pe care le-a păstrat aproape neatinse până în zilele noastre. Introducerea centralizării a permis menţinerea principiului napoleonian al gestiunii colective locale, prin intermediul organelor alese şi deliberante şi al reprezentanţilor guvernului, chiar dacă competenţele primelor au fost extinse în dauna celor din urmă. În faţa instabilităţii politice, stabilitatea instituţiilor şi a marilor colective administrative şi judiciare înfiinţate de Napoleon a asigurat continuitatea statului. Lui i se datorează popularitatea şi nimeni n-a refuzat vreodată Legiunea de onoare, pretextând că la origine este napoleoniană. Codul său, în ciuda adaptărilor impuse de circumstanţele locale şi de timp, a rămas baza Dreptului civil pentru aproape 300 de milioane de oameni din cele două lumi.

Chiar dacă n-a dus peste tot la dispariţia imediată şi completă a Vechiului Regim, stăpânirea napoleoniană asupra Europei i-a dat lovituri hotărâtoare. În acest fel poate fi înţeles, cel puţin pentru Germania, de ce Engels a regretat că stăpânirea lui a ţinut prea puţin. Peste tot,

beneficiarii bunurilor Bisericii s-au străduit să scoată agricultura din letargie şi, în industrie, abolirea constrângerilor corporaţiilor şi stabilirea sistemului liberei întreprinderi, asupra cărora nu s-a revenit, au favorizat dezvoltarea economiei capitaliste.

Războiul economic dus de Napoleon a lăsat şi el urme adânci. Întreruperea legăturilor maritime a adus declinul definitiv al vechilor industrii care lucrau pentru pieţele de peste mări, aşa cum era cea a ţesăturilor din Westfalia. În schimb, au fost stimulate toate industriile care ameninţau concurenţa engleză. Chiar dacă apariţia industriei bumbacului în Europa nu i se datorează lui Napoleon, blocul continental a asigurat implantarea sa definitivă în Saxa, în Elveţia, în Alsacia. Ea nu s-a dezvoltat în Spania şi în Italia, pieţe de desfacere pentru manufacturierii francezi, şi acest lucru explică, în mare măsură, rămânerea în urmă a acestor ţări în mişcarea de industrializare din secolul XX. Contrabanda a provocat apariţia primilor „milionari" la Strasbourg, Frankfurt, Köln, realizându-se astfel acumularea de capital care, după 1815, va fi investit în industrie şi în bănci. Datorită blocadei, Frankfurt, placă turnantă a contrabandei, şi-a dezvoltat funcţiile sale financiare: s-au pus bazele averii familiei Rothschild, care s-a instalat şi la Londra şi la Paris, construind un imperiu, în timp ce Imperiul lui Napoleon se clătina.

Politica napoleoniană a înzestrat Europa cu importante structuri economice. Din cauza paraliziei crescânde a legăturilor maritime, liniile de comunicaţii continentale au căpătat mare importanţă; drumurile şi fluviile au înlocuit marea. Este cunoscută destăinuirea făcută de Napoleon lui Las Cases: „Ai vrea să cunoşti adevăratele mele comori? Iată-le: frumosul doc de la Anvers, lucrările maritime de la Veneţia, frumoasele drumuri de la Anvers la Amsterdam, de la Mainz la Metz, de la

Bordeaux la Bayonne, trecătorile Simplon, Mont-Cenis, Montgenèvre, Comiche, care deschid Alpii în patru direcţii". Ar fi putut adăuga drumurile deschise în provinciile ilire care până la era căilor ferate „îi vor aminti de vameşii lui Napoleon şi efemera dominaţie a sistemului continental" Germania lui Wilhelm va realiza proiectul enunţat de senatus-consultul din 12 decembrie 1810: legătura Mării Baltice cu Marea Nordului printr-un canal care va lega oraşul Lübeck de Hamburg şi va fi apoi prelungit până la Rin.

„După ce am suportat despotismul persoanei sale, trebuie să suportăm despotismul amintirii sale" Cu aceste cuvinte, Chateaubriand, mai bine ca oricine, a definit ce va avea să se întâmple în perioada de după Napoleon. Bogăţia bibliografiei napoleoniene este dovada interesului acordat personajului în lumea întreagă. În 1908, Kircheisen a apreciat la mai mult de 70 000 de titluri de cărţi şi articole, mai mult decât numărul de zile care s-au scurs de la moartea lui. Napoleon a rămas, până în zilele noastre, o componentă permanentă a memoriei colective, nu numai a francezilor, dar şi a germanilor, englezilor, italienilor, ruşilor, polonezilor, croaţilor, danezilor, olandezilor şi a multor altora. Când, în 1940, Hitler a vrut să şi-i apropie pe francezi, s-a gândit să le ofere cenuşa Aiglon-ului, atât era de bine informat de locul pe care-l ocupa tatăl acestuia în Panteonul lor.

Sistemul napoleonian de a conduce războiul a marcat profund gândirea militară. Înainte de a întocmi renumitul său plan, Schlieffen[51] a studiat îndelung manevra de la Ulm şi, pentru a elabora doctrina sa de folosire a

[51] Schlieffen (Alfred, conte von), mareşal şi teoretician militar german (1833–1913). A elaborat planul de campanie (care îi poartă numele) bazat pe purtarea ostilităţilor pe două fronturi, folosit de Germania în 1914. (n.tr.)

blindatelor, Guderian[52] a făcut la fel cu urmărirea inamicului după bătălia de la Jena.

Napoleon a furnizat, de asemenea, permanent, argumente şi exemple oamenilor politici din Franţa şi din alte părţi. Astfel, în 1921, Gustav Stresemann[53] apărându-şi planul de impunere a plusvalorii funciare, spunea că ideea fusese lansată de Napoleon. Revoluţia i-a învăţat pe francezi că orice slăbire a puterii executive făcea statul neputincios, ducând ţara la anarhie; experienţa napoleoniană le arătase că orice autoritate putea duce la despotism. Din acest motiv, începând cu 1815, au sperat mereu într-un regim care să împace ordinea cu libertatea, fapt care arată că bonapartismul nu dispăruse în aşa-numita Cour des Adieux[54] de la Fontainebleau. El reapare de fiecare dată când clasa politică se simte incapabilă să rezolve greutăţile în care a aruncat ţara. Astfel, francezii se vor lăsa în grija lui Louis-Napoleon în 1848, a lui Clemenceau în 1917, a lui Pétain în 1940, a lui de Gaulle în 1958, cu gândul ascuns să scape de „salvator" atunci când nu va mai fi nevoie de el.

Din 1945, au apărut păreri care afirmă că Napoleon a servit de model dictatorilor din secolul XX, cu excepţia lui Stalin. Este sigur că Mussolini a „comis" despre el o piesă de teatru, în care expunea profunda înclinaţie a maselor pentru un „conducător" (*Duce*), şi, între anii 1941–1945, propaganda nazistă repeta mereu că împotriva Angliei şi a

---

[52] Guderian (Heinz), general german (1888–1954). Colaborator al lui Hitler. Unul dintre teoreticienii întrebuinţării autonome a unităţilor de blindate. (n.tr.)

[53] Stresemann (Gustav), om de stat german (1878–1929). Ministru al Afacerilor Externe. (n.tr.)

[54] Curtea în care, la 20 aprilie, plecând spre Elba, şi-a luat rămas-bun de la trupele sale care-i rămâseseră credincioase. (n.tr.)

Rusiei, Hitler ducea aceeaşi luptă ca şi Napoleon. Marele istoric Eberhardt Weis arată că analogiile ce pot fi relevate între împărat şi führer nu permit, în nici un caz, să-l asimilăm pe primul cu cel de-al doilea, pentru că Napoleon „n-a fost nici un călău şi nici un asasin ca Hitler. Totuşi, diferenţa esenţială constă în faptul că Hitler n-a făcut decât să distrugă, în timp ce Napoleon a întemeiat, în domeniile dreptului, administraţiei, învăţământului, instituţii care s-au menţinut timp de un secol şi jumătate" Şi totuşi, se mai întâmplă încă să fie acuzat de revizionism, în sensul actual al termenului, de către cei care nu sunt de acord să vadă în Napoleon precursorul lui Hitler.

Cu timpul, Napoleon a trecut, pe nesimţite, de la legendă la mit, pentru că epopeea şi nefericirile eroului învins au continuat să excite imaginaţiile. Pentru literatură, teatru, cinema, radio, televiziune, chiar romanul poliţist, a fost o mină inepuizabilă. În Germania, numele său a fost dat unei teoreme de geometrie, unei păsări ţesătoare din Africa, unei pietre de măcinat din epoca de piatră, unui colorant pe bază de cianură de fier. Pentru bicentenarul naşterii sale, Emiratele Arabe au emis timbre poştale cu efigia sa. Ieşind astfel din domeniul strict al istoricilor, şi-a confirmat locul pe care-l ocupa în istorie. „În viaţă, nu a reuşit să cucerească lumea, mort, este a lui", a scris Chateaubriand.

Sfârşitul nostru de mileniu, care coincide cu bicentenarul intrării în scenă a lui Bonaparte, găseşte bibliografia napoleoniană îmbogăţită permanent cu noi titluri, puse la dispoziţia publicului larg, calitatea lor nefiind însă întotdeauna la înălţime. Aniversarea campaniei din Italia a fost sărbătorită, cu strălucire, în peninsulă, în timp ce în Franţa, ca şi campania din Egipt, a fost tratată cu o cvasi-indiferenţă din partea mediilor oficiale şi marilor mijloace de informaţie, ca şi cum era vorba de pagini de istorie în

totalitate ruşinoase. Aceste comemorări, în ciuda discreţiei lor, această producţie livrescă în creştere, constituie, astăzi, singurul remediu pentru lipsurile din programele şcolare, în care studiul epocii napoleoniene este aproape proscris din motive în care ideologia este omniprezentă. Cei care nu-i iartă lui Napoleon că îi tratase de „nemernici metafizicieni" pe ideologii ai căror moştenitori ar vrea să fie, nu au renunţat să-i răzbune şi să aştepte ziua în care numele său nu va mai aminti decât de o varietate de cireaşă pietroasă, de o marcă de coniac, de şampanie sau de camembert.

BIBLIOGRAFIE

Pentru introducere, vezi Villat (Louis), *La Révolution et l'Empire (1789–1815)*, II, Napoléon *(1799–1815)*, col. „Clio", ed. a 3-a, Paris, 1967; Godechot (Jacques), *L'Europe et l'Amérique à l'époque napoléonienne, 1800–1815*, Paris, 1967, col. „Nouvelle Clio" Se poate găsi o vastă bibliografie în Calwell (Ronald J.), *The Era of Napoleon* (2 vol., 1991). Va fi uşor de găsit cu ajutorul buletinelor bibliografice ale *Revue de l'Institut Napoléon*, şi *Revue du souvenir napoléonien,* când nu se află în domeniul hagiografic.

Surse: Fundamentală rămâne *Correspondance de Napoléon*, publicată din ordinul împăratului Napoleon al III-lea, Paris, 1858–1870, 32 vol. in-4, cu toate defectele sale (text adesea rău întocmit, incomplet, cenzurat, mai ales începând din august 1807). De completat cu publicaţiile posterioare, a căror listă se găseşte în Villat (col. „Clio") şi Godechot (col. „Nouvelle Clio"). De reţinut, mai ales, Napoléon, *Correspondance, six cents lettres de travail 1806–1810*. Prezentate de Maximilien Vox, Paris, 1943. De adăugat Tulard (Jean), *L'Anti-Napoléon, La légende noire de l'empereur*, Paris (col. „Archives"), 1965, de acelaşi: *Napoléon Bonaparte: Proclamations, ordres du jour, bulletins de la Grande Armée*, Paris, 1970. *Napoléon. Lettres d'amour à Joséphine*, prima ediţie integrală stabilită de Chantal de Tourtier-Bonazzi, Paris, 1981. Dintre sursele tipărite, în primul rând: Las Cases (Emmanuel-Dieudonné),

Mémorial de Sainte-Hélène, Paris, 1823, prima ediţie critică de M. Dunan (Paris, 1951).

Inventar al memoriilor şi amintirilor contemporanilor, întocmit de Jean Tulard, Jacques Garnier, Alfred Fierro şi Charles d'Huard, *Nouvelle bibliographie critique des mémoires sur l'époque napoléonienne, écrits ou traduits en français*. Ediţie nouă revăzută şi îmbogăţită, Geneva, 1991 (Publicaţii ale Centrului de cercetări de istorie şi de filologie ale celei de a IV-a secţiuni a Şcolii Practice de Înalte Studii, V/67). Excelenta antologie de Fierro (Alfred), *Les Français vus par eux-mêmes. Le Consulat et l'Empire*, Paris, 1998 (col. „Bouquins").

Lucrări generale despre Napoleon şi vremea sa: Thiers (Adolphe), *Histoire du Consulat et de l'Empire*, 20 vol., 1845–1862; Madelin (Louis), *Histoire du Consulat et de l'Empire*, 16 vol., Paris, 1936–1954; Thiry (Jean), *Napoléon Bonaparte*, 28 vol., Paris, 1928–1975; Lefèbvre (Georges), *Napoléon*, a 6-a ediţie, revăzută şi adăugită, tipărită de A. Soboul, Paris, 1969, col. „Peuples et civilisations"; Holland Rose (John), *Life of Napoleon I*, ed. a 11-a, Londra, 1935; Presser (Jacques), *Napoléon, histoire et légende*, Amsterdam/Bruxelles, 1946, trad. în germană *Napoleon. Das Leben und die Legende*, Zürich, 1990; Godechot (Jacques), *Napoléon*, Paris, 1968; Mistler (Jean) şi col., *Napoléon et l'Empire*, 2 vol., Paris, 1968; Tarlé (Eugen), *Napoléon*, ed. a 3-a, Moscova, 1966; Bergeron (Louis), *L'épisode napoléonien. Aspects intérieurs*, ed. a 2-a, Paris, 1989; Lovie (Jacques) şi Palluel-Guillard (André), *L'épisode napoléonien. Aspects extérieurs*, Paris, 1972 (aceste două ultime lucrări formează tomurile 4 şi 5 din „Nouvelle Histoire de la France contemporaine"), Latreille (André), *L'ère napoléonienne*, Paris, 1974, col. „U"; Manfred (Alfred), *Napoléon Bonaparte*, Moscova, 1980; Tulard (Jean),

Napoléon ou le mythe du sauveur, ed. a 2-a, Paris,1986; Tulard (Jean) şi col., *Dictionnaire Napoléon*, Paris, 1987, *Supplément au Dictionnaire Napoléon*, Paris, 1989; Massin (Jean), *Almanach du Premier Empire*, ed. a 2-a, Paris, 1988; Tulard (Jean), Garro (L.), *Itinéraire de Napoléon au jour le jour,1769–1821*, Paris,1992.

Pentru Napoleon stăpân al Franţei: La *France à l'époque napoléonienne*, număr special din „Revue d'histoire moderne et contemporaine", t. XVII, iulie–septembrie 1970; Ponteil (Félix), *Napoléon et l'organisation autoritaire de la France*, Paris, 1956; Godechot (Jacques), *Les institutions de la France sous la Révolution et l'Empire*, ed. 2-a, Paris, 1985; Tulard (Jean), *Napoléon et la noblesse d'Empire*, Paris, 1979; Ponteil (Félix), *La chute de Napoléon Ier et la crise française de 1814–1815*, Paris, 1943.

Pentru Napoleon şi problemele externe: Fugier (André), *La Révolution française et l'Empire napoléonien*, în Renouvin (Pierre), *Histoire des relations internationales*, t. IV, Paris, 1954; Woolf (Stuart), *Napoléon et la conquête de l' Europe*, Paris, 1990; Tulard (Jean) şi col., *L'Europe de Napoléon*, Le Coteau, 1989 (col. „Histoire de l'Europe" sub cond. lui P.-R. Gaussin); Tulard (Jean), *Le Grand Empire, 1804–1815*, Paris, 1982; *Occupants, occupés, 1792–1795*, Bruxelles, 1969 (Centrul de istorie economică şi socială al Universităţii Libere); Benvenuti (Sergio) şi col., *Grandi e piccole Patrie contro Napoleone. Opposizione antinapoleonica, indipendenza nazionale, autonomia, dalla pace di Presburgo alla pace di Schönbrunn, 1805–1809*, Trento, 1991; Crouzet (François), *L'économie britannique et le blocus continental*, ed. a 2-a, Paris, 1987; Fugier (André), *Napoléon et l'Italie*, Paris, 1947; Tirelli (Vito) şi col., *Principato napoleonico dei*

Baciocchi (1805–1814). Riforma dello stato e società, Lucca, 1986; Boudard (René), *Expériences françaises de l'Italie napoléonienne. Rome dans le système universitaire napoléonien et l'organisation des académies et universités de Pise, Parme et Turin (1806–1814)*, Roma, 1988; Berding (Helmut), *Napoleonische Herrschafts -und Gesellschaftspolitik im Königreich Westphalen; 1807–1814,* Göttingen/Zürich, 1973; Fehrenbach (Elisabeth), *Traditionale Gesellschaft und revolutionäres Recht. Die Einführung des Code Napoleon in den Rheinbundstaaten*, Göttingen, 1974; Berding (Helmut) şi colab., *Napoleonische Herrschaft und Modernisierung*, în Geschichte und Gesellschaft. Zeitschrift für Historische Sozialwissenschaft (anul 6, caiet 4, 1980); Weis (Eberhardt) şi colab., *Reformen im rheinbündischen Deutschland*, München, 1984 (Schriften des Historischen Kollegs. Kolloquien 4); Dufraisse (Roger), *L'Allemagne à l'époque napoléonienne. Questions d'histoire politique, économique et sociale*, Bonn, 1992.

Lucrări valoroase, consacrate lui Napoleon şi caricaturilor dedicate lui, au apărut în ultimii ani. Vom cita, în special, Scheffler (Sabine şi Ernst), cu colab. lui Unvertfehrt (Gerd), *So zerstieben getraeumte Weltreiche. Napoleon in der Deutschen Karikatur*, Stuttgart, 1995 (Schriften zur Karikatur und Kritischen Grafik, p.p. muzeul Wilhelm Busch din Hanovra, vol. 3); *De Londre à Moscou: les mouchoirs de cou napoléoniens, présentés par Bernard Chevalier*, Muzeul Naţional, castelele Malmaison şi Beau-Préau, 1995; *L'anti-Napoléon. Caricatures et satires du Consulat et de l'Empire,* prezentare de Bernard Chevalier, Muzeul din Malmaison, 1996; *Napoleon. Karikatur und Wirlichkeit* de Hans-Peter Mathes şi colab., Zürich (Crédit Suisse),1997.

CUPRINS

Prefaţă.....5
CUVÂNT ÎNAINTE.....7

CAPITOLUL I
NAPOLEON BONAPARTE
ÎNAINTE DE BRUMAR.....9
I. Din Corsica natală la comanda armatei din Italia.....9
1. Familia.....10
2. Anii de şcoală.....10
3. Primele garnizoane.....11
4. Revoluţia: Buonaparte devine Bonaparte.....14
II. Bonaparte în Italia (1796–1797).....21
III. Campania din Egipt (1798–1799).....32

Capitolul II
DE LA GENERAL LA ÎMPĂRAT.....37
I. Brumar: o lovitură de stat civilă, înfăptuită de un militar.....37
II. Moştenirea: dezordine, revoluţie, război.....44
III. Instalarea noului regim.....46
IV. Cetăţeanul Bonaparte, Prim Consul.....50
V. Revoluţia consolidată în Franţa.....52
1. Reorganizarea instituţiilor.....52
2. Pacificarea internă.....59
VI. Pacificarea generală (1800–1802).....65
VII. Cetăţeanul Bonaparte devine Napoleon Bonaparte.....67
1. Criza economică reprimată.....68
2. Scăderea opoziţiei republicane.....68
3.Consulatul pe viaţă.....69

VIII. Napoleon Bonaparte devine Napoleon I 74
1. Începuturile sistemului continental 74
2. Reluarea războiului 77
3. Complotul anglo-regalist din Anul XI 78
4. Instalarea Imperiului (1804) 79

CAPITOLUL III
CUCERIRILE IMPERIALE (1804–1809) 82
I. Războinicul: tradiţie şi inovaţie 83
II. Stăpânirea continentului (1804–1809) 87
1. Cea de-a treia coaliţie şi extinderea sistemului continental (1805–1806) 88
2. Cea de-a patra coaliţie şi începuturile blocadei continentale (1806–1807) 93
3. Blocada, probleme iberice şi cea de-a cincea coaliţie (1809) 96

CAPITOLUL IV
NAPOLEON I ŞI REVOLUŢIA 103
I. Revoluţia trădată de Imperiu 103
II. Revoluţia neterminată în Europa 110

CAPITOLUL V
ÎNFRÂNGERILE ŞI CĂDEREA 115
I. Opinia publică: detaşare şi opoziţie 115
II. Eşecul războiului economic 119
III. Înfrângerile militare 124
1. Dezastrul din Rusia (1812) 125
2. Dezastrele din 1812 128
3. Campania din Franţa şi prima abdicare (1814) 131
4. Din insula Elba, la Sfânta Elena 134
CONCLUZIE 138
BIBLIOGRAFIE 145

Fascinaţia pentru personalitatea controversată care a fost Napoleon Bonaparte nu se va stinge niciodată în rândul iubitorilor de istorie, fie că aceştia sunt profesionişti sau amatori. Destinul acestui personaj aproape legendar, unic în felul lui, va continua să exercite o atracţie de neînvins, aşa cum se întâmplă în general cu lucrurile mai puţin obişnuite.

Apariţie romantică prin excelenţă — domnia lui va marca începutul romantismului ca stil — Napoleon a fost un om bine ancorat în realitate, până la un punct, dar credinţa nestrămutată în destinul său particular, mai mult decât în viitorul Franţei, pe care l-a considerat, de altfel, sinonim cu al său, l-a animat constant. Voinţa sa neabătută a fost zeiţa căreia i s-a închinat până la sfârşitul tragic, dar logic şi aşteptat.

Colecţie coordonată de ***ŞERBAN PAPACOSTEA,***
membru corespondent al Academiei Române

În curs de apariţie:

- *COMMONWEALTH*
  de Henri Grimal
- *INTERPOL*
  de Marc Lebrun
- *MAREA BRITANIE ÎN SECOLUL XX*
  de François-Charles Mougel

ISBN: 973-653-376-X